

MAGYAR NYELVŐR

ALAPÍTVÁ 1872-BEN

TARTALMÁBÓL

„A magyarságtudatás lelki töltetet ad a jelenkor megéléséhez és a jövő tervezéséhez.” Kásler Miklós válaszol Balázs Géza kérdéseire

Cs. Jónás Erzsébet: Transzgenerációs párbeszédok Paszternak és Ulickaja világbábrázolásában

Lőrincz Gábor – Istók Béla: A márkanekvek mint kommunikátum-összetevők szerepe a gazdasági-nyelvi tájképben

Juhász Anna: „A magyar nyelv: létem, jövőm és reményem”
Pátrovics Péter: Néhány gondolat a magyar nyelvet erő angol hatás ürügyén...

Buvári Márta: Az idegen szavakról

H. Tóth Tibor: Arrébb ~ arrább, odébb ~ odább

E. Bártfai László: Mátrix – többszörös honfoglalás

Perger Imre: Országnevek a magyar vasúton

Lisztkay Zoltán: Szent Márton nyara (Estate di San Martino)

Vörös Ottó: Kiss Jenő: Mihályi tájszó- és névtár. Tájszavak, földrajzi, személy- és állatnevek. Múlt és jelen

Bodnár Ildikó: Kovács László (szerk.): Márkanekvek: marketing és nyelvészet határán

Balázs Géza: Nyelv, kultúra és tudomány. Köszöntő kötet a Magyar Nyelvőr alapításának 150. évfordulójára

Széplaki Erzsébet: Anyanyelvi praktikák

Nyelvőr-hírmondó

Új szavak, kifejezések

Segítség egy gombnyomással!

GONDÓSÓRA

Igényelje a Gondosórát,
hogy biztonságban tudhassa
idősebb szeretteit a nap 24 órájában!

Magyarország Kormánya fontos feladatának tekinti, hogy gondoskodjon 65 év feletti honfitársainkról. A **Gondosóra** egy korszerű, díjmentes jelzőeszköz, amelyhez egy éjjel-nappal elérhető diszpécierszolgálat kapcsolódik, így az idősek szükség esetén egyetlen gombnyomással jelezni tudják, ha segísége van szükségük.

www.gondosora.hu

Tel.: +36 1 445 00 80

A LEGKISEBB TELEPÜLÉSTŐL A FŐVÁROSIG

TARTALOM

„A magyarságtudat lelki töltetet ad a jelenkor megéléséhez és a jövő tervezéséhez.”
Kásler Miklós válaszol Balázs Géza kérdéseire 283

Tanulmányok
Cs. Jónás Erzsébet: Transzgenerációs párbeszéd Paszternak és Ulickaja világbábrázolásában 291
Lőrincz Gábor – Istók Béla: A márkanevek mint kommunikátum-összetevők szerepe
a gazdasági-nyelvi tájképen 303

Nyelvművelés
Juhász Anna: „A magyar nyelv: létem, jövőm és reményem” 316
Pátrovics Péter: Néhány gondolat a magyar nyelvet érő angol hatás ürügyén... 322
Buvári Márta: Az idegen szavakról 328
H. Tóth Tibor: Arrébb ~ arrább, odébb ~ odább 332

Szó- és szólásmagyarázatok
E. Bártfai László: Mátrix – többszörös honfoglalás..... 339
Perger Imre: Országnevek a magyar vasúton 346
Liszky Zoltán: Szent Márton nyara (Estate di San Martino) 357

Szemle
Vörös Ottó: Kiss Jenő: Mihályi tájszó- és névtár. Tájszavak, földrajzi, személy- és állatnevek. Múlt és jelen 360
Bodnár Ildikó: Kovács László (szerk.): Márkanevek: marketing és nyelvészet határán 362
Balázs Géza: Nyelv, kultúra és tudomány. Köszöntő kötet a Magyar Nyelvőr alapításának 150. évfordulójára 370
Széplaki Erzsébet: Anyanyelvi praktikák 376

Nyelvőr-hírmondó
Minya Károly: A Nyelvőr postája 382
Olvasóink írják – Gaál Csaba: Médianyelvezet..... 385
Új szavak, kifejezések 388
Adamikné Jászó Anna: Búcsú Hangay Zoltántól 391

CONTENTS

”Hungarian Studies gives a spiritual charge to living the present and planning the future.”
Miklós Kásler answers Géza Balázs’ questions 283

Papers
Cs. Jónás, Erzsébet: Transgeneration Dialogues in Pasternak and Ulitskaya’s World Portrait 291
Lőrincz, Gábor – Istók, Béla: The Role of Brand Names as Communicatum-Components
in the Economic Linguistic Landscape 303

Language Cultivation
Juhász, Anna: ”The Hungarian language: my existence, my future and my hope” 316
Pátrovics, Péter: Some Thoughts on the Impact of English on the Hungarian Language... 322
Buvári, Márta: On Foreign Words 328
H. Tóth, Tibor: Arrébb ~ arrább, odébb ~ odább 332

Explanation of Words and Phrases
E. Bártfai, László: Matrix – Multiple Occupation..... 339
Perger, Imre: Country Names on the Hungarian Railways 346
Liszky, Zoltán: The Summer of Saint Martin (Estate di San Martino) 357

Reviews
Vörös, Ottó: Kiss, Jenő: Mihályi Directory of Dialects and Names. Landscape, Geographical,
Personal and Animal Names. Past and Present 360
Bodnár, Ildikó: Kovács, László (ed.) Brand Names: the Border between Marketing and Linguistics 362
Balázs, Géza: Language, Culture and Science. Commemorative Volume for the 150th Anniversary
of the Founding of Magyar Nyelvőr 370
Széplaki, Erzsébet: Native Language Practices 376

The News of Magyar Nyelvőr
Minya, Károly: The Postbox of Magyar Nyelvőr 382
Readers’ responses – *Gaál, Csaba:* The Language of the Media 385
New Words and Phrases 388
Adamikné Jászó, Anna: Farewell to Zoltán Hangay 391

„A magyar nyelv az a szövet, amibe beleszülettünk, és ami összetartja, átvilágítva mindent, eggyé szövi a sokszor bomlani és hullani akaró világunkat. A nyelv szépsége a szavak ereje, a másikhöz odafordulás lehetősége és igen: a magyar nyelv az örökségünk is, amit ápolni, gondozni, beszélni, ismerni kell, ez a kötelességünk.”

Johanna Anna

MAGYAR NYELVŐR

A MAGYAR NYELV ÉS KULTÚRA NEMZETKÖZI TÁRSASÁGÁNAK FOLYÓIRATA (2020–)

Megjelenik évente négyszer
(januárban, áprilisban, júliusban és októberben)

Alapítva 1872-ben

SZERKESZTETTÉK:

Szarvas Gábor (1872–1895), Simonyi Zsigmond (1896–1919), Balassa József (1920–1940),
Beke Ödön (1946–1953), Lőrincze Lajos (1954–1993), Keszler Borbála (1994–2021)

VÉDNÖKI TESTÜLET:

Lőrincze Péter, Temesi Ferenc, Tőkés László, Várady Tibor

NEMZETKÖZI TANÁCSADÓ TESTÜLET:

Fedosov, Aleksandrovich Viktor (Vlagyimir, Oroszország), Dragaschnig, Edina (Grác, Ausztria),
Lizanec, Petro (Ungvár, Ukrajna), Mífsud, Mari Lee (Richmond, USA),
Sivonen, Jari (Oulu, Finnország)

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Aczél Petra (Moholy-Nagy Művészeti Egyetem), Adamikné Jászó Anna (ELTE), Balázs Géza (Színház-
és Filmművészeti Egyetem, Partiumi Keresztény Egyetem), Büky László (SZTE), Hidasi Judit (BGE),
Horváth Péter Iván (PPKE), Cs. Jónás Erzsébet (Nyíregyházi Egyetem), Kovács László (ELTE TÁTK),
Kövecses Zoltán (ELTE), Minya Károly (Nyíregyházi Egyetem), Pölcz Ádám (ELTE TÓK), Steklács
János (PTE), Szűts Zoltán (EKKE)

FELELŐS SZERKESZTŐ: Balázs Géza

SZERKESZTŐK: Minya Károly, Pölcz Ádám

MUNKATÁRSÁK: Barta Éva, Takács Róbert, Vesszős Balázs

TÖRDELÉS, ARCULAT: Fancsek Krisztina

EGYÜTTMŰKÖDŐ PARTNER:

Magyar Nyelvőr Alapítvány

Magyarságkutató Intézet Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport
Petőfi Kulturális Ügynökség Kazinczy Műhely

NYOMDA: Könyvpont Nyomda, Budapest

A szerkesztőség címe:

1072 Budapest, Rákóczi út 38. 1/2.

A szerkesztőség e-mail-címe: magarynyelvor@mnyknt.hu

A felelős szerkesztő közvetlen e-mail-címe: balazs.geza@gmail.com

Honlap: www.mnyknt.hu

A folyóirat elektronikus változata olvasható a világhálón:

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának repozitóriuma:

http://real-j.mtak.hu/view/journal/Magyar_Nyelv%3D0151r.html

Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága: www.mnyknt.hu (2020–)

Kiadó: Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága

Felelős kiadó: A Társaság elnöke

1072 Budapest, Rákóczi út 38. 1/2.

Telefon: 36-30-318-9666, e-mail: irodavezeto@mnyknt.hu

ISSN (nyomtatott) 0025-0236

ISSN (webváltozat) 1585-4515

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest

E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu. Telefon: +36-1-767-8262

Egyes szám ára: 1500 Ft, éves előfizetés (4 szám): 6000 Ft (2023-ban).

MAGYAR NYELVŐR

148. ÉVF. * 2024. JÚLIUS–SZEPTEMBER * 3. SZÁM

**„A MAGYARSÁGKUTATÁS LELKI TÖLTETET AD A JELENKOR MEGÉLÉSÉHEZ ÉS
A JÖVŐ TERVEZÉSÉHEZ”**

KÁSLER MIKLÓS VÁLASZOL BALÁZS GÉZA KÉRDÉSEIRE

Kásler Miklós Széchenyi-díjas magyar onkológus, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia doktora, az Országos Onkológiai Intézet főigazgatója (1992–2018). 2018–2022 között az Emberi Erőforrások Minisztériumának minisztere. 2019-ben kezdeményezte a Magyarságkutató Intézet létrehozását, amelynek 2022-től elnöke, 2023-tól főigazgatója.

Kásler Miklós (Kép: Magyarságkutató Intézet)

Volt egyszer egy Magyarságtudományi Intézet a budapesti tudományegyetem bölcsészkarán. 1939-ben Eckhardt Sándor dékán hívta létre. Foglalkoztak kelet-ázsiai, nyelvtudományi, népiségtörténeti, őstörténeti, művelődéstörténeti, néprajzi, embertani (antropológiai) kérdésekkel. Kiadták a Magyarságtudo-

mány című folyóiratot. Olyan kiváló szakemberek dolgoztak ott, mint Horváth János, Szekfü Gyula, Mályusz Elemér; a nyelvészek közül Németh Gyula (igazgatóként is), Pais Dezső, és ez volt első munkahelye Lőrincze Lajosnak is. A magyar tudomány és egyetem átszervezésével 1949-ben megszűnt. Azután rövid ideig létezett egy Magyarságkutató Csoport (később Intézet) 1985–1991 között, majd 2019. január 1-jével létrejött a Magyarságkutató Intézet (MKI), amelynek 2023 óta főigazgatója. Miért volt szükség erre az intézetre, voltak olyan kutatási területek, amelyek befagytak, esetleg tabu alá tartoztak, vagy egyszerűen csak kimaradtak a tudomány érdeklődési köréből?

A Magyarságtudomány 1935–1937 közt és 1942–1943-ban folyóirat formában létezett. A második időszakában az ELTE közvetlen jogelődje, a Pázmány Péter Tudományegyetem adta ki. Az alapító főszerkesztő Ortutay Gyula volt. A második időszakban Ortutay és Eckhardt Sándor szerkesztették. Utóbbi kitűnő francia filológus és az Országos Onkológiai Intézetben elődöm, Eckhardt Sándor professzor úr édesapja volt egyben. A harmadik korszakra a szovjet típusú kommunista diktatúra miatt nem kerülhetett sor. Ennek az egyetemen messze túlmutató tiltások voltak az okai. A magyarságtudomány egyes szakterületeivel értelemszerűen minden egyetem minden bölcsész kara foglalkozott és foglalkozik mindmáig. Minimális mértékben, szigorú szakmai keretek között még a legsötétebb kommunista időkben is művelték. Az volt a megfigyelésem, hogy a magyarsággal, különösen az eredetével és eszmetörténelmével foglalkozó tudományágak elkülönülten dolgoztak, alig vettek tudomást egymás eredményeiről, illetve viszonylagossá tették azokat. Emellett nem feltétlenül volt cél, hogy a múltunkra rárakódott rétegeket a pontosság érdekében visszabontsák, a csúsztatásokat helyre tegyék, az elhallgatott eseményeket pedig akár sok évszázad után kimondják. Ezért gondoltam arra, hogy minden érintett tudományágat egy intézetbe kell összevonni, ki kell alakítani a tudományágak közötti együttműködést, mert az ismeretek szintézise magasabb tudományos színvonalat jelent, mint a részletek halmaza, amelyben az ellentmondások nincsenek feloldva. Így kezdeményeztem Magyarország kormányánál az intézet létrehozását, megadott struktúrával és kutatási irányokkal. Ezért alkotja a Magyarságkutató Intézetet az Archeogenetikai Kutatóközpont, az Eszmetörténelmi Kutatóközpont, a Klasszika-Filológiai Központ, a többprofilú László Gyula Kutatóközpont és Archivum, a Magyar Nyelvtörténelmi Kutatóközpont, a Nyelvtervezési Kutatóközpont, a Néprajzi és Népzenei Kutatóközpont, a Régészeti Kutatóközpont, a Történelmi Kutatóközpont és a Népességföldrajzi és Geoinformatikai Kutatóközpont.

Személyesen mi vezette az intézet létrehozásához? Olvasom a Nemzeti nagyvizit című, hatkötetes könyvsorozat bevezetőjében Földesi Margittól, hogy „egy

borongós őszi napon Kásler Miklós professzor úrral az irodájában” elmélyült eszmecsere során beszélgettek nemzetről, magyarságról, történelmi kataklizmákról, hitről, erkölcsről, államalapításról, sikerekről, vereségekről, rejtélyekről, mentális állapotról, önpusztításról, és megszületett a gondolat, „hogy nagy szükség van ezeket megosztani, az érzéseket, gondolatokat, tényeket” a nagyközönséggel. Ebből lett – orvosi metaforával – a Nemzeti nagyvizit televíziós és könyvsorozat. Ennek folytatása a Magyarságkutató Intézet?

Hiányzott egy olyan magyar tudományos intézet, ahol kutatóközpontok együtt dolgoznak az önazonosságunk számára alapvetően fontos, meghatározó kérdésekben. A Magyarságkutató Intézet azzal a céllal jött létre, hogy a különböző tudományos szakágakban megszületett ismereteket szintetizálja, értékelje, és magas tudományos színvonalon véleményezze, értelmezze a valószínűségnek olyan fokán, amennyire csak lehetséges. Olyan kutatásokat végezzen a magyarság múltjának, nyelvének, eredetének, történelmének, kultúrájának, gondolkodásának feltárására, amelyekre eddig nem volt lehetőség. Tevékenysége nagyban hozzájárul a magyar történelmi hagyományok ápolásához, megőrzéséhez. Fő szabálynak tartom, hogy a tudományosság és a tudományetika szabályait maximálisan be kell tartani. A Nemzeti nagyvizit a maga 83 televíziós műsorával, illetve a hatkötetes írásos változat, valamint a Magyarságkutató Intézet létrehozása ugyanannak a törekvésnek és célnak az elérését szolgálta, más időben és különböző helyzetben aszerint, hogy mire volt lehetőségem. A Nemzeti nagyvizit nézettsége adásonként akár több százezer is volt. A szórványos próbálkozások mellett ez volt az a műsorsorozat, amely lehetőséget adott kiváló magyar történészeknek, irodalomároknak és más szakágak tudósainak arra, hogy szabadon elmondhassák a nemzeti sorskérdésekről a véleményüket.

A közvélemény is úgy értékelte, hogy áttörés történt, és lehetőség adódik a megjegecesedett és változtathatatlanak tűnő, különböző érdekek miatt kizárólagossá tett dogmák felülbírlására, illetve a tényszerű ellenvélemények kifejtésére.

Ugyanennek a gondolatnak és célnak egy következő mozzanata volt az archeogenetikai vizsgálatok elindítása az Országos Onkológiai Intézetben a Mátyás-templom, illetve az osszárium csontvázainak vizsgálatával, valamint a Raskó Tibor professzor által elindított populációgenetikai vizsgálatokkal, amelyeket a Magyarságkutató Intézet folytatott és folytat.

Rendkívül heves balliberális támadások érték a kutatásokat. Az érvek nélküli, extrémbe hajló szenvedéllyel, érzelmekkel vitatkozni nem lehet, de a DNS 3,6 milliárd bázispárjával sem. Mindenesetre a társadalomtudományok között az archeogenetika egzakt tudomány, bár a genetikai eredmények

Kásler Miklós (Kép: Magyarságkutató Intézet)

értelmezése többféle lehet, ami vitára adhat alkalmat, ezért nagyon lényeges, hogy az archeogenetika eredményeit sem lehet nyelvészeti, történelmi eredmények kizárólagos vezérfonalaként értelmezni, mert mutatis mutandis ugyanazt a hibát követnénk el, mint a XIX. század második felében a nyelvészet. Az a helyes, bár a világon még alig alkalmazott eljárás, hogy a genetikai eredményeket egy intézeten belül még legalább hét-nyolc tudományág összhangban értelmezze. Mindezt a tudomány és a tudományetika szabályainak szigorú és maximális betartásával.

Mit jelent, mit foglal magába a magyarságkutatás? Teljes egészében megfelelő

tethető a hungarológia nemzetközileg is elfogadott fogalmának, vagy van sajátos területe?

A hungarológia a magyarság történetével, kultúrájával, környezetével kapcsolatos ismereteket összegzi és írja le. A magyarságkutatás azonban nemcsak egybegyűjti, analizálja és szintetizálja ezeket az ismereteket, hanem nagy hangsúlyt fektet a felsoroltak mellett őseink szakrális, spirituális gondolkodására, viszonyulásaira és az eszmetörténetre is. A történések újbóli, torzításmentes vizsgálata, valamint az azokat kísérő mentális tényezők beemelése életre kelti a múltat, segíti az ön- és helyzetismeretet, s ezzel egyfajta lelki töltetet is ad a jelenkor megéléséhez és a jövő tervezéséhez.

A Magyarságkutató Intézet tudatosan vállalja a tabutörést, vagyis belenyúl olyan „darázsészkekbe”, amelyekről előre sejthető, hogy rendkívüli módon megosztják a tudományt, sőt talán azt is mondhatnám, hogy amelyek szétválasztják a tudományt és az áltudományt?

A tudományos és közismereti feladatok teljesítésekor kiemelkedően fontosnak tartjuk – az egykori valóság komplexitását leképező módon – a tudományterületek együttműködését, az egyes tudományok lehetőségeinek és korlátainak messzemenő figyelembevételével. Ha az állóvízbe dobott kő hasonlatával élünk, akkor erre úgy adható általános válasz, hogy hangsú-

lyozzuk: a tudományt a dogmatizmus és a dilettantizmus szélsőségeinek elkerülésével kívánjuk szolgálni. Éppen ezért egyfelől szembenézünk a magyar eredetkérdés „kényes” kérdéseivel (pl. hun hagyomány) úgy, hogy nem az eleve elutasítás öncélú hiperkritikájával állunk hozzá; másfelől nem kívánunk semmilyen divatos „alternatív” képzelgést kiszolgálni, amely azzal akarja a nemzeti dicsőséget növelni, hogy több ezer, sőt több tízezer éves magyar ősmúltat kohol. Magyarán mondva: merész gondolkodással, de felelősséggel, a tudomány keretein belül maradván kívánjuk előmozdítani a múlt interdiszciplináris megismerésének ügyét. Jóllehet a magyar nemzeti identitás alapja a szellemi kultúra, a magyar sorsközösség vállalása, de a természettudományok fejlődésében rejlő lehetőségeket is ki akarjuk aknázni, amikor a magyar nép korai történetének és eurázsiai léptékű kapcsolatrendszerének vizsgálatok a tárgyi, embertani hagyatékot is kutatjuk. E téren kiemelkedő fontosságúnak tartjuk az archeogenetika szerepét. Az első magyar uralkodóház – 1779-től elterjedt szakkifejezéssel élve –, az Árpád-ház Y-kromoszómáját még az Országos Onkológiai Intézet és a Göttingeni Egyetem együttműködésével sikerült meghatározni III. (Nagy) Béla király (1172–1196) Székesfehérvárott 1848-ban feltárt csontváza vizsgálatával. Erre terveztem a Székesfehérvári Osszarium csontanyagának kiértékelését, valamint hosszú távon a populációgenetika kutatását. A szellemi kultúra elemei közül a nyelv, a nyelvstratégia kérdésén túlmenően a néprajzi-népzenei kutatásoknak, a klasszika-filológiának és az eszmetörténetnek nagy jelentőséget tulajdonítunk, különös tekintettel a törökségi rokon népek kultúrkinccseire, ahonnan a komparatív vizsgálatok folyamatosan bővülő adatbázisát várhatjuk.

Hadd kérdezzem kimondottan az orvosprofesszort: mi az anamnézis, mi jellemzi a mai magyarság problémáit, mentális állapotát? És ezekre milyen terápia lenne indokolt?

Megfigyelésem szerint, ha a jelenlegi állapotot megelőző mentális anamnézist tekintem, akkor nemzedékről nemzedékre változott a nemzet mentális állapota. Visszatükröződött a kor gazdasági, politikai, katonai helyzete, a teológia és a filozófia viszonya. A világhírű magyar pszichiáter, Szondi Lipót ezt úgy fogalmazza meg, hogy minden ember életébe, de a nemzet életébe is kromoszómaszinten minden esemény öröklődően inkorporálódik, vagyis beépül, de ezen minden egyén és minden nemzet változtatni képes, át tudja alakítani kényszerűsorsát választott sorssá. Az előbb említett motiváló tényezőknél azonban az ismert ezeregyszáz éves magyar múltban mint bűvópatak megjelenik, ismét láthatóvá válik a magyarságra leginkább jellemző szuverenitás vágya, a gondolkodásmód és világlátás. Ebből fejlődött ki a Szent Korona-eszme keretében

a történeti alkotmány, a magyar világlátás, a természeti törvények írott törvények nélküli elfogadása, a keresztény és ősi magyar értékek őrzése. A hosszú anamnézis mellett a terápia rendkívül egyszerű és gyors. Kipróbált terápiáról beszélek, amely a történelmünk során megőrizte nemzetünket és hazánkat.

Mennyiben része az anamnézisnek a magyar búbánat, búskomorság, ahogy én gyakran emlegetem, a hungaropesszimizmus? És ha igen, erre mi lenne a terápia? Én a derű kultúrájának a terjesztését, a hungarooptimizmust gondolom, de nem akarom befolyásolni.

A fentiek értelmében nem érzem ilyen súlyosnak a helyzetet. Több száz éve folyik kísérlet a magyarság „eliminálására”, de azt még a trianoni kényszer-szerződéssel sem sikerült elérni. A magyar nemzet több mint ezeréves, nagyon mély és összetett kultúrában él. Érti az égit, érti a földit, a kettő között összhangot tud teremteni, s képes józan belátás szerint cselekedni.

Mire számít, mit várna el a nyelvészekről a Magyarságkutató Intézet?

A nyelvészetnek a bölcsészettudományok többségéhez képest van egy különleges többletet jelentő vonása: „kétarcú” tudomány, amely részben deskriptív, részben preskriptív munkát végez. Tehát amellet, hogy tisztán leíró, elemző értékelést ad, alkalmazott tudomány is, amely aktívan beleszól a nyelv, a magyar anyanyelvünk vagy általában bármely nyelv jövőjébe is. Ez a kétarcúság nagyon fontos a Magyarságkutató Intézet küldetése szempontjából, hiszen annak egyik oldala a magyarság eredetének, múltjának és hagyományrendszerének feltárása, másik oldala pedig a magyar identitás és nyelv megőrzése és fejlesztése a jövőben is. Ezért van két elkülönülő nyelvészeti kutatóközpontunk: a Nyelvtörténeti és a Nyelvtervezési Kutatóközpont.

A magyarság eredete kutatásának a nyelvtörténet és az ezzel összefüggésben lévő más nyelvészeti szakágak is (összehasonlító nyelvészet, dialektológia, írástörténet stb.) az egyik alappilléret képezik, de ha nem műveljük korszerű magas színvonalon, őstörténetünk csak féloldalasan, hézagosan tárható fel. Itt azonban el kell kerülnünk az ellenkező végletet is, a XIX. századi pozitivisták tudomány csapdáját, akkor ugyanis a nyelvtörténetet a többi tudományterület rovására abszolútizálták. Nyelvtörténeti tényeket a magyarság eredetének és identitásának egész komplexumára érvényesnek tekintettek, sok esetben a régészeti, történeti, néprajzi adatok értelmezését is ezekből kiindulva, leszűkítve, a priori kialakított gondolatmenetben végezték. Igazából csak a XX. század legvégén az archeogenetika létrejötte tette végleg nyilvánvalóvá, hogy ez a hozzáállás nem tartható. A mai magyar történeti nyelvésztől a korábbi időszakról nagyságrendileg eltérő interdiszciplinaritást

várunk el. Igaz ez a nyelvészeti ágak közti együttműködésre is: az ősi magyarsággal kapcsolatba kerülő (altaji, keleti indoeurópai, azaz szkíta stb.) népek nyelvészeti kutatását is be kell kapcsolni a mi múltunk vizsgálatába. Intézetünk felvállalta például azt a teljesen elhanyagolt, de rendkívül fontos kutatást is, hogy a magyar nyelv hatását felmérjük a magyarság környezetében élő Kárpát-medencei népeknél.

„Nyelvtervezés” alatt azt a nagyon komplex tevékenységet értjük, amelynek része hazánk nyelvpolitikája, a magyar nyelv fejlődésének vizsgálata és egyúttal tudományosan meghatározott célok felé irányítása, a legmodernebb idő nyelvet érintő kihívásainak feltárása és megválaszolása – tehát az olyan egészen fiatal tudományágak is, mint amilyen az internetnyelvészet, a digitális nyelvi korpuszképzés. A mai magyar tudományos közéletben sajnos a „nyelvművelés” majdnem kiátkozott fogalom. A Magyarságkutató Intézet ezen mindenképp változtatni kíván, küldetésünkhöz tartozik elismertetni, hogy a tudatos nyelvi fejlesztés, a nyelvi értékek védelme, a normaképzés a nyelvészetnek pozitív és nélkülözhetetlen feladata. Alapvetően téves az az ultraliberális elképzelés, hogy a nyelvhasználatban nincs értékhierarchia: a bővebb kifejezőkészséget biztosító, árnyalatokban gazdagabb nyelvhasználat mindenképp értékesebb, mint a szűkösebb. Ezért hát a nyelvhasználat jelenbeli fejlődési tendenciáit tudományosan, objektívan elemezni kell – egy feladat, amelyet elvileg mindnyájan elfogadunk, de alaposan el vagyunk maradva a megvalósításában –, de ennek a jövőre nézve irányt is kell szabni. Azt is várjuk a nyelvésztől, hogy anyanyelvünk egész gazdagságát kutassa, különösen abban a mai korban, amikor ez a gazdagság veszélyeztetetté vált, ugyanis minden európai nyelv az uniformizálódás és a leegyszerűsödés nyomása alatt áll. A szétszóratott magyarság ennek különösen ki van téve, a szórvány-magyarság közvetlenül a nyelvi pusztulás szélére került. Különösen hangsúlyos tudományterületek a dialektológia (nyelvjáráskutatás), a nyelvvédelem és ezzel kapcsolatban a nyelvi jogok kutatása. Intézetünk kutatói ezeknek a feladatoknak a minél magasabb szintű végzésére tesznek kísérletet, az egész magyar nyelvésztsadalomban pedig az e feladatokban való elvi egyetértést és koordinált együttműködést szeretnénk elérni.

Mennyire sikerült a Magyarságkutató Intézetnek „követ dojni az állóvízbe” vagy legalább felkavarni azt?

Rendkívüli módon és egyértelműen az archeogenetika fontosságára hívta fel a figyelmet, és legnagyobb örömmre generálta a magyar archeogenetikai kutatásokat. Az intézmény multidiszciplináris munkája jelenleg még magányos, de megfelelő „tudományos anamnézis” esetén készséggel kínáljuk

az együttműködés lehetőségét. A szenvedélyek tulajdonsága, hogy elmúlnak, és előtérbe kerül a gyakorlatias magyar észjárás.

Melyek a legfontosabb kutatási és ezen keresztül a közönség tájékoztatását, ismeretbővítését szolgáló irányok?

Intézetünk küldetését, feladatainkat huszonhét pontban foglaltuk össze, amelyek megtekinthetők a honlapunkon (<https://mki.gov.hu/hu/intezet-hu/kuldetes-hu>). Mindegyik kutatási irányt fontosnak tartom, hiszen missziónk hiánypótló mind tudományos, mind köztájékoztatási területen. Vallom, hogy a tudományos kutatásnak akkor van igazán értelme, ha az eredményeit sikerül egyértelmű, közérthető, ám a lényegét nem csonkító módon minél szélesebb körben közzétenni.

Végül ismét orvosi metaforával kérdezem: vannak gyógyíthatatlan és vannak jó eséllyel gyógyítható betegségek, sőt vannak nem is betegségnek tekinthető állapotok. Milyennek látja a magyarság mentális, fizikai és orvosi állapotát?

A betegségek jelentős része azért válik gyógyíthatatlanná, mert korai stádiumban, amikor még meggyógyítható, nem kezdik el a terápiát. A magyarság történelme során több alkalommal került előrehaladott állapotba a betegség, de még időben elkezdődött a gyógyítás (tatárjárás, török megszállás, Rákóczi-szabadságharc). Jelenleg megint válságos állapotba került a nemzet, elsősorban a világpolitikai viszonyok, az ideológiai interregnum, az európai gazdasági helyzet, a háború, a természeti törvények leértékelődése és részleges megszűnése miatt.

Balázs Géza
egyetemi tanár

Színház- és Filmművészeti Egyetem Doktori Iskola
és Németh Antal Drámaelméleti Intézet (Budapest)
Partiumi Keresztény Egyetem
Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszék (Nagyvárad)
E-mail: balazs.geza@szfe.hu
<https://orcid.org/0000-0003-3440-2959>

Cs. JÓNÁS ERZSÉBET

**TRANSZGENERÁCIÓS PÁRBESZÉDEK PASZTERNAK ÉS ULICKAJA
VILÁGÁBRÁZOLÁSÁBAN****Kivonat**

Mind Borisz Paszternak, mind Ljudmila Ulickaja művei a jelentésképzés sokrétegűségével, a művek nyitottságával találunk visszhangra a befogadók értelmező tudatában. A témaválasztás és problémafelvetés hasonlósága felismerhető a *Zsivágó doktor* és az *Imágó* című regényekben. Párhuzam fedezhető fel Paszternak és Ulickaja között a meseszöveg és a kompozíció szintjén. A *Zsivágó doktor* narrációjának sajátossága a próza és a líra sajátos együttléte. Ulickajánál is megjelenik a főszereplők között a költő alakja. A metaforizáció mind Paszternak, mind Ulickaja poétikájában fontos szerepet játszik. A poétikai tradícióik mellett kétségtelen a parallelizmus a két szerző gondolkodásmódja, világlátása, reflexivitása között is. Ezért feltételezhetünk transzgenerációs párbeszédet a két szerző világábrázolása között.

Kulcsszavak: kompozíció, témaválasztás, meseszöveg, metaforizáció, jelentésképzés

1. A mai orosz világlátás emblematikus képviselője

Ljudmila Jevgenjevna Ulickaja írói munkássága az egyik legérdekesebb jelenség az orosz irodalomban a 20–21. század fordulóján. Műveiben nemcsak a szovjet időszak korrajzát, hanem írói szövegkezelésében az európai posztmodern irányzatainak és az orosz próza tradicionális vonulatainak jelértékű lenyomatait látjuk.

Az író 1943-ban Baskíriában született, ahol szülei evakuációban éltek. A háború után a család visszatért Moszkvába. Ljudmila egyetemi tanulmányait az MGU (Moszkvai Állami Egyetem) biológia szakán végezte. Kutatóbiológusként helyezkedett el, de a 70-es években az Akadémia genetikai kutatóintézetéből a szamizdat irodalomban való részvétele miatt eltávolították. Ezt követően kezdett hivatásszerűen írással és civil közéleti tevékenységgel foglalkozni. Könyveit huszonöt nyelvre fordították le. Magyar tolmácsolója többek között a debreceni Goretity József irodalomtörténész, műfordító, a DE Szláv Filológiai Intézetének vezetője. Őt leghíresebb regénye a *Médea és gyermekei*, az *Odaadó hívetek*, *Surik*, a *Daniel Stein*, *tolmács*, a *Kukockij esetei* és a *Zöld sátor*.

A *Zöld sátor* című regényét Ulickaja 2011-ben írta, s még ugyanabban az évben *Imágó* címmel Goretity József fordította le magyarra. A *Zöld sátor*

cím az orosz eredetiben metaforikus jelentésű. A magyar változat hasonlóképpen fogalmi integrációra épülő jelentéskapcsolódást hordoz. A metaforizáció első esetben forrástartományként egy álombeli elképzelt helyet, a bűnök eltörlését magában hordozó, Isten hajlékául szolgáló sátrat használja, második esetben a biológiából vett, a rovarok fejlődésének végső, kifejtett stádiuma előtti szakaszát jelöli meg. A céltartomány első esetben az emberi megbékélés lehetőségessége, második esetben egy elnyomó társadalomban az emberi személyiségfejlődés megrekedt állapota. A blendképzés, vagyis az elegyítés tere a *Zöld sátor* esetében az isteni megbocsátás és az emberek közötti valóságos megbékélés hasonlósága, az *Imágó* esetében a kifejtettségét el nem ért, de szaporodni képes rovar és a kiszolgáltatott ember deformált személyiségfejlődésének párhuzama (vö. Tolcsvai Nagy 2010: 87–103).

Ulickaja művét a disszidensek történeteként jegyzi a kritika. Valójában a szovjet emberek disszidálásba torkolló életének leírása csak háttér egy mélyebb, kortól és időtől független jelenség tematizálásához. Az emberi személyiség nembeli lényegéről, a szubjektum gyengeségeiről, esendőségeiről, a személyiséget megnyomorító elévülhetetlen bűnökről és a lehetséges megbocsátásról szól a szereplők sorsára felfűzött harminc történet. Ulickaja szándéka szerint azért lett volna a regény címe *Imágó*, hogy a szovjet idők nyomása alatt fejlődésében visszamaradt nemzedékekre utaljon a metaforikus címmel. Az orosz Ekszmo Kiadó a közérthetőség kedvéért az *Imágó* helyett mégis az érthetőbb, semlegesebb címet javasolta. Így lett a végső orosz változat címe a *Zöld sátor*. A továbbiakban elemzésünkben a regény magyar címét használjuk, minthogy a magyar olvasó így találkozik Ulickaja könyvével. Az orosz címben szereplő „zöld sátor” metaforizációja – az irodalmi tradíciók ismeretében – az orosz irodalmi hagyományokban (pl. Tolsztoj, Dosztojevszkij) sokszor megrajzolt, megbékélésre hajlamos orosz mentalitáshoz jobban illeszkedik, de ennek elemzése, irodalmi lenyomatainak feltárása további elemzési témába tartozik.

Az orosz irodalmi, poétikai és eszmerendszeri hagyományok és a posztmodern irodalom kompozicionális sajátosságai – pl. az időmozaikok vibrálásának újszerűsége – egyszerre teszik tradíciókövető és egyben novumot teremtő íróvá Ulickáját.

2. Paszternak és Ulickaja párhuzamai

A befogadásesztétika azt a párbeszédet állítja középpontba, amely a művészi alkotás és az értelemképző befogadói tudat között zajlik mindenkor és mindenhol, amióta egy műben felismert esztétikai jel rámutat a valóság bármely jelentétként értelmezhető entitására. E vizsgálódás körébe az irodalomszemiotika

új perspektívát nyit a jelképzés folyamatának, szemiozísának feltárásával, miközben egyetlen műre vagy akár nagyobb keretben egy életmű szakaszára vagy teljességére vetíti a jelentések dinamikus hálóját. Ilyen új megközelítést tár elénk az is, amikor két életmű meghatározó darabjai befogadói élményként alkotnak dialógust (Kroó 2020).

A Paszternak-párhuzamok szembevetendő élességgel fedezhetők fel Ulickaja narrációjában, különösen az *Imágóban*. Az *Imágót* főleg a mai irodalmi kontextusokban vizsgálják a kritikusok, holott Ulickaja művében a visszaköszönő poétikai hagyományok joggal irányítják a figyelmet a korábbi korok orosz klasszikusainak egy-egy művére, amilyen Borisz Paszternak *Zsivágó doktora* is (Пастернак 2009, Paszternak 1988).

Ulickaja a feljegyzései között így vall:

„Paszternak volt az, aki lehántotta szememről a hályogot, és neki köszönhetően látni kezdtem azt, amit korábban még csak nem is sejtettem: azt, hogy minden mindennel összefügg, meg az összefüggésben rejlő, kimondhatatlan szépséget. [...] Az író mesterségbeli tudása abban rejlik, hogy a lehető legteljesebben mutatja be ezeket a titokzatos, félig elképzelt, félig ellesett kapcsolatokat. És persze már nem csak Paszternakról van szó. De én éppen neki vagyok hálás egy életen át azért, hogy mint Péter apostol, a kulcsával kinyit előttem egy ajtót, amely mögött a legjobb rejtőzik mindabból, amit az ember, a papírt szántva a tollával, létrehozott” (Ulickaja 2013: 54).

A világbázis pszichologizációja, a hősök tettei mögött felfejthető létezés- és gondolkodásmód, valamint a kompozíció hasonlósága mentén állítható párhuzamba Ulickaja narrációja Borisz Paszternak poétikájával. Borisz Paszternak 1945–1955 között írta a művét, amiért 1958-ban Nobel-díjat kapott, de a *Zsivágó doktort* orosz nyelven először csak 1987-ben vehette kezébe az olvasó. Akkor sem kötetben, hanem folyóiratban jelent meg. Magyarul a következő évben, 1988-ban Pór Judit fordításában már a magyar közönség is megismerhette. Az 1995-ben elhunyt kiváló műfordító nagy tapasztalattal, az orosz próza és líra iránti osztatlan fogékonysággal készült erre a szakmailag és intellektuálisan is jelentős feladatra.

2.1. Témaválasztás és problémafelvetés

A témaválasztás és problémafelvetés hasonlósága felismerhető az *Imágó* és a *Zsivágó doktor* című regényekben. Tematikailag mindkettő egy-egy nagy történelmi korszakot ölel át, amelynek nemcsak a szereplők, hanem maguk az írók is a saját életükkel a részesei voltak. A *Zsivágó doktor* a 20. század

elején az októberi forradalmat és két háborút, az első világhéget és a bolsevikok fehérekkel vívott belső polgárháborúját kíséri végig, bemutatja a privát emberi sorsokon keresztül a szovjet államrendszer kialakulását, a kommunizmus építésének utópiáját. Az *Imágó* mintegy folytatásaként a történetnek az orosz történelem szocializmusra eső időszakát állítja elénk. Az Ulickaja által leírt periódus az 50-es évektől a 80-as évek végéig terjed, pontosan 43 évet ölel fel. Két szélső állomásaként Sztálin halálát és a Gorbacsov-korszak peresztrojkájának beköszöntét lehetne megnevezni. A perspektívát tekintve mindkét szerzőt a hatalommal szembeni éles kritika jellemzi. Paszternaknál kitűnik, hogy az orosz októberi forradalom ideológiai tévedés volt, felépítménye, a kommunista utópia „ideális társadalma”, amely a nép vérén épült, megmutatta, hová vezetett. Ulickaja ugyanezt a kritikát a sztálini időszakról s a Szovjetunió hatalmi mechanizmusáról mondja el. Paszternak és Ulickaja esetében is a regények alapkonfliktusa a hétköznapi emberi sorsok mentén szociális természetű, azaz az egyén és a hatalom embert pusztító viszonyát elemzi a hősök mindennapi mikrovilágában. Mindkét alkotás a „konfliktus traumatizált modelljét” tárja fel (vö. Житенев 2012). Hőseik mindkét esetben egyben a kor áldozatai.

2.2. Meseszöveg és kompozíció

A második hasonlóság a meseszöveg és a kompozíció szintjén fedezhető fel Paszternak és Ulickaja között. Ulickaja egy interjúban arról beszél, hogy az elbeszélés műfaja közelebb áll hozzá, mint a regényé. A maximum 21 oldalas terjedelemben komfortosabban érzi magát (vö. Улицкая 2011a). Az *Imágó*ban is érezhető, hogy a klasszikus értelemben vett regényszerkezetből a novellaforma felé igyekszik kitörni. Az *Imágó*nak ezért is bonyolult a szerkezete: a mottó után harminc, akár önállóan is nevezhető elbeszélés adja a harminc fejezetet, s a kompozíciót a prologus zárja le. A mottót Ulickaja nem véletlenül Paszternaktól idézi. Kijelöli benne a regény fő vezérgondolatát, eszmei alapvetését: nem kereshetünk felmentést a kor hibáiban saját botlásainkért. Paszternak V. Salamovhoz írt 1952-es leveléből vett részlet így hangzik: „Не утешайтесь неправотою времени. Его нравственная неправота не делает еще нас правыми, его бесчеловечности недостаточно, чтобы не соглашаясь с ним, тем уже и быть человеком” (Улицкая 2011b). Azaz: „Ne vigasztalja magát az idő igazságtalanságával. Erkölcsei igazságtalansága bennünket még nem tesz igazakká, az embertelenség nem elegendő ahhoz, hogy – nem értve egyet vele – mégis emberek maradjunk” (Ulickaja 2011c: 5). Ulickaja regénykompozíciója a történetek pókhálószerű felfűzésével éri

el a meseszöveg mozaikjellegét. A fejezetekként szolgáló elbeszéléseknek külön-külön tematikája, problémafelvetése van, mindegyikben külön szereplőgárda állítható fel, de az egységesítő, regénnyé összeszövő fonal közöttük mégis az alap gondolat eszmei azonossága, az időbeli kontrapontozás és a hősök mindent átszövő „hálózata”. Paszternak meseszövege sem lineáris. Az olvasó értelmező munkája az elemek összekapcsolása révén lesz teljes.

Az időbeli kontrapontok technikája a *Zsivágó doktornak* is jellegzetes kompozicionális sajátossága. Gaszparov, Paszternak egyik elemzője rávilágít, hogy e szövegkezelés célja a lineáris idővonalak elkerülése, ilyen módon annak aláhúzása, hogy a túlélés a szereplők egyetlen célja, akármilyen eseménytörténeti időszak áll is a tetteik hátterében (vö. Гаспаров 1994). Ulickaja ugyanezt a technikát alkalmazza, amikor a narráció vonalát tervezi. Egybefűzi az első ránézésre kronológiailag össze nem illő mozaikokat. Így kerül az egyik hősnő, Olga halála az egyik fejezetbe, miközben a következőben ismét élő, cselekvő karakter, mert ez a történet korábban játszódik, mint az előző fejezeté. Az olvasó benyomása az, hogy a szereplők halhatatlanok, hiszen egyik pillanatról a másikra ismét élő figurák. De minthogy az olvasó így előre tudja a végkifejletet, másképp értékeli a hősök megelőző tetteit, tudatosabban, a sorstörténet kerek egészébe helyezve értelmezi megnyilvánulásait.

Minden szereplő meghatározott viszonyrendszerben áll, s a viszonyok sajátos hálózatot képeznek. Az *Imágóban* Ilja, Miha és Szanya a regény főhősei tízéves korukban jelennek meg először mint egy moszkvai iskola osztálytársai. Barátságuk gondolkozásmódjukban és élettörténetükben is végig a színen van. Hármas „vérszövetségüket” csupán a jóhangzás okán Triannonak nevezik. (Érdemes lenne egy apró kitérőt tenni arra, hogy a magyar olvasó milyen befogadói konnotációkkal olvassa ezt az ártatlan írói névadást a három kisfiú barátságáról). Ilja hármójuk közül a vizuális alkat, aki később fotóművész lesz, Szanya a zene megszállottja, Miha a szó, az írás embere. A három személyiség mindvégig kiegészíti egymást, bár különbözőek, soha nem állnak ellentétben. A női figurák alkalomszerűen kapcsolódnak a főhősökhöz: Ilja Olga férje. Olga két barátnője Tamara és Galina. Tamara együtt dolgozik Winberg professzorral, aki egy repülőgépen utazik Iljával, s a gépen épp a szomszéd ülésen váratlanul éri a halál. Galina egy KGB-s felesége, aki Ilját tartja megfigyelés alatt stb. A többi szereplő sorsa alkalmilag keresztezi egymást.

A sok-sok mellékfigura a szerepe szerint a korfestéshez járul hozzá, a történelmi eseményeket más-más oldalról világítja meg. Ilyen például Sztálin halála kapcsán az össznépi részvétnyilvánítás jelenete, amely során embereket taposnak halálra a tömegben. A felnőttvilágnak ezt a kegyetlen, ordítás-tól, vértől iszonyatos káoszát a fényképezés vágyától fűtött s a városközpont

házait, zugait jól ismerő iskolásfiú a föld alatt menekülve, csatornákban rejtőzködve, kóborolva éli át, miközben a felszínen a tömeg egymást taposva hömpölyög.

A *Zsivágó doktor*ban a főhős még kisfiúként vonaton utazik együtt Komarovszkijjal. Komarovszkij Lara „udvarlója”. Larával mindenhol találkozik Zsivágó: karácsonyi ünnepségen, Jurjatyinban, Varikinóban, sőt Lara véletlenül Zsivágó temetésén is felbukkan. Lara Pavel Antyipov felesége, akivel Zsivágó megint csak véletlenül a vonaton találkozik, majd Varikinóban ismét összekerülnek stb.

A kompozíció sajátossága a speciális kerettörténet, amely Paszternakot és Ulickaját szintén összeköti. A *Zsivágó doktor* temetéssel kezdődik. Az idős Zsivágót temetik. Az abszurd kontraszt az élők és a holtak között bizonyos iróniát takar, az ábrázolt kor abszurdítására is utal. Másrészt a múltó ciklikusságát is magában hordozza, amely az emberi korlátokon kívülre helyezi a természet törvényeit. Paszternak regénye szintén halállal fejeződik be, Zsivágó doktor halálával. A történet vége a valóságos történelmi korszak végével esik egybe.

Az *Imágó* hasonló kerettörténetbe ágyazódik. A prológu Sztálin haláláról szól, s az epilógus 1986-ban a New Yorkban elhunyt emigráns orosz költő, Brodskij halálával végződik. Itt is egy korszak végét jelzi a narratív lezárás. A regény elején a zsarnok tirannus halála egy jobb kor eljövételébe vetett reményt feltételez. Valójában is minőségi váltás következik be: Sztálin személyi kultuszának leleplezése, a kulturális „enyhülés” időszaka, a bebörtönzött politikai foglyok rehabilitása, a száműzöttek visszatérése. De a gondok gyökere nem a hatalmon levő személyében van, hanem magában az egész államrendszerben, a politikai felépítményben. A kommunizmus a valóságban kegyetlen, despotikus, tragikus végkifejletű struktúra. Ezt az üzenetet hordozza az *Imágó* Paszternak szövegkezelésétől örökölt, körkörös kompozícióba rendezett mese-szövéseinek jelentéshálózata. Szubjektív nézőpontból egy-egy szereplő tudatán keresztül láttatja az eseményeket, s az egyéni sorsok azt példázzák, hogyan hagyott a korszak mindenki életén kitörölhetetlen, bénító nyomot.

2.3. *Próza és líra műfaji keveredése*

A *Zsivágó doktor* narrációjának sajátossága a próza és a líra sajátos együttléte. Paszternak inkább lírikus volt, így a regénye is lírai, költői nyelven írt próza. A regény műfaja ahhoz kellett Paszternaknak, hogy egy nagyszabású történelmi korszakot leírhasson, a líra pedig az emocionális tartalom, az érzések, a benyomások, a szereplők egymáshoz és a történésekhez való

érzelmi viszonyának érzékletes megjelenítéséhez illeszkedett. A lírai hőst Zsivágó verseiből ismerjük meg (vö. Ч. Йонаш 2007). Paszternak megalkotja a költő alakját, bemutatja verseit, alkotói magatartását. Ez a versekből kivilágló lírikus szimbolista saját világlátással rendelkezik, amely nem azonos az íróéval. Paszternak megteremti Zsivágót, Zsivágó megteremti a lírai hőst. Ez a műalkotás önálló életének öntörvényű mechanizmusa.

Ulickajánál is megjelenik a főszereplők között egy költő, Miha. A regény során végig találkozunk a verseivel az iskolás éveitől a haláláig. Figyelemmel kísérhetjük a lírikus személyiség fejlődésének folyamatát. A versek minősége egyre jobb a költő életkorának előrehaladtával. Az elbeszélő költeményektől a filozofikus, lényegkiemelő, személyes líráig jut el. Miha versei Zsivágóhoz hasonlóan önreflexívek, érzelmi állapotának, a körülvevő események érzelmi lenyomatainak kifejezői. Öngyilkossága előtt Miha megállapítja ugyan, hogy a versei rosszak, de nem írni nem képes. Itt is érződik a paszternaki reminiscencia: Paszternak is úgy véli, akkor kell írni, amikor nem írni már lehetetlenség.

2.4. Az intertextualitás és a „homo legens” (az „olvasó ember”)

A vers megjelenése a regényben más formában is párhuzamba állítja a két író. A saját verseivel szereplő költő mellett mind a *Zsivágó doktorban*, mind az *Imágóban* sok-sok irodalmi idézet, főleg versrészlet kap szerepet a jelentésképzésben. Az idézetek intertextualitása mozgásba hozza a befogadó olvasó kulturális emlékezetét, olvasmányélményeit, az irodalomtörténeti és eseménytörténeti összefüggéseket, a felismerés és az életműbe, korszakba helyezés örömét. A magyar olvasó ezeknek az orosz műveknek a legtöbbszörrel nem találkozott, így a szöveg jelentésképzésének ebből a szakaszából sajnálatosan kimaradt. De elismeréssel kell szólni a magyar fordítóról, Goretity Józsefről, aki az ilyen intertextusok helyén az orosz olvasókör számára feltételezhetően ismert idézetekhez a magyar olvasók számára gondos lábjegyzeteléssel megadta a szerzők nevét, a művek címét, ráadásul a magyar fordítók nevét is.

A „homo legens”, vagyis az „olvasó ember” nyelvi-irodalmi ábrázolásában a szövegértelmezés súlypontja a külső valóságábrázolás megfejtéséről egy metaszöveg értelmezésére toródik át. Az irodalomkutatás szemiotikai szempontból külön vizsgálja a modellről készült további modellalkotást (kettős, illetve többszörös jelképzést) és annak metaszövegekenti értelmezését. E jelenség mindkét fele, a *jelölt* és a *jelölő* is sajátos nyelvi és irodalmi jegyekkel írható le, minthogy mindkettő része a szépirodalomnak. A jelnek

van egy harmadik komponense is, ez az *értelmező*, aki számára a jel készült, akinek valamilyen közös tartalommal bír. Ez a mű írója, s az általa azonos jelhasználóként feltételezett olvasója.

A „homo legens” – metaszöveg az irodalmi szövegek *intertextualitásának* speciális esete. Bár az intertextualitás fogalma az 1960-as évektől terjedt el a posztmodern irodalom egyik sajátosságaként, az irodalmi szövegek egymásra utaltságának és összekapcsolódásának hangsúlyozása (rájátszás, idézés, újraírás, célzás stb.) mindig is az írott mű speciális jellemzője, amely koronként, kultúránként történetileg változó funkciót tölt be. Az intertextualitás a szövegek létmódjaként értelmezhető, amely utal azok kapcsolódásának mikéntjével a szövegeknek a kulturális hagyományokhoz (a befogadói ismeretszintekhez) való viszonyára. Az intertextus értelmezése a befogadó aktivitását igényli, s így megnyitja magának az irodalmi műnek a határait is (vö. Szabó 2002: 218). A „nyitott mű” Umberto Ecónál kifejtett gondolata tovább szélesíti az intertextualitást, hiszen a befogadó bármely következő olvasatában újabb értelmezést adhat a szöveg szemiotikai rétegeinek (vö. Bahtyin 1986; Eco 1998). Poétikailag is érdemes az intertextualitás fogalmának a kiszélesítése, hiszen a preszuppozíciók, amelyek minden egyes szöveg megértését előkészítik, magukba foglalják a műfajfüggő konvenciókat is.

Az intertextualitás kérdését a nyelvészet a *kommunikatív kontextus* kapcsán vizsgálja. Ez esetben az intertextualitás a szövegértés paralingvisztikai, szituatív, pszichológiai, kulturológiai háttérét takarja (vö. Bańcerowski 2000). Hasonló összefüggésben jelenítik meg a szöveg *vertikális kontextusát*, amely az adott mű történeti-filológiai összefüggéseit rögzíti. A nyelvészeket inkább a többértelműség megszüntetése érdekli, míg az irodalomtudományt a létrejövő funkcionális többjelentésesség.

A *Zsivágó doktor* szintén elmélyült fordítói háttérmunkával készült, melynek egyik oka épp az „olvasó ember” regénybeli folyamatos jelenléte volt. A regény szereplői a 20-as évek Oroszországának magasan képzett, olvasott intelligenciáját reprezentálják, akik olvasmányaikban természetes módon kapcsolódtak az egyetemes és európai kultúra képviselőihez ugyanúgy, mint a kor meghatározó orosz művészeti, filozófiai és politikai irányzataihoz. Mindezek háttérismerete a magyar fordító, Pór Judit birtokában volt, amikor az októberi forradalom utáni időszak, a NEP-korszak viharai között útjukat kereső regényhősök megjelenítéséhez fogott, s nyelvet, stílust és szövegbeli *explikációs szintet* választott a magyar olvasó számára. Utólag is megállapítható, Pór Judit korrektil járt el, ugyanakkor nem becsülte sokkal alább saját maga tájékozottságánál a célnyelvi olvasó ismeretbeli felkészültségét sem. Kétségtelenül a 80-as évek magyar olvasójának klasszikus értelemben

vett irodalmi, kulturális tájékozottsága összehasonlíthatatlanul nagyobb volt, mint napjainkban. A fordító egy-egy csillaggal jelölt lábjegyzetben – az eredeti szövegtől eltérően – szükségét érezte, hogy kommentálja a kortárs magyar olvasónak a szövegbeli irodalmi, nyelvészeti utalásokat. Jól ismerve a kor átlagemberének műveltségi karakterét a tájékozottságot e téren már a 80-as években sem feltételezte a magyar olvasóról. Ennek hiánya napjainkra egyre zavaróbb az intellektuális szépirodalom megértésében (vö. Cs. Jónás 2004, 2023). Goretity József 2011-es *Imágó*-fordítása hasonló kiegészítő technikával emeli be a magyar olvasó ismeretei közé az orosz klasszikus és emigráns költők idézeteit, jóllehet így se tudja visszaadni a kortörténeti, eszmerendszeri asszociációkat, amelyeket a versek a művelt orosz közönségben kiválhatnak.

2.5. A metaforák szövegszervező ereje

A metaforizáció mind Paszternak, mind Ulickaja poétikájában fontos szerepet játszik. Paszternak esetében egy-egy metafora elemzésének egész tanulmányokat szenteltek a szakírók. Ilyen metafora az ablak metaforája, amely a spirituális megvilágosodás, a filozofikus gondolatok megjelenése során sok esetben a fogalmi integrációjának képi eszköze (vö. Zsolkovszkij 1977). A *Zöld sátor* az *Imágó*hoz hasonlóan szintén metafora. Az egyik hősnő álmában jelenik meg a „zöld sátor” képe mint az élet és a halál egymással való megbékélésének helyszíne. Azoknak a nemzedékeknek az egységét kifejező kép ez, amelyek az orosz „szobornoszty”, a pravoszláv „testvéri közösségiség” szellemében a megbékélésre kész orosz ember archetípusát mutatják fel. Ulickaja időugrásokkal élökként hozza elének e jelenetben az elhunytakat, s az élet és a halál különválasztása fölé emelkedve ebben a „zöld sátorban” vizionálja a nemzedékeket megbékélésben összekötő spirituális folytonosságot (vö. Латынина 2011). Ennek realitása Ulickaja életével bizonyítottan nem minden kétséget kizáróan képzelhető el. Az *Imágó* metaforizációjáról már szóltunk. A metaforák poétikai és kompozicionális szerepe szoros összefüggésbe hozható mindkét szerzőnél a líra és próza műnemi keveredésével, a lírával átszőtt próza szöveghasználataival. Ulickaja Paszternak metaforizációjáról így vall:

„Megláttam (általa), hogy a világ tele van történetekkel, mint egy jóféle gránátalma magokkal. És minden ilyen kis mag összekapcsolódik a mellette levővel. De a szálatat idéző metafora meggyőzőbb. Egyszerűen csak megérinted a legközelebbi szálat, és az – szenvedélyeken, fájdalmon, szenvedéseken, szerelmeken át – máris elvezet a minta legbelsejébe. Az író mesterségbeli tu-

dása abban rejlik, hogy a lehető legteljesebben mutálja be ezeket a titokzatos, félig elképzelt, félig ellesett kapcsolatokat” (Ulickaja 2013: 53).

3. Paszternak és Ulickaja az írói életművek utóéletének tükrében

A stílus interszjektív és interaktív funkcionálását a stílus összetettségében lehet megragadni. A stílus szövegben funkcionál, közös figyelmi és referenciális jelenetben, megértett beszédhelyzetben jön létre a nyelvi megformáltság aktuális értékei révén. A nyelvi megformáltságnak két forrása különíthető el: a szociokulturális tényezők és a nyelvi potenciál. A szociokulturális tényezők a stílus olyan összetevői, amelyeket „egy közösség, egy kultúra alakít ki, tart fenn, kulturális attribúciók révén értelmet rendelve megformáltsági típusokhoz, de amelyek nem következnek feltétlenül és kizárólag a nyelvi rendszeren belüli jellemzőkből és viszonyokból” (Tolcsvai Nagy 2012: 22).

A *Zsivágó doktor* és az *Imágó* tematizáltságának, meseszövéseinek, kompozicionális szövegkezelésének összevetése a két szerző alkotói módszerének, világszemléletének bizonyítható hasonlóságát mutatja. Az orosz irodalom poétikai tradíciói mellett kétségtelen a paralelizmus a két szerző gondolkodásmódja, világlátása, reflexivitása között is. Azok a szemléletbeli, esztétikai hasonlóságok, szövegkezelési technikák és tendenciák, amelyek a huszadik század közepén Paszternakot jellemezték, folytatásukat és beteljesedésüket találják meg Ulickaja regénytechnikájában a huszonegyedik század elején. Gondolatiságuk, narratív technikájuk mozgásba hozza a mai olvasó befogadói horizontját, s a világmegismerés új dimenzióit nyitja meg ez által a jelentésképzés mindenkori folyamatában. Nem véletlenül kapta számos díja mellé Ljudmila Ulickaja 2014-ben írói munkássága elismeréseként Salzburgban az *Österreichischer Staatspreis für Europäische Literatur* (osztrák állami díj az európai irodalomért) elnevezésű, 1964-ben alapított kitüntetést. Munkássága jelentős számú elemzésben kapott méltatást (Caño 2022).

A temporalitás függvénye, vagyis az idő tényezője koronként a befogadói horizont mentén az időbeliség új értelmezési döntéseit kívánja. Ezeket az adott olvasói közösség szociokulturális nyelvállapotát figyelembe véve hozza meg a befogadó. A nyelvhasználat a stílusesszéközök pragmatikai „erőnyőjét” borítja a mindenkori szinonimaválasztás feladatára (Tátrai 2011). Mind Paszternak, mind Ulickaja művei a jelentésképzés sokrétegeúségével, a művek nyitottságával találnak visszhangra a kortárs és a jövőben születő befogadói közönség értelmező tudatában.

Szakirodalom

- Bahtyin M. M. 1986. *A beszéd és a valóság*. Gondolat Kiadó. Budapest.
- Bañcerowski, Janusz 2000. *A nyelv és a nyelvi kommunikáció alapkérdései*. ELTE. Budapest.
- Cs. Jónás Erzsébet 2004. A „homo legens” – „az olvasó ember” – és a hipertextstruktúra a fordításban. In: Bakonyi István – Nádai Julianna (szerk.): *A többnyelvű Európa*. Széchenyi István Egyetem Idegen Nyelvi és Kommunikációs Tanszék. Győr. 118–25.
- Ч. Йонаш, Эржебет 2007. Проблематика венгерских переводов Пастернака. *Studia Slavica Savariensia*. Szombathely. 1–2/98–110.
- Cs. Jónás Erzsébet 2023. Nyelvhasználati és keretszemiotikai változások az újrafordításokban. *Magyar Nyelvőr* 355–70.
<https://doi.org/10.38143/Nyr.2023.3.355>
- Eco, Umberto 1998. *Nyitott mű*. Európa Kiadó. Budapest.
- Гаспаров, Б. М. 1994. Временной контрапункт как формообразующий принцип романа Пастернака «Доктор Живаго». *Литературные лейтмотивы*. Наука. Восточная литература. Москва.
- Латынина, Алла 2011. «Зеленый шатер». Людмилы Улицкой. *Новый Мир* 6:
http://magazines.russ.ru/novyi_mi/2011/6/la11.html
- Króó Katalin 2020. *Korunk hőse. Korunk irodalomszemiotikája? Karakterpoétika és olvasásszemiotika Lermontov regényében*. L' Harmattan Kiadó. Budapest.
- Paszternak, Borisz 1988. *Zsivago doktor* (ford. Pór Judit). Árkádia Könyvkiadó. Budapest.
- Пастернак, Борис 2009. *Доктор Живаго*. Детская литература. Москва. http://royallib.ru/book/pasternak_boris/doktor_givago.html
- Tátrai Szilárd 2011. *Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2010. *Kognitív szemantika*. Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara. Nyitra. 2010.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2012. A stílus szociokulturális tényezőinek kognitív megalapozása. In: Tátrai Szilárd – Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A stílus szociokulturális tényezői. Kognitív stilisztikai tanulmányok*. ELTE Stíluskutató Csoport. Budapest. 19–50.
- Szabó V. István (szerk.) 2002. *Irodalmi fogalmak kisszótára*. (A törzsanyag szócikkeinek szerzői: Bárdos László – Szabó V. István – Vasy Géza) Korona Kiadó. Budapest, 2002.
- Сабо, Тünde 2022. *Статьи по поэтике Л. Улицкой*. Флинта. Москва.
- Улицкая, Людмила 2011a. Разговор под «Зеленым шатром» [Беседа с писательницей Л. Улицкой / записал А. Архангельский] *Фонд Либеральная миссия*. <http://www.liberal.ru/articles/5266>
- Улицкая, Людмила 2011b. *Зеленый шатер*. Эксмо. Москва. http://www.e-reading.co.uk/chapter.php/1002323/5/Ulickaya_Lyudmila_-_Zelenyy_shater.html

- Ulickaja, Ljudmila 2011c. *Imágó* (ford. Goretity József). Magvető Kiadó. Budapest.
- Ulickaja, Ljudmila 2013. *Örökbecsű limlom* (ford. Goretity József). Magvető Kiadó. Budapest.
- Житенев, А. А. 2012. *Порождающие модели и художественная практика в поэзии неомодернизма 1960-2000-х годов*. Дисс. д. филол. наук. Воронежский ун-тет. Воронеж.
- Zsolkovszkij, A. K. 1977. Az „ablak” helye Paszternak költői világában (ford. Jónás Erzsébet – Mihalovics Árpád). *Helikon* 1/152–66.

Cs. Jónás Erzsébet

professor emeritus, az MTA doktora
Nyíregyházi Egyetem
Nyelv-és Irodalomtudományi Intézet
E-mail: csjonase@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0274-5503>

Abstract

CS. JÓNÁS, ERZSÉBET

TRANSGENERATION DIALOGUES IN PASTERNAK AND ULITSKAYA’S WORLD PORTRAIT

The works of Boris Pasternak and Lyudmila Ulitskaya resonate with the interpretative consciousness of their recipients through the multiple layers of meaning and the openness of the works. The similarity in the choice of themes and the presentation of problems can be seen in the novels *Doctor Zhivago* and *The Imago*. There is a parallel relationship between Pasternak and Ulitskaya on the level of narration and composition. The distinctive feature of the narrative style employed in *Doctor Zhivago* is the integration of prose and poetry. The figure of the poet also features among the protagonists in Ulitskaya’s work. Metaphor plays a pivotal role in both Pasternak’s and Ulitskaya’s poetics. In addition to the poetic tradition, there is a parallelism between the thinking, perspective and reflexivity of the two authors. Consequently, it can be postulated that a transgenerational dialogue exists between the worldviews of the two authors.

Keywords: composition, theme choice, narrative, metaphorisation, meaning formation

LŐRINCZ GÁBOR – ISTÓK BÉLA

A MÁRKANEVEK MINT KOMMUNIKÁTUM-ÖSSZETEVŐK SZEREPE A GAZDASÁGI NYELVI TÁJKÉPBN¹

Kivonat

A márkanevek az általunk *econscape*-nek nevezett gazdasági nyelvi tájkép szerves részét képezik. Munkánk célja egyrészt a multimediális kommunikátumokban (kép-szöveg együttesekben) megjelenő márkanevek gazdasági jellemzőinek feltárása, másrészt pedig egy olyan kommunikátumtipológia modellálása, amely a későbbiekben nemcsak a kvalitatív, hanem a kvantitatív kutatásoknak is az alapját képezheti.

Kulcsszavak: márkanevek, gazdasági nyelvi tájkép, multimedialitás, kommunikátumtipológia

1. Elméleti alapvetés

A nyelvi tájkép gazdasági vonatkozásait – más néven *econscape*-et (Lőrincz–Istók–Tóth 2023) – viszonylag kevesen kutatják (magyar viszonylatban lásd pl. Biró 2021; Laihonon 2015; Sorbán 2018), ezért a különböző gazdasági egységek vizuális nyelvhasználatának vizsgálata új, hasznos eredményekkel bővítheti a területtel kapcsolatos ismereteket. A témában eddig született tanulmányok leginkább kvalitatív szemléletűek, ezért a jövőben célszerű lehet a hangsúlyt a kvantitatív kutatásokra helyezni. A jelen munka célja, hogy megvizsgálja a kommunikátumokban – a kép-szöveg együttesekben (vö. Schulze 2021: 11) – megjelenő márkanevek jellemzőit, illetve ismertessen egy olyan kommunikátumtipológiát, amely a későbbiekben alapját képezheti a kvantitatív kutatásoknak is. Bár a multimedialitás a nyelvi tájképet szemiotikai tájképpé terjeszti ki (vö. Córdova Hernández–López-Gopar–Sughrua 2017; Pesch 2021; Istók 2022: 49), lehetővé téve ezzel „a nyelvi jelenségek teljes környezetének a vizsgálatát” (Balázs 2015: 46, 2021: 7–24), munkánkban mégis azt a széleskörűen elterjedt megközelítést követjük, amely továbbra is a nyelvi tájkép terminust használja, de tágan, a médiumközi összefüggéseket is figyelembe véve értelmezi azt (vö. Molnárová 2021; Andriyanti 2021; Biró 2022).

¹ A tanulmány az ITM és a Tempus Közalapítvány 2021/2022. évi *Fiatall határon túli oktatói ösztöndíjpályázatának*, illetve a Visegrad Scholarship Program #52210471 számú szerződésének (LG) támogatásával íródott.

A lakóterületeken elsősorban óriásplakátokkal, utcanévtáblákkal, a postaládákon vagy névtáblákon megjelenő különböző típusú szövegekkel stb. találkozunk, a kereskedelmi utcák nyelvi tájképe az esetek többségében azonban sokkal színesebb. Ennek egyik oka, hogy az ilyen helyek feliratait, képeit, kommunikátumait – kép-szöveg együtteseit – gazdasági megfontolásokból helyezik el, ami nemcsak minőségüket, de mennyiségüket is befolyásolja. Ezek a táblák tájékoztathatnak bennünket egy üzlet helyéről vagy az ott megvásárolható termékek fajtáiról: sok közöttük az olyan üzenetet tartalmazó reklám, amely egy konkrét árucikk megvásárlására próbál rábírn bennünket (Cenoz–Gorter 2009: 55). Egy tábla közvetlen gazdasági értéke a kitétségek számával (hány embert ér el az üzenet), az üzlet helyének piaci értékével és a tábla által generált bevételekkel mérhető, a tábláknak tehát fontos gazdasági dimenziója van a termékek eladásában (Claus 2002: 4–7). A reklámtáblák által generált gazdasági haszon pontos meghatározása természetesen nem egyszerű feladat, de ha pl. egy éttermet vagy üzletet többen kezdenek el látogatni egy új reklámtábla elhelyezése vagy egy újsághirdetés következtében, akkor a többletbevétel egyértelműen ezeknek tulajdonítható.

A kormányzati nyelvpolitika általában elsősorban a hivatalos jelzésekre irányul, de a kereskedelmi jelzésekre is kihat, így szükségszerűen gazdasági következményekkel jár. Ennek egyik hírhedt példája az ún. québeci 101. törvényjavaslat (Bourhis–Landry 2002), amely többek között előírta a francia nyelv kizárólagos használatát a kereskedelmi táblákon szereplő szövegekben, reklámokban. Ezt a rendelkezést a későbbiekben enyhítették, viszont a francia nyelvnek még így is elsődlegesnek kell lennie az angollal szemben.

A továbbiakban vegyük szemügyre a nyelvhasználat és a gazdaság kapcsolatrendszerét, hiszen egyértelmű, hogy a nyelvi folyamatok hatással vannak a gazdasági folyamatokra és fordítva. Grin (1990) a terület kulcskérdéseiként említi a különböző nyelvű csoportok közötti kommunikáció előnyeit és költségeit, a munkaerőpiaci részvételben mutatkozó különbségeket, a nyelvi alapú egyenlőtlenségeket, a nyelvspecifikus javak biztosítását, a nyelvhasználatot a piacon, a nyelv szerepét a gazdasági fejlődésben, valamint a különböző nyelvoktatási stratégiák gazdasági előnyeit és hátrányait. A nyelv közgazdaságtanának fejlődését három korszakra bontja (Grin 1996, 2007): a legkorábbi tanulmányok a nyelvet mint etnikai jellemzőt (pl. anyanyelv) vizsgálják, amely hatással lehet a személy társadalmi-gazdasági státuszára, különösen a jövedelmére; a tanulmányok második generációja a nyelvet mint az oktatás gazdaságosságához kötött humán tőkét vizsgálja, a nyelvtudást a gazdasági előny forrásaként értelmezi; az újabb kutatások pedig együttesen veszik figyelembe az említett két dimenziót, a nyelvet kereskedelmi médiumként vizsgálva.

Bár a nyelvtudás minden időben értékes árucikknek tekinthető, a nyelv mint csereértékkel bíró erőforrás jelentősége a globalizált világban még inkább felértékelődik, ami feszültségeket okozhat pl. a turizmus, a marketing, a nyelvoktatás, a fordítás, a kommunikáció terén (Heller 2010). A vállalkozók a minél nagyobb profit érdekében hajlandók pl. megtanulni (vagy alkalmazottaikkal megtaníttatni) a vevőik nyelvét, egy-egy idegen nyelv ismerete tehát (még akár viszonylag alacsony szinten is) olyan szimbolikus tőkét jelent, amely gazdasági előnnyé alakítható, így többletnyereséget jelent a vállalatok számára (Pavlenko 2017). Éppen ezért szinte magától értődik, hogy az angol nyelv funkciója a nyelvi tájképben sok esetben nem egyszerűen az, hogy a külföldi turisták számára érthető módon jelenítse meg az információkat, hanem az is, hogy a nyugati színvonallal kapcsolatos asszociációkat aktivizálja a potenciális vásárlókban, így juttatva versenyelőnyhöz a tulajdonosokat (vö. Csernicskó 2017: 24). A gazdasági tényezők (pl. a turizmus) tehát nagymértékben befolyásolják a nyelvi tájképben megjelenő nyelvek viszonyát mind a felülről ható (*top-down*) (nyelv)politikai, mind pedig az egyszerű, helyi emberek, vállalkozók alulról építkező (*bottom-up*) érdekei mentén (vö. Karmacsi 2018).

2. A márkanevek gazdasági szerepe

Vegyük szemügyre a továbbiakban a márkanevek gazdasági szerepét! A márka a vásárlók fejében létező azonosító és differenciáló funkciót betöltő, fogyasztói döntéseket befolyásoló képek, pszichológia-elmebeli entitások, érzelmek és gondolatok összessége (Esch 2014; Kovács 2023; Rekettye–Hetesi 2009: 81). „A márkáról a márka nevével tudunk kommunikálni marketingkommunikációs kontextusban – például hirdetésekben –, de ha egy üzletben érdeklődünk iránta, azt szintén a márka nevével tesszük meg, és internetes keresések során is arra keresünk rá” (Kovács 2022a: 60). Ennek értelmében a márkanév felfogható a vállalat egyik legértékesebb nem anyagi tulajdonaként, hiszen egy jól csengő név hűséges és jól fizető fogyasztói hálózat kialakulását eredményezi (Kohli–LaBahn–Thakor 2001: 474).

Egy márka igazi értékét a neve által előhívott asszociációk adják (Keller 2013; Kovács 2022b: 101; részletesen l. Kovács 2019a: 23–38). Minden nagy márkához (és valószínűleg a kisebbekhez is) kiterjedt asszociációhálózat kapcsolódik, amelyben találunk elsődleges és másodlagos asszociációkat egyaránt. Előbbiek lehetnek pl. fonetikai alapúak – *Gilera ~ Gizella ~ gerilla*, vö. Kovács 2019b) –, utóbbiak pedig összefügghetnek pl. az ország megítélésével, amelyben az adott termék készül – pl. a német autók megbízhatóak, de az olaszok nem, viszont az olasz pizza jobb, mint a német (vö. Kovács 2022a: 62–6).

A márkanév a vásárlóknak hozzáadott értéket jelent, hiszen a márka megbízható és állandó minőséget, garanciát képvisel; gyorsan azonosítható, így leegyszerűsíti a döntéshozatalt; az önkifejezés és identitásépítés eszköze, egyben a társadalmi státusz meghatározója is. A márkanév a tulajdonosának pedig – a profit mellett – azt jelenti, hogy a fogyasztók más márkákat figyelmen kívül hagynak, másoknak is ajánlják az általuk preferált márkát, hajlandók rá hosszabb ideig várni és magasabb árat fizetni érte (Papp-Váry 2019).

A márkanév feladata a termék eladása, vannak azonban „jó” és „rossz” márkanevek: előbbiek segítik, utóbbiak pedig megnehezítik a termék értékesítését (Kircher 2019; Rivkin–Sutherland 2004). A jó márkanév általában egyszerű szó, van megkülönböztető ereje és jelentése (Kovács 2019a: 42, 2023; Robertson 1989). Egy jól csengő, már ismert márkanevet alapul véve egyes gyártók akár meg is próbálhatják befolyásolni a leendő vevőkörüket: ezzel a szándékkal jöhetett létre pl. a *Milka* mintájára az *Ilka* csoki (Papp-Váry 2010: 91), a *Heinekenre* rímelő *Jajnekem* sör, a *Jim Beam* homofónjaként ismertté vált *GymBeam* nevű táplálékkiegészítő-márka vagy éppen a *McDonald's Big Macje* által inspirált, az Amerikába jöttem című filmben szereplő *McDowell's* étterem *Big Mick* elnevezésű hamburgere.

A rossz márkanevek nehezen kiejthetők, kakofonikusak, túlságosan hosszúak (Rivkin–Sutherland 2004: 84–5), vagy éppen egy adott nyelven – esetünkben magyarul – furán, nevetségesen hangzanak: ilyenek pl. a *Kula*, *Csula*, *Redva*, *Fika*, *Suna*, amelyekhez a világ más tájain – minden valószínűség szerint – nem társul negatív konnotáció (vö. Papp-Váry 2022).

3. A kommunikátumok tipológiája

A továbbiakban tisztáznunk kell a nyelvi tájképben megjelenő képek és szöveges elemek viszonyának, vagyis a kommunikátumoknak a mibenlétét. Petőfi S. János minden olyan üzenetet („kommunikatív produktum”-ot) kommunikátumnak tekint, amely valamilyen „kommunikatív funkció betöltésére alkalmas” (1996: 88); ha pedig egy üzenet „felépítésében több szemiotikai értelemben vett médium (azaz a verbális, képi, diagrammatikus, zenei stb. médiumok közül legalább kettő)” is részt vesz, multimediális kommunikátumról beszél (1999: 152). A szakirodalomban időnként (pl. Schulze 2021: 11) olyan egyszerűsítő megoldással is találkozhatunk, amely csak a multimediális konglomerátumokra használja a kommunikátum kifejezést. Ilyen esetben nincs szükség a *multimediális* jelző (redundáns) használatára, hiszen egy konglomerátum (pl. egy kép-szöveg együttes) jellegénél fogva eleve kizárja a monomedialitást. Tanulmányunkban mi is ez utóbbi, egyszerűsítő megoldást követjük, vagyis a kép-szöveg kapcsolatok megnevezéseként használjuk a kommunikátum kifejezést.

Mielőtt ismertetnénk az általunk felállított kommunikátumtipológiát, tisztázni kell azt is, hogy mi a különbség a logó és a kommunikátum között: míg a kommunikátum minden esetben médiumköziségen alapul – általában kép és szöveg kapcsolatából jön létre –, addig a logó lehet monomediális – önálló képi vagy szöveges – elem is (gondoljunk a *Mercedes* vagy az *Apple* márkajelére, illetve a *FedEx* kék-narancssárga feliratára). Ebben a kontextusban érdemes megemlíteni az ún. vizuális kalapács fogalmát is: a márka szlogenje a szög, a hozzá kapcsolódó kép pedig a kalapács (Papp-Váry 2021: 40). Ez a kalapács lehet többek között az egyedi forma (pl. a *Vöröskereszt* keresztje), a szín (pl. a *Bookline* zöld alapon megjelenő fehér felirata), a csomagolás (pl. az *Absolut* vodka jellegzetes üvege), a márka alapítója (pl. Harland Sanders arcképe a *KFC* termékein) vagy egy szimbolikus állat (pl. a *Mustang*) is (Ries 2012). Egyértelmű azonban, hogy a vizuális kalapács nem minden esetben a kép és szöveg kapcsolatára épül (lásd pl. a betűszín vagy a logó formája), ezért nem azonosítható a kommunikátum fogalmával.

Az alábbiakban a kommunikátumok négy típusát különböztetjük meg az általunk szlovákiai magyar környezetben 2018 és 2022 között készített saját fényképek alapján:

(1) Mikrokommunikátum (1. kép): a szöveg egy részéhez, pl. annak egy betűjéhez kapcsolódik a vizuális elem (pl. a *Converse* o betűje, a *Devero* r-je vagy a *Lidl* i-je). Ez a fajta multimedialitás általában valamilyen többletjelentést sejtet: a fenti példákban a csillag a ragyogás és a minőség, a dőlt *i* az üzletláncot látogató emberalak, az *r* betű pedig a bejegyzett védjegy szimbólumaként a hitelesség képzetét válthatja ki az egyénből.

1. kép: Mikrokommunikátumok

(2) Mezőkommunikátum (2. kép): a szöveg egészéhez kapcsolódik szorosan a vizuális elem, esetleg teljesen körülöleli azt (pl. a *Nissan*, a *Volvo* és

az *Agressor* márkajele). Egyes mezokommunikátumok multimedialis logók, mások csupán egyszerű kép-szöveg kapcsolatok, a fizikai egység azonban ez utóbbiak esetén is logószerű hatást válthat ki.

2. kép: Mezőkommunikátumok

(3) Makrokommunikátum (3. kép): a szöveg és a vizuális elem egymás közelében vannak, de nincs közvetlen fizikai kapcsolat közöttük (pl. a *Telenor*, a *Rottex* és az *Android* esetében). A legtöbb makrokommunikátumra jellemző, hogy az elemek közötti viszony pragmatikai jellegű, a kék Telenor-szirmok például a mobilszolgáltató által létrehozott/fenntartott kapcsolatokra is utalhatnak. Néhány esetben a fizikai távolság szimbolikus csökkentésére is találunk példát: pl. a *Rottex* szlogenjének (*Made in Hungary*) és leveleinek vagy az *Android* feliratának és robotjának a színazonossága (-hasonlósága) növeli az elemek összetartozásának az érzetét.

3. kép: Makrokommunikátumok

(4) Megakommunikátum (4. kép): olyan 2D megjelenítésen túli kapcsolatot feltételez, mely esetén nem a szöveg és a kép, hanem a szöveg/logó és a mögötte lévő termék „kommunikál” egymással. Szűkebb értelemben ilyen pél-

dául a kirakatüvegre írt divatmárkanév és a kiratban kiállított termék, illetve az autóemléma és a „mögötte lévő” autó „együtthatása” (pl. *Suzuki*-logó). Tágabb értelemben bármilyen márkával felcímkézett termék is ide sorolható (pl. egy doboz *Milka* bonbon, egy *LG* márkájú sütő). Ha tehát a márkanév egy plakáton, egy szórólapon, egy reklámtáblán stb. jelenik meg marketingcéllal, mikro-, mezo- vagy makrokommunikátumról van szó; ha viszont magán a terméken pillantjuk meg azt, már megakommunikátumnak (is) tekinthető.

4. kép: Megakommunikátumok

A kommunikátumok kapcsán fontos megvizsgálni továbbá a kép és a szöveg szemiotikai viszonyát is a peirce-i (1975) jelrendszer fogalomapparátusának (ikon, index, szimbólum) felhasználásával. Nem abból célszerű azonban kiindulni, hogy egy-egy kommunikátum önmagában milyen jeltípusba tartozik, hanem arra érdemes fókuszálni, hogy a benne található kép és szöveg között ikonikus, indexikus vagy szimbolikus-e a kapcsolat. Ikonikusnak tekintjük a kapcsolatot akkor, ha a kép és a szöveg tartalma között hasonlóság mutatkozik, pl. a *Puma* és a *Jaguar* márkanévhez tartozó ugró nagymacska, a *Fishbone* logójában megjelenő halcsontváz, a *Pom-Bär* burgonyamedvéje, a *Red Bull* vörös bikái vagy a *Schwarzkopf* fekete feje (5. kép).

5. kép: Ikonikus kép-szöveg kapcsolatok

Abban az esetben viszont, ha a kép csak a szöveg egy részére utal, indexikus kapcsolatról beszélünk. Bár az index „ikont [...] foglal magában” (Peirce 1975: 29), „működése az összefüggésre és nem a hasonlóságra épülő társítástól [...] függ” (i. m. 37), pl. a *McDonald's* és a *Monster* energiaital *M* betűi, a *Staropramen* *S*-je, a *Minit* frissen sült mivoltából fakadó gőzölgésre utaló jel vagy a *Soproni* sör logójában megjelenő Tűztorony, ami a város jelképe (6. kép).

6. kép: Indexikus kép-szöveg kapcsolatok

Szimbolikus a kapcsolat akkor, ha a kép a szöveget konvencionális alapon testesíti meg, pl. az *Adidas* három csíkja, a *Nike* pipája, az *Allianz* logója vagy a *Krušovice* sör márkaneve felett megjelenő korona (7. kép).

7. kép: Szimbolikus kép-szöveg kapcsolatok

Azt is érdemes leszögezni, hogy a kommunikátum típusa, illetve a benne megjelenő kép-szöveg viszony együttesen is vizsgálható: a *Devergo* márkajele tehát indexikus mikrokommunikátum, a *Nissané* szimbolikus mezokommunikátum, a *Pumáé* pedig ikonikus makrokommunikátum.

Számos esetben azonban nehéz eldönteni, hogy a márkanev és a logó között fennálló kapcsolat indexikus vagy szimbolikus jellegű-e. Ennek megállapítása valamennyi esetben az egyén termék- és világismeretétől, illetve interpretációs készségétől függ: ha látja a szemlélő az egyes elemek közötti metonimikus (pl. ok-okozati, rész-egész viszonyt kifejező) összefüggést, indexikus kapcsolatról beszélhetünk; ha viszont nem látja, számára ez a kapcsolat „csak” szimbolikusnak, azaz konvencionálisnak – mondhatni véletlenszerűnek – fog tűnni. A jelenség a termékkészítő és a vásárló szempontjait is figyelembe véve a következőképpen foglalható össze:

a) A márkakészítők sugallják a kapcsolatot, a vásárlók többsége pedig felismeri azt (pl. *Milka* és tej);

b) A márkakészítők sugallják ugyan a kapcsolatot, sok vásárló azonban nem ismeri fel azt (pl. a *Krušovice* sör szlogenje az, hogy „Királyi sörfözde”, amelyre a márkanev felett megjelenő korona utal, de a szláv nyelvek valamelyikét nem ismerő vásárló számára ez rejtett összefüggés marad);

c) A márkakészítők nem sugallanak kapcsolatot, de a vásárlók közül többen felfedezni vélik azt (pl. az *Allianz* logója egy sashoz hasonlít).

4. Összegzés

Tanulmányunkban a kommunikátumokban megjelenő márkanevek szerepét vizsgáltuk a gazdasági nyelvi tájképben. A nyelvi tájkép fogalmát tágabban, a médiumközi (jelen esetben kép-szöveg) összefüggéseket is figyelembe véve értelmeztük Peirce jelviszonyrendszerének felhasználásával. Ahogy a tanulmány elején utaltunk rá, az általunk kidolgozott kommunikátumtipológia önmagában nem cél, hanem eszköz, amely alapját képezheti a (nem csak gazdasági) nyelvi tájképpel foglalkozó, jövőbeni kvantitatív kutatásoknak egy- és többnyelvű környezetben egyaránt.

A márkanevek és a gazdasági nyelvi tájkép kapcsolatrendszerének természetesen jóval összetettebb annál, hogy egyetlen tanulmány kereteiben ki lehessen fejteni: a nyelvészet területére fókuszálva érdemes lenne behatóan megvizsgálni a márkanevek nyelvi tájképben megfigyelhető helyesírási kérdéseit (vö. Balázs 2023), kétnyelvűségi vonatkozásait (vö. Tóth 2022; Misad 2023), névtani jellemzőit (vö. Takács 2023), a meggyőzésben, befolyásolásban betöltött szerepét (vö. Papp-Váry 2023) vagy éppen a szóalkotásmódokkal kapcsolatos sajátosságait.

Szakirodalom

- Andriyanti, Erna 2021. Social meanings in school linguistic landscape. A geosemiotic approach. *Kemanusiaan. The Asian Journal of Humanities* 28. (2):105–34. <https://doi.org/10.21315/kajh2021.28.2.5>
- Balázs Géza 2015. Jelzavar. A szemiotikai tájak topográfiája. In: Balázs Géza – Pölcz Ádám (szerk.): *Tájszemiotika*. Magyar Szemiotikai Társaság. Budapest. 43–53.
- Balázs Géza 2021. *A művészet és a nyelv születése*. MNYKNT–IKU. Budapest. (IKU-monográfiák, 6.) <https://doi.org/10.56044/UA.2021.1.1>
- Balázs Géza 2023. A márkanevek helyesírása. In: Kovács László (szerk.): *Márkanevek: marketing és nyelvészet határán*. Tinta Könyvkiadó. Budapest. 21–30.
- Biró, Enikő 2021. Speak Global, Sell Local? Digital Linguistic Landscape of Local Small Businesses in the Social Media. *Acta Universitatis Sapientiae, Philologica* 13 (2): 177–93. <https://doi.org/10.2478/ausp-2021-0020>
- Biró, Enikő 2022. From Linguistic Landscape to Semiotic Assemblages in a Local Market. *Acta Universitatis Sapientiae, Philologica* 14 (2): 68–85. <https://doi.org/10.2478/ausp-2022-0016>
- Bourhis, R. Y. – Landry, R. 2002. La loi 101 et l'aménagement du paysage linguistique du Québec. In: Bouchard, P. – Bourhis, R. Y. (eds.): *L'aménagement Linguistique au Québec: 25 D'application de la Charte de la Langue Française*, Publications du Québec. Québec.
- Cenoz, Jasone – Gorter, Durk 2009. Language Economy and Linguistic Landscape. In: Shohamy, Elana–Gorter, Durk (eds.): *Linguistic Landscape: Expanding the Scenery*. 55–69. <https://doi.org/10.4324/9780203930960>.
- Claus, R. James 2002. The Value of Signs for Your Business. *Signline* 38: 1–8. https://www.stewartsigns.com/assets/whitepapers/signline_business.pdf (letöltve: 2022. 10. 25.)
- Córdova Hernández, Lorena – López-Gopar, Mario E. – Sughrua, William M. 2017. From Linguistic Landscape to Semiotic Landscape: Indigenous Language Revitalization and Literacy. *Studie z aplikované lingvistiky* 8 (2): 7–21.
- Csernicskó István 2017. Nyelv, gazdaság, társadalom. Globális nyelvek Kárpátalja magyarok lakta végeinek nyelvi tájképében. In: Márku Anita – Tóth Enikő (szerk.): *Többnyelvűség, regionalitás, nyelvoktatás. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból III*. Ungvár. „RIK-U”. 13–44.
- Esch, F. R. 2014. *Strategie und Technik der Markenführung*. Vahlen. München. <https://doi.org/10.15358/9783800648573x>
- Grin, F. 1990. The Economic Approach to Minority Languages. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 11: 153–73. <https://doi.org/10.1080/01434632.1990.9994406>
- Grin, F. 1996. The Economics of Language: Survey, Assessment and Prospects. *International Journal of the Sociology of Language* 121: 17–44. <https://doi.org/10.1515/ijsl.1996.121.17>

- Grin, F. 2007. Economics and language policy. In: M. Hellinger – A. Pauwels (eds.): *Handbook of Language and Communication: Diversity and Change*. Mouton de Gruyter. Berlin. 271–97. <https://doi.org/10.1515/9783110198539.2.271>
- Heller, Monica 2010. The Commodification of Language. *Annual Review of Anthropology* 39: 101–14. <https://doi.org/10.1146/annurev.anthro.012809.104951>
- Istók Béla 2022. A gömörpanyiti temető nyelvi és vallásszemiotikai tájképe. In: Simon Szabolcs (ed.): *13th International Conference of J. Selye University. Language and Literacy Section. Conference Proceedings*. J. Selye University. Komárno. 49–57. <https://doi.org/10.36007/4126.2022.49>
- Karmacs Zoltán 2018. Turizmus és nyelvi tájkép. In: Tódor Erika – Mária – Tankó Enikő–Dégi Zsuzsanna (szerk.): *Nyelvi tájkép, nyelvi sokszínűség I. Nyelvhasználat, nyelvi tájkép és gazdasági élet*. Scientia Kiadó. Kolozsvár. 211–20.
- Keller, Kevin Lane 2013. *Strategic Brand Management*. Pearson. Harlow.
- Kircher, Sybille 2019. Die Entwicklung von Markennamen. In: Esch, Franz-Rudolf (Hrsg.): *Handbuch Markenführung*. Springer Gabler. Wiesbaden. 605–22. https://doi.org/10.1007/978-3-658-13342-9_29
- Kohli, Chiranjeew – LaBahn, Douglas W. – Thakor, Mrugank 2001. Prozeß der Namensgebung. In: Esch, Franz-Rudolf (Hrsg.): *Moderne Markenführung*. 3. Aufl. Gabler. Wiesbaden. 451–74. https://doi.org/10.1007/978-3-663-10829-0_18
- Kovács László 2019a. *Márka és márkanév*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Kovács László 2019b. Márkanévek és fonetikai hasonlóságon alapuló asszociációk szóasszociációs adatbázisokban. *Beszédkutatás* 27/1: 344–60.
- Kovács László 2022a. Márkanévek: a márkakutatás és a nyelvtudomány metszéspontjában. *Magyar Nyelvőr* 60–70. <https://doi.org/10.38143/Nyr.2022.1.60>
- Kovács László 2022b. Koronavírus és márkanévek. In: Istók Béla – Lőrincz Gábor – Török Tamás (szerk.): *A virolingvisztika és viroszemiotika aktuális kérdései*. Selye János Egyetem. Komárom. 101–3.
- Kovács László 2023 (megjelenés alatt). Márkanévek: nyelvtudomány és marketingtudomány határán. In: Kovács László (szerk.): *Márkanévek: marketing és nyelvészet határán*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Laihonen, Petteri 2015. Indexing the local, state and global in the contemporary linguistic landscape of a Hungarian town in Slovakia. In: Wachtarczyková, Jana–Satinská, Lucia–Ondrejovič, Slavomir (eds.): *Jazyk v politických, ideologických a interkulturých vzťahoch*. Bratislava. VEDA. 280–301.
- Lőrincz Gábor – Istók Béla – Tóth Sándor János 2023. *Econscape: A két Komárom gazdasági nyelvi tájképének kvantitatív alapú vizsgálata* (megjelenés alatt).
- Misad Katalin 2023. Márkanévek és fajtanevek kétnyelvű környezetben. In: Kovács László (szerk.): *Márkanévek: marketing és nyelvészet határán*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.

- Molnárová, Eva 2021. Multimodal aspects of the Banská Bystrica linguistic landscape. *Ad Alta. Journal of interdisciplinary research* 11 (1): 209–213. <https://doi.org/10.33543/1101>
- Petőfi S. János 1996. Egy multimediális szövegek elemzésére alkalmas jelmodell néhány aspektusa. *Jel-Kép* 17 (2): 87–95.
- Petőfi S. János 1999: A multimediális szövegekről. In: Béres István – Horányi Özséb (szerk.): *Társadalmi kommunikáció*. Osiris Kiadó. Budapest. 152–77.
- Papp-Váry Árpád 2010. A márkanév típusai és szerepük a fogyasztók befolyásolásában. *Fogyasztóvédelmi Szemle* 4 (2): 89–95.
- Papp-Váry Árpád 2019. *Országmárkázás. Versenyképes identitás és imázs teremtése*. Akadémiai Kiadó. Budapest. <https://doi.org/10.1556/9789634543466>
- Papp-Váry Árpád 2021. Logó helyett vizuális kalapács? *Márkamonitor*. 34–40.
- Papp-Váry Árpád 2022. Márkanév-bakiparádé: Nevetséges nevek netovábbjai. *Márkamonitor* 2022/4: 54–60.
- Papp-Váry Árpád 2023. Márkanévet a szlogenbe! Egyszerű és hatékony módszer a szlogen megalkotására. In: Kovács László (szerk.): *Márkanévek: marketing és nyelvészet határán* (megjelenés alatt). Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Pavlenko, Aneta 2017. 2017 Языковые ландшафты и другие социолингвистические методы исследования русского языка за рубежом. *Russian Journal of Linguistics* 21 (3): 493–514. <https://doi.org/10.22363/2312-9182-2017-21-3-493-514>
- Peirce, Charles S. 1975. A jelek felosztása. Ford. Szegedy-Maszák, Mihály. In: Horányi Özséb – Szépe György (szerk.): *A jel tudománya*. Gondolat Kiadó. Budapest. 20–41.
- Pesch, Anja Maria 2021. Semiotic landscapes as constructions of multilingualism – a case study of two kindergartens. *European Early Childhood Education Research Journal*. 29 (3): 363–80. <https://doi.org/10.1080/1350293X.2021.1928725>
- Rekettye Gábor – Hetesi Erzsébet 2009. *Kínálatmenedzsment*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Ries, Laura 2012. *Visual Hammer – Nail Your Brand into the Mind with the Emotional Power of a Visual Hammer*. Ries and Ries. Roswell.
- Rivkin, Steve – Sutherland, Fraser 2004. *The Making of a Name*. Oxford University Press. Oxford–New York.
- Robertson, K. 1989. Strategically desirable brand name characteristics. *The Journal of Consumer Marketing*. 6 (4): 61–71. <https://doi.org/10.1108/EUM0000000002563>
- Schulze, Ilona 2021. *Codebook. Zweisprachiges Codebuch zur Erfassung multimodaler Daten*. Univerzita Mateja Bela. Banská Bystrica–München. <https://www.ff.umb.sk/app/cmsSiteAttachment.php?ID=8512> (letöltve: 2023. 01. 10.)
- Sorbán Angella 2018. Nyelv – gazdaság – tájkép. A gazdasági nyelvi tájkép kutatásának néhány lehetséges iránya erdélyi nézőpontból. In: Tódor Erika-Mária – Tankó Enikő – Dégi Zsuzsanna (szerk.): *Nyelvi tájkép, nyelvi sokszínűség I. Nyelvhasználat, nyelvi tájkép és gazdasági élet*. Scientia Kiadó. Kolozsvár. 177–92.

Takács Judit 2023 (megjelenés alatt). Márkanevek névtani vizsgálata: kutatástörténeti áttekintés. In: Kovács László (szerk.): *Márkanevek: marketing és nyelvészet határán*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.

Tóth, Sándor János 2022. Chrématonymá v multimodálnej semiosfére Komárna. In: Gabriel-Andrei Stan (ed.): *In honorem Sorin Paliga*. Bucharest University Press. Bucharest. 248–62.

Lőrincz Gábor

egyetemi adjunktus

Selye János Egyetem TKK

Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék

E-mail: lorinczg@ujs.sk

<https://orcid.org/0000-0001-7543-7758>

Istók Béla

egyetemi adjunktus

Selye János Egyetem TKK

Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék

E-mail: istokv@ujs.sk

<https://orcid.org/0000-0002-7215-2893>

Abstract

LŐRINCZ, GÁBOR – ISTÓK, BÉLA

THE ROLE OF BRAND NAMES AS COMMUNICATUM-COMPONENTS IN THE ECONOMIC LINGUISTIC LANDSCAPE

The economic aspects of the linguistic landscape – also known as econscape – are relatively under-researched, therefore the study of the visual language use of different economic units may add new, useful results to the knowledge of the area. The studies on this topic so far are mostly qualitative in approach, so it may be advisable to focus on quantitative research in the future. The aim of the present paper is to investigate the characteristics of brand names appearing in communicatums – image-text combinations – and to present a typology of communicatums that could form the basis for quantitative research in the future. Although multimediality expands the linguistic landscape into a semiotic landscape, allowing for the study of the full context of linguistic phenomena, the present work follows the widespread approach that continues to use the term linguistic landscape, but interprets it broadly, taking into account the intermediary context.

Keywords: brand names, economic linguistic landscape, multimediality, typology of communicatums

JUHÁSZ ANNA

„A MAGYAR NYELV: LÉTEM, JÖVŐM ÉS REMÉNYEM”¹

Édesapám, Juhász Ferenc költő 1971-ben fogalmazta meg egy hosszabb írásában, a *Mondatok a nyelvről, szavakról, költészetéről* című szövegben ezt a ma már mottóvá vált, pontos gondolatot a kötődéséről, küldetéséről, munkájáról. Úgy érzem, hiszem, hogy ez nemcsak az ő kötődése, hanem mindannyiunké. A magyar nyelv az a szövet, amibe beleszülettünk, és ami összetartja, átvilágítja mindent, eggyé szövi a sokszor bomlani és hullani akaró világunkat. A nyelv szépsége a szavak ereje, a másikhöz odafordulás lehetősége és igen: a magyar nyelv az örökségünk is, amit ápolni, gondozni, beszélni, ismerni kell, ez a kötelességünk.

A magyar nyelv – az első dal, amit édesanyánk dúdol nekünk, az első szó, amit hallunk vagy kimondunk. A költészet, a magyar nyelv a *Himnusz*, a *Szózat*, a *Nemzeti dal*, a *Szülőföldemen* és a *János vitéz*. És folytathatom, a *Kocsiút az éjszakában*, a *Mama* és a számomra olyan sokat jelentő vers, *A szarvassá változott fiú kiáltása a titkok kapujából*. És ha itt tartunk, a magyar nyelv a reformkor 1844-es győzelme és maga Petőfi Sándor is. Szintén Juhász Ferenc teszi fel a kérdést az ötvenes években: „Mit őrzünk ilyen áhitattal és odaadással múltunkból vagy jelenünkéből, mint-e csodaszarvas-fiú.” Ez a kérdés sokszor bennem van, mit őrzünk mi, és miképp bánunk az örökségünkkel, a sokszor megharcolt kincssel, a nyelvvel.

Mert a magyar nyelv a pontosság is, mert az igazság lényege a pontosság. Amit Petőfi vagy Juhász és a többi idézett költőtárs leírt, azt bátran elhithetjük. Petőfinél a pusztát, a csárdát, a csárda romjait, a forradalmat, a téli estét vagy *Az apostol* forradalmi gyötrelmeit. És engedjenek meg még egy rövid gondolatot ide, a reformkorhoz kötődve – Juhász egy 1964-es versprózájában, az *Egy régi verseskönyv margójára* című írásában arról olvashatunk, Petőfi és Juhász Ferenc hogyan kereste kezdetektől a kifejezésmód formáit a magyar nyelv és a költői hagyomány mélyebb megismerése során. A történelmi kor is kedvezett számukra, hogy költői szívüket a népi legendákba, mondákba, mesékbe helyezték, kapcsolódva elődeikhez. Volt programja is ez a magyar költészetnek, Vörösmarty, de még inkább Petőfi és Arany adták e program gyönyörű bizonyítékait. És hogy él, élhet ez tovább a XX. században? Juhász három verses meséje, *A nap és a hold elrablása*, de elsősorban a *Csillagszemű juhász* és *A szegény lány, aki arany-virágot lépik* című mű-

---

¹ Az 58. magyar nyelv hete megnyitóján elhangzott beszéd írott változata (Nemzeti Színház, 2024. április 16.)

vek az ő halhatatlan hatásukat mutatja: a János vitézét és a Rózsa és Ibolyáét. A versek megépítési módszere is az ő ihletésükben fogant.

A *Csillagszemű juhász* verses mesében benne foglaltatik a kiút lehetősége – mint a legtöbb Juhász-műben és Petőfi-írásban is: kiszabadulva ugyanis a Csillagszemű megindul a puszta felé:

Igaz, a puszta most, mint kiszikkadt, ősz sörte
aggastyánarcon és burkolószik ködbe.

De a szabadságot nem lehet feledni,
öröm csak a pusztán, csak ott tud teremni!

Azt, hogy a juhásznak a puszta jelképezi a szabadságot, Juhász Ferenc Petőfitől tanulta.

Nem lehetett annak közepébe nézni,
szemével akárkit meg tudott igézni!
A mezei vadnak, égi madaraknak,
szemével parancsolt lepkéknek, halaknak.

Milyen gyönyörű! Innen is látszik, az én megközelítési módomban a költészetet keresztül érkezik a nyelvhez. Egy költő lánya vagyok, ebbe az örökségbe beleszülettem, de ez számomra feladat is, amely úton a munkámmal, kollégáimmal együtt, hivatásunkkal megyünk tovább, megyünk előre. A Petőfi Kulturális Ügynökség irodalmi felelőseként leginkább költői centenáriumokat szervezünk és ahhoz kapcsolódó kiállításokat, kvízt, könyveket, irodalmi órákat, programokat. Az elmúlt években több tízezer hallgatónk volt rendezvényeinken, és közel ezer irodalomórát tartottunk hazánkban és a Kárpát-medencében. Nagyvárosokban és kistelepüléseken.

Foglalkozunk azzal, milyen költői nyelven szólalt meg Pilinszky, Nemes Nagy Ágnes, Petőfi, Arany vagy épp Tamási Áron. Igen, a Farkaslakán született Tamási, akinek nyomába eredhetünk, folytatva az előzőleg megkezdett utat. Ábel könyveit még gyerekkoromban olvastam. Ábel utolsó könyvében az ördögtől megszabadult fekete ember válasza Ábel kérdésére, hogy mi célra vagyunk a világon: „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.” És Juhász Ferenc, akinek pótapja volt Tamási, így búcsúzott tőle budapesti ravatalánál:

„Igen, ez volt a Te legfontosabb tanításod, mert bizony otthon kell lennünk valahol a világban, s önmagunkban. S az otthont-építeni-nem-tudóknak otthont kell építenünk: szavainkból. Ez a feladatunk. Erre tanítottál. Ezt mondja

minden műved, és ezzel indultam én is, a Dunántul Ábelje, jövőt-hódító daccal és szorongással. Ezt mondod századokon át, halhatatlan szavaiddal halhatatlan nyelvünkön, aminek Arany János óta nem volt nagyobb birtokosa és művelője, mint Te, szegények fia, lenticiek-küldötte: Tamási Áron. Jobban nálad senki se tudta, hogy a magyar nyelv volt: sorsunk, menedékünk és reményünk. Halhatatlan otthonunk ez a nyelv és sorsunk és reményünk. Egyetlen birtokunk és egyetlen jövőnk. És másik tanításod: hogy nem szabad kisebb erővel és szeretettel művelnünk ezt a nyelvet, mint te tetted: Tamási Áron.”

Menjünk picit „odébb” Farkaslakától, egészen Nagygalambfalváig, Kányádi otthonáig. „Egyetlen hazánk van, ez a magyar nyelv” – ez a Kányádi Sándor-mottó indította el 2022-ben az Irodalmi karaván nevű utazásainkat a Petőfi Kulturális Ügynökséggel a Kárpát-medencében, hogy az egységes magyar nyelv és kultúra ügyét szolgáljuk, hogy a magyar nyelv és irodalom értékeit őrizve, klasszikus és kortárs szerzőket egyaránt bemutatva több generációt is összekapcsoljunk. Mert hiszem, egy-egy könyv önmagában lehetőség a felfedezésre és az utazásra. Más világokat, kultúrákat, gondolatokat ismerhetünk meg, amelyeket beépítve saját világunkat gazdagíthatjuk. És a gazdagodás során igencsak megrendítő találkozásaink voltak, közös versszavalások, énekek, könnyel teli beszélgetések a Partiumban, Székelyföldön, Felvidéken, Délvidéken. Addig ismeretlen emberek kézfogása, irodalom általi közössége. Nagy László költő abban hitt, hogy nem elég magyar anyanyelvűnek születnünk, tanulnunk kell magyarul a sírig. Ezt az utat jártuk, járjuk ezekkel az utazásokkal.

Kapcsolatok, kapcsolódások. A reformkor, Arany, Petőfi, Kányádi és Tamási Áron. És még egy szerző, a szabadkai születésű Kosztolányi Dezső. Ezt mondta az *Ábécé a nyelvről és lélekről* című írásában:

„...az a tény, hogy az anyanyelvem magyar, és magyarul beszélek, gondolkodom, írok, életem legnagyobb eseménye, melyhez nincs fogható. Mélyen bennem van, a vérem csöppjeiben, idegeim dúcában, metafizikai rejtélyként. Ebben az egyedülvaló életben így nyilatkozhatom meg igazán. [...] Az anyanyelvem hajszálygökerei visszanyúlnak a gyermekszobába, minden rejtett célzásukkal, kedélyes, furcsa, titkos árnyalatukkal együtt.”

Igen, hiszem, hogy ez a gazdagság mind a miénk, alkatrészünk és tulajdonunk, a nyelv, a látvány, az emlék, a képtársulások, az emlékosztódások. Van, aki elpazarolja kincseit, és van köztünk, aki ebből él egy életen át, takarékosan, mint valami váratlan örökségből. Olyan is van, aki nem tudja nyüzsgő, eleven léletté bontani ezeket a drágaköveket, s van, aki szégyelli rejtett gaz-

dagságát, és más tájakra indul álruhában, s van, aki tékozolva dobálja, adja, zsúfolja, hányja, bányássza egy életen át, s ha meghal is, ott marad java a holt érzékekbe temetve.

Hogy is kezdődik a *Mondatok a nyelvről, szavakról, költészetről?*

A haza: a Szó.

Így élünk a hazával.

Mert nemcsak a hazában élünk mi, de a haza él mibennünk.

Így visszük a hazát magunkkal magunkban.

Mert a haza nemcsak a magyar nyelv, de a műveiben, az anyanyelv szavaiból megvalósult Lét is.

Mert a haza azzal van, hogy anyanyelvemen megnevezem a dolgokat, tárgyakat, hogy azt mondom: jegenye, csillag, kő, föld, ibolya, sár, csikó, rózsapirók.

A nyelv szavai és nyelvünk szavai élővé teszik, akarják az egyébként eleven természetet és benne megteremtik az embert magát. Mert az ember nagyon-hosszú fejlődés-útján megteremtette a nyelvet, megszülte a szavakat, hogy aztán a nyelv határozza meg az embert, a szó, a nyelv szavai vigyék tovább az embert a világegyetem végteleneiben. A szó most már az élet és a halál. A halhatatlanság és a halandóság.

És a költő? A költő: szavával teremti a Létet. Az anyanyelv szavaival.

A magyar nyelv: létem, jövőm és reményem.

A magyar nyelv: életem virágzó tartálya.

Az anyanyelv szült meg engem: a költőt.

Az anyanyelv szülte meg költészetem jövőjét.

Lezárásképpen egy januári történetet idézek, az egyik első idei kistérségi utazásunkat Vid településre, és az ott megidézett József Attilát – aki hitte, a nyelv és a nemzet: közös ihlet. Aki vallotta versében, a nyelv prozódíájának kétértelműségét használva, hogy „én egész népemet fogom / nem középiskolás fokon / taní-tani”. Aki azt mondta *Tiszta szívvel* 1925-ben, hogy:

Nincsen apám, se anyám,
se istenem, se hazám,
se bölcsöm, se szemfedőm,
se csókom, se szeretőm.

Harmadnapja nem eszek,
se sokat, se keveset.

Hús esztendőm hatalom,
hús esztendőm eladom.

Hogyha nem kell senkinek,
hát az ördög veszi meg.
Tiszta szívvel betörök,
ha kell, embert is ölök.

Elfognak és felkötnek,
áldott földdel elfödnek
s halált hozó fű terem
gyönyörűszép szívemen.

Ez a szív virágzik bennünk, és virágzott Vidon is. Január 9-én érkeztünk a 120 lakosú településre Vecsei H. Miklós barátommal és Balla Gergővel – József Attilát megidézni egy SANCTUM-esten. És pont ez – a sanctum 'szentély' várt minket, lépésről lépésre éltük át a lassan érkező közönséggel az egységet, az irodalom és a nyelv összetartó erejét. Ki érkezik majd délután 2 órakor egy irodalmi programra? Vid egy utca, a polgármester, aki magában a büfés és a hangosító, az épület előtt várt minket. Pici közösségi ház. Aztán egyre jöttek az emberek, megtelt lélekkel a program és a terem, a másfél óra alatt mind együtt lélegeztünk, majd egy s újabb egy asszony állt fel – ők is szavalni kezdek. Nagy Lászlót, Juhász Ferencet, József Attilát. Ott állt a tapasztott falú kis épületben a fele közönség, és verset szavaltak, velünk. Igen, így születik és így születik újjá a hagyomány, így épül az élet és a nyelv, így öröklődik az irodalom.

Édesapámra, Juhász Ferencre sokan azt mondták, nyelvteremtő volt – és ez, az övé a tisztelet nyelve is volt. Ha hiszem, hogy a magyar nyelv: létem – a munkámmal, a jövőm – a diákokkal és reményem – az abba hagyhatatlanul, akkor most ezzel, egy pályafordító versrészlettel zárom a magyar nyelv ünnepén a beszédemet, és köszönöm szépen figyelmüket.

József Attila sírja

Mesterem, Testvérem, Ősöm, Apám, angyalszárnyú kék kristály,
a lét idegrendszerének nyújtó hálózata, halottak élén ögyelgő árva fiúcska,
te Egyedülvaló, te Gyémánt-alkatú.

Itt fekszel két méterre ideges lábam alatt az út másik felén, gyönyörű képzelet-rózsák alatt e kicsi sírban, fehér penésszel belepve, mint kivégzett, akit leöntöttek mésszel, úgy feküdtél, a piros virág-belsejű húsból kitört vállcsonttal, te Alkony véres inge, Vonatkerékre fűzött virág, az Alkony titán-

szemgolyójának piros erezése, e kicsi sírban, mely gazos és piszkos, mint halott csavargók arca.

Itt fekszel magányosan, az út másik felén, közeledben Léda áldott csontjai, az átkozottak, itt fekszel hatalmas, bronzgyűrűs gránit-boritékok, földtorlódott, áradó, egymásba-dermedt folyami jég-lapok között, s lett ez a temető csontod nyughelye végül, s lett ez a temető szíved föld-kelyhe, második-anyaméh, Te Halhatatlan Ősatyánk, te Megszületett.

Csak te fekszel itt az út másik felén, te Legárvább, Legmagányosabb, te Kőtekedő és Vádaskodó, Fölmérő Büntudat, te fekszel itt az út másik felén bolondos, diadalmas, szorongó s világgal-virágzó nyári szívdobbanásaim alatt, s fekete nagy tekintetem a földben kutat.

Mert jaj nekünk és jaj a világnak, ha nem tudjuk csillag-sűrű szavainkkal körültapasztani a világ tengelyét és pacsirta-könnyű szavakkal, vagy tűzmadár-szavakkal törékeny kicsi tested, te Legtöbb-szeretetre-vágyó, te Gyöngéd, isten-után-kiáltó Árva, jaj, jaj, jaj kiáltoztam kiáltozásod, te Átkozott gyöngyörű, te Legyőzhetetlen.

Hol keresselek, mert szomjazom nagyon, mert magam vagyok és nincs italom, most kellenél, mint testvérem a testvér, mert kellene, hogy bántsál és szeressél, te harmincmilliárd sejtből fölépült Szorongás, a Boldogság Húsvéti Sejttemploma,

mert kellene, hogy megüsslek, s nem-hervadó sebet üss utód-szívemen, hogy ordíts velem, mint apjával a gyermek, mert az apák nem futnak el a fiak elől és gyűlölöm azokat, akik elmenekülnek, és hol keresselek mert szomjazom nagyon.

De szívemben feküsznek fölemészthetetlen tengeri-csillagkorona-verseid és majd lenyúlok érted, mert van hozzá hatalmam, a rögök, gyökér-halászhálóok göngyölegéből kiemellek és ölbe veszek, mint férfi-Szűzanya és kemény hajammal letörlöm csontjaidat, és könnyemmel megmosom penészes csontjaidat és sírok és sírok és sírok és sírok és csókolgatom megemészthetetlen csontjaidat.

Juhász Anna

irodalmár, kulturális menedzser, szerkesztő,

az Irodalmi Szalon alapítója,

az Irodalmi Karaván Kárpát-medencei

és a Sanctum országjáró programok kezdeményezője

Petőfi Kulturális Ügynökség

E-mail: Anna.Juhasz@petoflugynokseg.hu

NÉHÁNY GONDOLAT A MAGYAR NYELVET ÉRŐ ANGOL HATÁS ÜRÜGYÉN...¹

Kezdjük mindjárt egy kérdéssel: mi az oka, hogy nyelvünkben egyre szaporodnak az angol átvételek és tükörfordítások? A válasz egyszerűnek tűnik: nyilvánvalóan az angol nyelv egyre növekvő társadalmi presztízse (Balázs 1996, 1999; Bősze 2022). Ma az angol meghatározó – csaknem kizárólagos – szerepet játszik a tudományban, a kultúrában, az informatikában és a médiában. Az utóbbi állítás igazolására elég csupán Balázs Géza *Újmédia-kislexikonát* (2023) fellapozni, amely számos angolból átvett (pl. *always online, deepnet, multitasking*), angol elemek felhasználásával alkotott (pl. *lájkfoklór, lájkgomb, netsemlegesség*) vagy angolból tükörfordított (pl. *címkezés < tagging, kettősbeszéd < doublespeak, okosváros < smart city*) kifejezést tartalmaz (további példák: Balázs 2016; Mínya 2007, 2014, 2019). Más korokban persze más nyelvek bírtak hasonlóan nagy társadalmi presztízzsel: az ókori Rómában például a görög, a XVII. századi Európában a francia örvendett nagy népszerűségnek, a polgári Magyarországon pedig a XIX–XX. században, egészen a második világháború végéig a németnek volt komoly presztízse. Manapság sokan érzik úgy, hogy egy közlés az angol kifejezésektől szakmaibb és tudományosabb lesz, maga a közlő pedig hozzáértőbbnek tűnik fel. Egyesek abban a hitben élnek, hogy egy szöveg, ha angol kifejezésekkel tűzdelik meg, már pusztán ettől is rögtön hitelt érdemlővé és igazgá válik, és az angol kifejezéseket sokszor szinte valós érvek helyett állításai igazolására használják. E nyelvi magatartásformák mögött komplex okok húzódnak meg: jelen lehet közöttük a kor elvárásaihoz való igazodás kényszere, a tudományos hivalkodás, de a nagyozolni vágyás is. Van azért valami különös abban, hogy egy nagyobbrészt kellemetlen klímájú, tulajdonképpen az európai kontinens perifériáján található sziget nyelve a maga összes „furcsaságával és szeretnivalóságával” az elmúlt fél évszázadban a világ egyetemes kommunikációs eszközévé válhatott... A jelenség okairól, amelyek jórészt kívül esnek a nyelvészetben, egy korábbi írásunkban magunk is szoltunk. Ami a dolog nyelvi-nyelvészeti oldalát illeti, az angolnak álta-

¹ Grétsy László egyik utolsó reménye volt, amit megosztott a Nyelvőr felelős szerkesztőjével, hogy a Magyar Nyelvőrben újra hangsúlyosabbá válhat a nyelvművelés. Ennek szeretnénk most megfelelni, amikor több évtizednyi hallgatás után vállaltan gyakorlati nyelvművelők írásait adjuk közre. A nyelvművelési stílusok, szerepek megosztják a nyelvésztársadalmat. A visszahozott Nyelvművelés rovatban tudatosan közlünk három olyan írást, amelynek szerzője határozott véleményt képvisel nyelvi ügyekben. A szerkesztőség törekvése, hogy a továbbiakban is minden kulturált nyelvi véleménynek helyet adjon. (A szerk.)

lában azokat az előnyös tulajdonságait szokták az elterjedtségét alátámasztó érvként felsorolni, amelyek úgymond „alkalmassá teszik” a nemzetközi közvetítő nyelv szerepére (ilyen többek között az a tulajdonsága, hogy viszonylag kis szókinccsel, redukált grammatikai szabályokkal is képes a közlésre). Szemérmesen hallgatnak azonban a nehézségeiről. Pedig az angol esetében már egy eleve több sztenderddel rendelkező (pl. brit angol, amerikai angol, ausztrál angol), ún. pluricentrikus nyelvről van szó, problémaként jelentkezhet a kiejtést csak kevésbé tükröző helyesírás és az angol – más nyelvekkel összehasonlítva – igen kiterjedt szókincsének elsajátítása, valamint a szavainak poliszemantikus jellege (egy-egy szavaknak számos, egymástól igen eltérő jelentése lehet). De ne feledkezzünk meg az angol nyelvtanról sem, amely – mint minden természetes emberi nyelv nyelvtana – igen bonyolult és összetett rendszer (elég, ha csupán a névelőhasználat nehézségeire, a két igeaszemlélet, az ún. *common aspect* és a *progressive aspect* időire, ezek alapjelentéseire, valamint a rájuk rakódó különféle mellékjelentésekre gondolunk, amelyek komoly kihívás elé állítják a nyelvtanulót). A fentiek figyelembevételével már jobban érthető a magát lingvistaként meghatározó tolmács, Lomb Kató (1970) reakciója arra a kérdésre, hogy „könnyű-e az angol?” – „Igen, az első tíz év könnyű...” – hangzott a válasz.

A továbbiakban néhány olyan kifejezésről adjuk közre gondolatainkat, amelyek a magyart ért angol hatáshoz kapcsolódnak.

Fullos, filinges, offos, sorry vagyok, old school

A fiatalok szlenggel tarkított beszédében gyakran hallhatunk ilyen mondatokat: *a vacsora nagyon fullos volt* (eredetileg: 'tele, teli', itt: bőséges?), *full random találkoztunk* (teljesen véletlenül), *ez a hely nagyon filinges* (hangulatos?), *ez nekem most offos*, sőt: *ezt offolom* (eredetileg: 'félre, le' itt: felejtős, nem jön be?, ill. ezt kihagyom?), *sorry vagyok* (itt: sajnálom?), *az annyira old school* (régivágású, régimódi, hagyománykövető, itt: idejétmúlt, elavult, régi-es, avított?), az előző generációk még a német *alte Schule* kifejezést használták hasonló értelemben, ez lehet az angol *old school* forrása is. Amint a zárójelben megadott (javasolt) szavak mutatják, természetesen minden esetben használható lehetne magyar megfelelő is, a fiatalok mégis – nyilvánvalóan divatból, valamint a csoporthoz való tartozás jeleként – a „trendibb”, akarom mondani felkapottabb angol kifejezést választják. Probléma leginkább a *fullos*, illetve a *filing* (eredetileg: 'érzés, érzelem'), *filinges* szavakkal van, ezeket ugyanis túl sokszor és túl sok mindenre használják, jelentéstartományuk rendkívüli mértékben kitágult, nem is igazán tudható, hogy pontosan mit jelentenek. Leginkább csak az tűnik egyértelműnek, hogy pozitív értelmű jelzőkről van szó.

HR-es, floor manager, equipment manager, social media

A „HR-es” vagy hivatalosan „HR-munkatárs” az angol *HR (human resources)* ’emberi erőforrások’ kifejezésből ered, előkelőbben még „humánerőforrás-menedzsernek” is nevezik, magát az osztályt pedig, ahol tevékenykedik, „humánerőforrás-menedzsmentnek” hívják, ami szintén az angol *human resources management* tükörfordítása. A magyarban hasonló értelemben régebben a „személyzetis”, „személyzeti felelős” majd a „humánpolitikai előadó”, illetve a „személyzeti osztály” volt használatos. Mára a szakzsargonban a *job interview* kifejezés is elterjedt annak jelölésére, amit régebben „munkaalkalmassági elbeszélgetésnek” neveztek. Magyar megfelelője az angol mintára (és az *interview* angol lexikai elem felhasználásával) alkotott „állásinterjú”, ám a köznyelvben olykor előfordul a „munkainterjú” szó is ugyanebben az értelemben. Jobbára álláshirdetésekből találkozunk a *floor manager*, illetve az *equipment manager* kifejezésekkel, amelyek voltaképpen ’takarítót’, illetve ’raktárost’ jelölnek, és leginkább az angol amerikai változatára jellemző szépitő kifejezések vagy ún. nagyotmondások. Szintén az adott ágazat vagy foglalkozás presztízisének emelése indokolhatja az idegenforgalomban lépten-nyomon használt „desztináció” (angol *destination*) szó használatát. Ez valójában egy luxusjövényszó, hiszen van rá magyar kifejezés, az „úti cél”, ez viszont a német *Reiseziel* tükörfordítása. Gyakran halljuk közszereplőktől a *social media* kifejezést is, olykor ragozott alakban így: „a social médiában”. Helyette érdemesebb lenne talán a magyarított „közösségi média” kifejezést használni, már csak azért is, mert az angol kifejezés helyes ejtéséhez fonetikai bázist kellene váltani; ugyanis „szösöl média” az angolban – legalábbis ilyen ejtésmóddal – nem létezik (a *social* első szótagjában az *o* diftongusként [ou] ejtendő, a szó végi *a* redukált, míg a *media* szóban az *e* hosszú í-nek hangzik, a szó végi *a* pedig szintén redukált).

High quality, azaz magas minőség?

Helytelennek véljük a reklámokban meglehetősen gyakran szereplő „magas minőség” szókapcsolatot, hiszen az nem más, mint az angol *high quality* ’ua.’ szolgál fordításának az eredménye. Az angol kifejezésnek a magyarban a ’jó minőség’, ha fokozni kívánjuk, a ’kiváló minőség’ felel meg. Érdekes, hogy az angol mintára alkotott „magas minőség” kifejezés mára a németben is meghonosodott (*hohe Qualität*), pedig abban is létezik a *gute Qualität* ’jó minőség’ szókapcsolat.

Artificial Intelligence (AI), azaz mesterséges intelligencia (MI)

Talán az egyik legfélrevezetőbb kifejezés az *Artificial Intelligence (AI)* tükörfordításaként mára már (sajnos) igen széles körben elterjedt „mesterséges intelligencia (MI)”, mivel téveszmén alapul, hiszen mesterséges intelligencia nem létezik (lásd még Gaál 2020). Az intelligencia ugyanis mindig *személyt* feltételez, az csak a személy (korlátozott értelemben esetleg némely nemes vagy szeretett állat, pl. ló, kutya) tulajdonsága lehet, de soha nem egy eszköze. Nem is beszélve arról, hogy az intelligenciához az érzelm is szorosan hozzátartozik, gépek, eszközök és alkalmazások pedig érzelemmel nem rendelkeznek. Soha nem a bonyolult feladatokat elvégezni képes gép vagy eszköz (pl. számítógépes program, algoritmus, telefon) az „intelligens” vagy „okos” tehát, hanem az ember (személy), aki megalkotta. Nem a nagy médiafelhajtással „ünnepelt”, meggyőző mondatokat generáló ChatGPT az intelligens, hanem azok az emberek, akik létrehozták azt a matematikai eszköztárat és nyelvi modellt, amelyre ez a csevegőrobot támaszkodik. Ugyanezen ok miatt kifogásolható az *okostelefon* szó használata is, amely nem más, mint az angol *smartphone* szolgai fordítása. A fenti kifejezések létrejöttét nem utolsósorban marketingszempontok motiválhatták, és itt megint eljutunk az amerikai angolra jellemző ún. nagyotmondásig (*tall talk*), mint amikor egyesek nagyképpen „memóriahabbal töltött okospárnának” nevezik azt a polietilén zúzalékkal töltött párnát, amelyen alvás után megmarad a fejünk lenyomata.

Képes szólások tükörfordításai

Ha közszereplőktől vagy magyarra szinkronizált amerikai filmekben azt halljuk, hogy: „pillangók vannak a gyomromban”, „dőlnék ki a csontvázak a szekrényből”, „majd ha a pokol befagy”, vagy „nincs ingyen ebéd”, akkor anglicizmusok ihlette kifejezésekkel vagy azok tükörfordításaival van dolgunk. A fenti képes szólások sorrendben az angol *have butterflies in one's stomach*, *a skeleton in the cupboard/closet*, *a when hell freezes over* és *a there's no free lunch* magyarított megfelelői. Ezen magyar megfelelők némelyike bizonyos változásokon is átesett: a „dőlnék ki a csontvázak a szekrényből” például sem alakjában, sem jelentésében nem pontos megfelelője az angolnak: a „csontváz a szekrényben” jelentésű angol kifejezés eredetileg ugyanis leginkább csak kellemetlen családi titokra, szégyenfoltra utal, míg magyar megfelelője – úgy tűnik – ennél már szélesebb jelentésben használatos. A „majd ha a pokol befagy” ebben a formájában teljesen szükségtelen tükörfordítás, hiszen létezik bevett magyar megfelelője: „majd ha fagy.” *A there's no free lunch* szólás magyar értelmi megfelelője is 'az életben sem-

mit sem adnak ingyen' lehetne. Ami a képes szólások átvételét illeti, rég-től fogva ható tendenciáról van szó. Az angol XX. századtól egyre erősödő hatása előtt például a német volt a magyar szóláskincs egyik legfontosabb forrása. Gondoljunk csak az olyan frazeologizmusokra, mint a „zöld ágra vergődik” (*auf einen grünen Zweig kommen*) vagy a mostanában gyakran hallható „köbe van vésve”, illetve „nincs köbe vésve” (*es ist wie/nicht in Stein gemeißelt*), de felidézhetünk olyan közmondásokat is, mint az „itt van a kutya elásva” (*Hier liegt der Hund begraben*), vagy „a jóllakott ember dicséri a böjtöt” (*Wer satt ist, lobt das Fasten*). S akkor még nem is beszéltünk számos, németből származó társasági formulánkról. Az idő dönti el, hogy ezek az újabb, angoltól érkezett jövevények meghonosodnak-e a nyelvünkben, vagy kihullanak az idő rostáján.

Angol szavak és kifejezések a reklámokban

A médiatartalmakat fogyasztók gyakran tapasztalják, hogy a Magyarországon sugárzott reklámok nyelvében rendszeresen megjelennek idegen nyelvi (a legtöbbször angol) elemek. A reklámnyelvre általában is jellemző, a figyelem felkeltését szolgáló, ún. írásficamoktól (*freak spellings*) ezúttal eltekintve az alábbiakban csupán néhány furcsaságra koncentrálnak. Nevezük most ezeket jobb híján „kiejtésficamoknak”! Az 1990-es években több anglista is felhívta rá a figyelmet, hogy a *lease*, illetve a *leasing* (bérbe ad, ill. bérbe vesz, haszonbérlet,) szó a magyarban *lízing*, a belőle képzett ige *lizingel* formában honosodott meg, jóllehet az angol szóban előforduló szóközi *s* itt nem *z*, hanem *sz* hangot jelöl: *lease* [li:s]. Időközben azonban megjelentek más kiejtésbeli furcsaságok is. Az egyik reklámszlogen például így hirdeti a híres autómárkát: ... *the cars of three diamonds* (... a három gyémánt autói), a probléma csak az vele, hogy a *cars* szóban szereplő szó végi *s* ebben a többes számú szóalakban *z* hangot jelöl [ka:z], nem pedig *sz*-et, ahogyan az a reklámban szerepel. Egy másik reklámban viszont az *answer* ejtismódja hat furcsának, mivel a szó írásképében szereplő *v* hangot jól hallhatóan kiejtik, holott az valójában nem hangzik sem a szó brit, sem az amerikai ejtismódjában. Nem ismeretes számunkra, hogy a fenti esetekben előforduló „kiejtésficamok” a figyelem felkeltését célozzák-e, esetleg az angol kiejtés valamiféle (nem létező) közép-európai sztenderdhez való hozzáigazítására tett próbálkozások, vagy pusztán figyelmetlenségből elkövetett hibák. Egy mindenesetre bizonyos: helytelen kiejtési mintákat közvetítenek, amelyek a gyakori ismétlés révén sokakban rögzülnek. A fenti angol kiejtési mintának körülbelül annyi realitásuk van, mint az egykor népszerű magyar tévésorozatban a gyerekeinek „lemön pájt” (citromos pitét) sütő takarítónőnek a múlt század 60-as éveinek szocialista Magyarországon.

Szakirodalom

- Balázs Géza 1996. Egy lehetséges magyar nyelvstratégia körvonalai. *Magyar Nyelvőr* 250–63.
- Balázs Géza 1999. A magyar nyelvművelés állapota. Tudománypolitikai áttekintés, javaslatok. (Tanulmány az MTA Magyar Nyelvi Bizottság felkérésére.) *Magyar Nyelvőr* 9–27.
- Balázs Géza 2016. *Új szavak, kifejezések. A rendszerváltás kisszótára (1990–2015)*. IKU-tár 2. IKU. Budapest.
- Balázs Géza 2023. *Újmédia-kislexikon*. IKU-tár 22. IKU. Budapest.
- Bősze Péter (összeáll.) 2022. Szakavatatlanok véleménye a nyelvről, nyelvünkről, az orvosi nyelvről és a nyelv használatáról – Böngészés a Magyar Orvosi Nyelvben megjelent írásokban. *Magyar Nyelvőr* 38–59. <https://doi.org/10.38143/Nyr.2022.1.38>
- Gaál Csaba 2020. Újabb félrevezető fogalom: „mesterséges intelligencia”. *Magyar Orvosi Nyelv* XX/1. 31–4.
- Grétsy László – Kemény Gábor (szerk.) 2005. *Nyelvművelő kézisztár*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Lomb Kató 1970. *Így tanulok nyelveket*. Gondolat Kiadó. Budapest.
- Minya Károly 2007. *Új szavak I. Nyelvünk 1250 új szava értelmezésekkel és példamondatokkal*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Minya Károly 2014. *Új szavak II. Nyelvünk 800 új szava értelmezésekkel és példamondatokkal*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Minya Károly 2019. *Új szavak III. Nyelvünk 850 új szava értelmezésekkel és példamondatokkal*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.

További kapcsolódó irodalom

- Frank Tibor 2009. *A világangol: áldás vagy átok? Quo vadis philologia temporum nostrorum? Korunk civilizációjának nyelvi képe*. In: Bárdosi V. (szerk.). Tinta Könyvkiadó, Budapest. 121–7.
- Pátrovics Péter 2008. Angol és latin. *Édes anyanyelvünk* XXX/3. 8.
- Tótfalusi István 1998. *Idegen idézetek szótára*. Anno Kiadó. Budapest.

Pátrovics Péter

nyelvész, tanszékvezető egyetemi tanár
ELTE BTK Lengyel Filológiai Tanszék
E-mail: patrovics.peter@btk.elte.hu
<https://orcid.org/0000-0002-4226-3576>

BUVÁRI MÁRTA

AZ IDEGEN SZAVAKRÓL

Az idegen szavak megítélésében erősen megoszlik a társadalom. Ebben a folyóiratban is van, aki tiltakozik az elangolosodás és általában az idegen szavak áradata ellen, más pedig teletűzdeli a cikkét ilyenekkel. A fiatalok azzal akarnak menők, „trendik” lenni, hogy belekevernek a magyar beszédükbe a tanulmányaikból vagy filmekből ismert angol szavakat. A reklámokban a termékhez a származási országban használt jelmondatot sulykolják, nem fáradnak vele, hogy lefordítsák. A szaknyelvek is hozzák magukkal az idegen elnevezéseket, és kevés az olyan ötletes ember, aki azonnal megtalálja a helyes magyar megfelelőt. Sokszor a szándék is hiányzik. Aki már megismert egy szót, és összekapcsolta a jelentésével, azt nem nagyon zavarja, hogy más nem érti. Olyanok is vannak viszont, akik elüldöznének minden olyan szót, amelyről tudják, hogy idegen eredetű. A nyelvészek körében eléggé általános manapság az a vélemény, hogy nem baj az idegen szó használata, hisz mindig is vettünk át szavakat más nemzetektől. Igaz, de nem mindegy, milyeneket. Kétségtelen, hogy vannak idegen eredetű szavaink, amelyek gazdagították a nyelvünket. Megtanultuk őket egy fogalommal együtt, ha nehéz volt kimondani, átalakítottuk. Ma nem alakítják át. Máskor kölcsönvettünk szavakat, de később alkottunk helyettük sajátot. Sajnos sokszor itt felejtődött az idegen is. (A témát alaposan tárgyalja a nyelvművelés utóbbi időszakában: Balázs 2000, 2001; Grétsy–Kemény 2005; Balázs–Zimányi 2007; Buvári–H. Tóth 2016; az elmélethez lásd: Balázs 1996, 1997, 2000; korábban a Nyelvőr is foglalkozott vele: Bószé 2022.)

Különbséget kell tenni először is a jövevényszó és az idegen szó között. *Jövevényszó* az, amelyről a nyelvtudomány számontartja ugyan az eredetét, de beilleszkedett a nyelvünkbe, nem látszik rajta az idegen jelleg, és szükség van rá. A sajtóban, piacon vagy szaknyelvben épphogy megjelent, nem magyar írású és hangalakú, magyarázatra szoruló szó nem jövevényszó, még kevésbé új magyar szó. Ezek idegen szavak, majd az idő (ill. a nyelvközösség) eldönti, kapnak-e állampolgárságot. Vannak régóta itt tartózkodó, közismert kifejezések, amelyeket a tudatunk külön rekeszében tartunk. Ilyenek a nyelvújítás ellenére párhuzamos alakként itt ragadt latin és német szavak. A latin szavak alakját mi némileg pontosabban megőriztük, mint a többi nyelv, éppen ezért, bár megvan a sajátos magyar használatuk, megmaradt sajátos jellegük is, előképzőik, végződéseik árulkodnak. Ezek főként műveltségzavak, ezért ragaszkodnak hozzájuk a tudósok, és használják őket

mások is tudálékosságból. A német szavakat jellegzetes módon torzítva vetjük át, de így sem idomultak a nyelvünkhöz. Főként a mesterségek eszközeiben és a konyhanyelvben fordulnak elő, és a latinnal ellentétben nem váltak szalonképessé. Talán a *kölcsönzó* kifejezés illik a legjobban az ilyenekre. A kölcsönzött eszköz nem a mienk, és illik előbb-utóbb visszaadni.

Milyen szempontok alapján határozhatjuk meg, mely idegen szavakat utasítsuk el, és milyeneket fogadhatunk be?

- 1) Kifejezhető-e könnyedén magyar szóval az adott fogalom?
- 2) Beleillik-e a magyar hangrendszerbe az idegen szó?
- 3) Az idegen vagy a helyette ajánlott magyar szó hajlékonyabb (azaz ragozható, tovább fejleszthető, mondatba illeszthető)?

Sok idegen szónak több, kisebb-nagyobb mértékben eltérő jelentésű magyar szó felel meg, hol ez, hol az alkalmasabb. A magyarnak nagyobb a szókincese, minden árnyalatra külön szavunk van, a latin-germán nyelvek pedig egy szót több célra használnak. Például az *információ* lehet 'adat, tudás, értesülés, tájékoztatás, eligazítás'. A *kompromisszum* 'engedmény, alku, egyezés'. A *fair* – hogy angol szót is mondjunk – lehet 'tisztességes, egyenes, rendes'. A *light* [láj]t] 'világos, könnyű, könnyed, valamiben szegény (pl. kevés cukrot tartalmazó ital)'.

Sajnálatos, hogy már előbb jut az emberek eszébe az idegen szó, mint a magyar. Talán kényelmesebb nem gondolkodni, hanem elővenni egy dzsókerszót, de ha megkeressük a magyar megfelelőt, akkor pontosabban fejezzük ki magunkat.

Vannak összefoglaló jellegű nemzetközi szavak, ezeket nehéz egy szóval helyettesíteni. A *kommunikáció* magában foglalja egyszerre a beszédet, az írást és a nonverbális kommunikációt, a közlést és a választ. Nehezen nélkülözhető az olyan bevett, sajátos jelentésű nemzetközi szó, mint például az *infláció*. Magyarul csak körülírással fejezhető ki: *a pénz értéktelenedése*.

A *konkrét szó* a hangrendi törés és a mássalhangzó-torlódás miatt kellemtelen a fülünknek, nincs pontos magyar megfelelője. Nagyjából a *tárgyi, pontos, határozott vagy tényleges* szónak felel meg. Időnként egyszerűen elhagyható. „Mondj konkrét példát!” A példa jelző nélkül is mindig konkrét.

Semmi kifogásom viszont a *net* szó ellen. Angolul ugyan a *net* általában *háló*, magyarul is van *háló*, de a *net* csak a számítógépes világhálózatot jelenti, így nem kell hozzátenni sem az *inter-*, sem a *világ-* előtagot. Egyszerű hangsor, jól ragozható, képezhető, mondatba illeszthető. Fölmegyek a netre, neten rendelek, letöltöm a netről, netkonferencia stb.

Ugyanez a helyzet a *mobil* szóval. Eredeti jelentése 'mozgékony', de erre a jelentésre megvan a szavunk. A *mobil* szót csak a hordozható telefonra használjuk. Eredetileg *mobiltelefon* volt, de természetes jelenség, hogy a jelző magába olvasztja a jelzett szó jelentését. A *telefon* szó is idegen eredetű, *távbeszélő*re való magyarítása nem volt sikeres, mert a toldalékolása szokatlannak hat: nem mondjuk, hogy *távbeszélék* vagy *távbeszélőzők*, azt viszont tudjuk mondani, hogy *telefonálok*. Az otthoni készülékre maradhat a *telefon* szó, a *mobil* viszont már tartalmilag is más, nemcsak beszédre használható, hanem sok minden másra.

A nyelvünkbe nem jól illeszkedő elnevezések helyett kifejező magyar szót kell keresni. Nem föltétlenül fordítani. A tükörfordítás csak akkor használható, ha az eredeti nyelvben találó volt a szó, és képszerűsége a magyar ember számára is érthető. Ilyen a számítógéphez használt *egér*.

Ha az idegen szó eleve hamis, nem jó lefordítani, de attól sem lesz igaz, hogy idegen szóként használjuk. *Pedofilokról* beszélnek, pedig ez a szó azt jelenti, hogy gyermekszerető. A legtöbb ember szereti a gyerekeket, de a ferde hajlamúak nem szeretik őket, hanem nemi vágyat éreznek irántuk. Ha ezt ki is élik, akkor *gyermekrontók*. Velük kapcsolatban jött divatba az *abuzál* szó, azután a feleségét bántalmazó férfira is ezt alkalmazták. Latinul az *usus* 'használat', az *ab* fosztó előképző, franciául *abuser* 'visszaél'. Ebből csináltak magyar képzővel igét, mégpedig tárgyast: *abuzál* valakit. Ahelyett, hogy kerestek volna egy megfelelő magyar szót: a házastárs esetében *bántalmaz*, ez a gyerekekkel való ocsmányságra is alkalmazható, de inkább *megront* vagy *kéjeleg* vele.

Az idegen szavak kapcsán szólnunk kell az idegen rövidítésekről. Néhány esetben régről megszokott, hogy külföldi intézmények megszokott elnevezését betűzik angolul, mint a CIA vagy a BBC (bár érdekes módon az USA-t nem jueszójnek mondjuk), de közszavakat végképp értelmetlen angolul betűzni. A doktorátust újabban PhD-nek írják, és gyakran angolul betűzik: piédzsi. Ebben a *ph* a filozófia szó görögös leírásának a rövidítése, tehát *f* hangértéke van, mellesleg ezt a címet korántsem csak a filozófusok, ill. bölcsészek kapják, hanem a természettudósok is.

Ha használjuk az idegen szavakat, rendszerint toldalékoljuk őket. Ettől még nem válnak magyarrá, de így illeszthetők mondatba. Az *online* szót ugyanabban az alakban használják jelzőként és határozóként. *Rendeljen online! Online vagyok. Online beszélgetés.* Sőt: *online tér!* Angolul egyértelműen határozó: on line = vonalon. Az *online*-nak magyarul nincs határozószerű formája, hiába van ott az *on* előljáró, magyarul a határozóragnak a szó végén van a helye. Ha figyelembe vesszük az eredeti jelentést: *vonalon*,

akkor viszont nem lehetne jelző: „vonalon beszélgetés”, pláne „vonalon tér”! Az *online tér* egyébként maga a *net*. *Online is elérhetőek vagyunk* – olvasom egy akciós kuponon. Mennyivel egyszerűbb lett volna így: *A neten is elérhetőek vagyunk*.

A következő fokozat, hogy egész kifejezéseket, mondatokat kevernek a beszédbe: *Take it easy!* Mert az olyan jópofa. Egy áru reklámját így fejezik be: *Let's go to Media Markt!* Egy másik reklámhoz hozzácsapják, fogalmam sincs, miért: *Let's make better!* – ha jól értettem.

Vigyázat! A mennyiség átcsaphat minőségbe, ahogy a filozófiában tanultuk. Keverék szókincs > nyelvtani formák átvétele > kétnyelvűség > nyelvváltás. Végül Arany János nyelvét annyian fogják érteni, mint az ógörögöt – vagy annyian sem.

Szakirodalom

- Balázs Géza 1996. Egy lehetséges magyar nyelvstratégia körvonalai. *Magyar Nyelvőr* 250–63.
- Balázs Géza 1997. A média nyelvhasználatának kritikai megközelítése. *Magyar Nyelvőr* 274–82.
- Balázs Géza 2000. *Médianyelv. Az igényes sajtó/média nyelve*. Magyar Rádió. Budapest.
- Balázs Géza 2001. *Magyar nyelvhelyességi lexikon*. Corvina Kiadó. Budapest.
- Balázs Géza – Zimányi Árpád szerk. 2007. *Magyar nyelvhasználati szótár*. Pauz–Westermann Kiadó. Celldömölk.
- Bősze Péter (összeáll.) 2022. Szakavatatlanok véleménye a nyelvről, nyelvünkről, az orvosi nyelvről és a nyelv használatáról – Böngészés a Magyar Orvosi Nyelvben megjelent írásokban. *Magyar Nyelvőr* 38–59.
<https://doi.org/10.38143/Nyr.2022.1.38>
- Buvári Márta – H. Tóth Tibor 2016. *Nyelvhelyességi kisokos a nyelvi eszmény jegyében*. Bárcki Géza Kiejtési Alapítvány. Budapest.
- Grétsy László – Kemény Gábor (szerk.) 2005. *Nyelvművelő kézikönyvtár*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.

Buvári Márta
nyelvész, nyelvművelő, fordító
Bárcki Géza Kiejtési és
Nyelvművelő Alapítvány
E-mail: buvarim@gmail.com

ARRÉBB ~ ARRÁBB, ODÉBB ~ ODÁBB

1.1. Az *arra*, *oda* határozószó és igekötő közép fokú alakja a mai választékos nyelvhasználatban elsődlegesen az *arrébb*, *odébb* forma: pl. *Arrébb* még ketten várakoztak; Megunta magát, s *odébbállt*; *Állj odébb!*, *Menjünk kicsit arrébb!* Ezt a napi nyelvhasználati, megfigyelői tapasztalatot világhálós kereséssel és gyakorisági becslésekkel is alátámaszthatjuk: „a mai magyar nyelvben az *arrébb* és *arrább* megoszlása 95% – 5%, az *odébb* és *odább* esetében a magas változat egy kicsit kevésbé gyakori (85% – 15%), és a *hátrébb* még kevésbé (74% – 26%). Mindenesetre »győznek« a magas hangrendűek” – írja Kálmán László is 2013-ban (URL1). Balázs Géza 2009-ben így fogalmaz a jelenség kapcsán: „Ma már elég megszilárdult nyelvi tény a *hátrébb*, *arrébb*, *odébb* forma; mi már a »kissé bizalmas« minősítést is elhagynánk, s ezért újságcikkben is helyénvalónak tartjuk”¹ (URL2).

Az *odébb*, *arrébb* formának a köznyelvben való térnyerése azért is különös, mert e két szó felépítése ellenkezik nyelvünk egyik alapsajátságával, a hangrend és az illeszkedés törvényével. Eszerint ugyanis az *arrább*, *odább* változat a szabályos, mint pl. az *alább*, *tovább* határozószók esetében. Az *arrább*, *odább* változat mára visszaszorult a napi használatban, és kissé népies íze is van. Éppen ezért furcsa és meglepő, hogy mai értelmező szótáraink és nyelvhelyességi kézikönyveink nem tükrözik az *arrébb*, *odébb* alakok valós helyzetét; még a legújabbak sem jelenítik meg e vegyes hangrendű alakok térnyerését.² Sőt, a mai állapotnak éppen az ellenkezőjét találjuk meg bennük: az illeszkedő hangrendű változatokat (*arrább*, *odább*) tekintik uralkodó, köznyelvi formának. Ezt leginkább a címszavak rangja mutatja: önálló, tárgyaltó címszóként csak az *arrább* és az *odább* jelenik meg, az *arrébb* és az *odébb* csupán utalócímszóként létezik. Ráadásul értelmező szótárunk az *arrább* esetében egyedül a mély hangrendű alakot tekinti köznyelvinek, az *arrébb* formát népiesnek jelöli (Magyar értelmező kéziszótár, 2. átdolg.

¹ Balázs Géza és Kálmán László idézett írásai egyaránt olvasói kérdésekre válaszolva születtek, s elsősorban a *hátrébb*, *hátrébb* alakok használatával foglalkoznak röviden. Balázs Géza a nyelvművelés szemszögéből azt is fontosnak tartja, hogy: „Ha egy nyelvészeti indokolható jelenség a nyelvben széles körben elterjedt, nem érdemes hibáztatni. Jó viszont beszélni róla, mert az alakváltozatok stilisztikai értékkülönbséget hoznak, s igényes fogalmazáskor érdemes elgondolkodni azon, hogy épp *hátrébb* vagy *hátrébb-e* az agarakkal” (uo.).

² A Magyar nyelvhasználati szótár alakváltozatnak tekinti a szópárt (Balázs–Zimányi 2007: 16).

kiadás, 2003). Legújabb értelmező szótárunk, A magyar nyelv nagyszótára, mely eddigi köteteihez (I–VIII.) már számítógépes adattárakat is felhasznált, az *arrébb/arrább* esetében (még csak ezt találhatjuk meg az elkészült kötetekben) követi ezt a bevált és meg nem kérdőjelezett hagyományt: a tárgyaló szócikk itt is az *arrább*, az *arrébb* csupán utaló címszó (URL3). A példamondatokban azonban már egyenlő számban szerepel mindkét alak (az ÉrtSz.-től eltérően)³, sőt: a 2. a jelentéspontban két példában is szerepel az *arrébb*, s csupán egy példában van *arrább*. Az alakváltozatok értékének és így sorrendjének megkérdőjelezése azonban – furcsa módon – nem merült fel a szerkesztőkben.⁴

1.2. Nyelvi tanácsadó munkáink, nyelvhelyességi szótáraink is követik ezt a gyakorlatot (Nyelvművelő kézikönyv, Nyelvművelő kézisztár, Magyar nyelvhasználati szótár): bár elfogadhatónak, helyesnek, de szintén népies, bizalmas stílusértékűnek minősítik az *arrébb*, *odébb* formákat (egy kalap alá véve őket a *hátrébb*, *hamarább*, *hamarébb* stb. alakokkal). – A Nyelvművelő kézisztár 2005-ös, újabb, javított és bővített (második) kiadásában az *onnét* minősítése „kissé népies” (a *honnét* viszont címszóként nincs meg a szótárban), az *arébb/arrább* esetében csak az *arrább* a „szabályos köznyelvi alak”, az *arrébb* „népies, kissé bizalmas” (s az *odébb* sem található meg benne címszóként). A *hátrább* „a szabályos alak, a *hátrébb* kissé bizalmas és népies”. Végül a *hamarabb*, *hamarébb*, *hamarább* alakhármasnál ezt találjuk: „a szabályosan illeszkedő *hamarabb*, *hamarább* a választékosabb, de a kissé népies és bizalmas hangulatú *hamarébb* sem helytelen (ez talán az *arrább* ~ *arrébb*, *hátrább* ~ *hátrébb* analógiájára keletkezett)”⁵.

³ Az értelmező szótár (ÉrtSz.) példaanyagában az *arrébb* is megtalálható, ennek ellenére a szótár a tárgyaló szócikkben kizárólag az *arrább* alakot tartalmazó példamondatokat vonultatja fel szemléltetésül.

⁴ A kérdés figyelmen kívül hagyását tanúsítja például A magyar helyesírás szabályai 12. kiadása (Akadémiai Kiadó, Budapest, 2015) szótári részének címszósorrendje is: e határozószók *arrább* v. *arrébb*, illetve *odébb* v. *odább* sorrenddel jelennek meg a szótári rész címszóként.

⁵ Ezúttal éppen csak utalok egy fontos kérdésre, a stílus és a helyesség viszonyára. Bár kétségtelen, hogy a stílus nem grammatikai kérdés, a nyelvi helyesség (nyelvhelyesség) általánosságban, főfogalomként a nyelvhasználat adekvátságához, a helyénvalósághoz kapcsolódik, s e tekintetben, ebben az értelemben a megfelelő, helyénvaló stílus is része a nyelvi helyesség elemeinek és követelményeinek. A szabatosság is a stílus, a kifejezőmód fogalmára épül (l. *szabatos stílus*): ez olyan kiemelt fontosságú fogalom, amely magában foglalja a nyelvi elemek megfelelő kiválasztását és a jólszerkesztettség bizonyos szintjeit, jelenségeit is. Nem érdemes tehát a stílus kérdését – általánosságban – mint kevésbé lényeges vagy fontos szempontot egyszerűen szembeállítanunk a helyesség kérdésével.

1.3. Mindez azt mutatja, hogy a hangrendi szabályosság ténye miatt a szerkesztők hajlanak a tényleges előfordulás átértékelésére, követve az értelmező szótárt és a korábbi gyakorlatot. Pedig nyilvánvaló, hogy stílusértékbeli eltérés is fennáll az *arrébb*, *odébb*, az ingadozóbb *hátrébb*, *honnét*, *onnét* és pl. a *hamarébb* között. Az *arrébb* és az *odébb* kiterjedt köznyelvi vesztésen ment keresztül, visszaszorítva az *arrább*, *odább* alakot; a *hátrább* és a *hamarabb* teljesen semleges stílusértékű, szemben a valóban kissé ízesebb, némi népies-bizalmas hangulatot is közvetítő *hátrébbal*, illetve a már egyértelműen népies ízű *hamarább* vagy *hamarébb* alakokkal. Ízesség, stílusérték tekintetében az *odább*, *arrább* nagyjából a *hamarább*, *hamarébb* és a *honnét*, *onnét* alakokkal kerülhet egy sorba. A stiláris eltérések, fokozatok tehát nem követik közvetlenül a hangrendi vagy a nyelvtani szabályokat. Ez a szavak életében természetes folyamat: egyedi életük velejárója és egyediségük, önállóságuk egyik feltétele és fokmérője is.

2. A Magyar történeti szövegtár anyagából is szépen kirajzolódik a vegyes hangrendű változatok, az *arrébb*, *odébb* 20. századi térnyerése. Az is kiderül a forrásszövegekből, hogy a vegyes hangrendű *arrébb*, *odébb* változat is régóta létezik. Az *odébb* első adata pl. korábbi (1777-ből való), mint az *odább* változaté (1786); az *arrább* viszont megelőzi (1814) az *arrébbat* (1885). Íme, néhány szépirodalmi példa a vegyes hangrendű alakokra: „Maga meg’ *odébb* áll gyalog vagy paripán” (Csokonai: Dorottya); „De az érdemes hölgy közbevágott, A beszédnek végét el nem várva: »Mit keres kend? isten hírvél Menjen *arrébb*, ez nem csárda«” (Petőfi: Bolond Istók); „Összeszedé gyorsan, ami becsest látott, Módjára köté a terítő bársonyba, Azzal *odébb* álltak” (Arany: Toldi szerelme 6. ének); „Nem tudván másba kezdeni, Egy házzal *arrébb* pengeti...” (Reviczky: Éneklő koldus); „De Ferenc azt se mondta soha Etelnek, hogy »eredj *arrébb*«!” (Móra: Ének a búzamezőkről).

3. Vajon mi az oka az *arrébb* és az *odébb* szokatlan viselkedésének, a vegyes hangrend előállításának és e szabálytalan alakok térnyerésének?⁶ Nos, ezek a vegyes hangrendű formák bizonyára eredetibbek, és a nyelvjárásaink megőrizték őket. Bennük ugyanis az ősi *-é* odairányulást kifejező (latívuszi) ragunk van meg; többek között az egyalakú *-é* birtokjel is ebből fejlődött (pl. *apámé*, *Jóskáé*), s ezt örzi a palóc egyalakú *-é* eredményhatározó-rag is (*hamué lett* ’hamuvá lett’). Az egyalakú toldalékaink között egyébként több az elől képzett, vagyis a magas hangú (pl. az *-ért*, *-ig/-ég* rag vagy

⁶ Balázs Géza az egyalakú toldalékok vegyes hangrendet teremtő kényszerét, a nyelvjárások régiségőrző voltát és az analógia lehetőségét említi feltehető okként, Kálmán László pedig leginkább az analógiára hivatkozik (URL1. és URL2).

az *-ít/-ét* képző – *azért; addig, mindég; borít* stb.), de illeszkedő ragjaink egy részében is a magas hangú változat az eredeti (pl. *-nak/-nek, -tól/-től, -val/-vel*). – Szóvégmутató szótárunk tanúsága szerint az odairányulást jelentő határozószók, igekötők (s általában a szavak) végén a hosszú *-é* többször jelenik meg, mint a hosszú *-á* (*alá, hová⁷, hozzá, olybá, rá/reá, soká, továbbá*): pl. *belé, együvé, elé, eléggé, felé, fölé, ketté, kevésbé, kevésbé, kissé, köré, közé, mellé, mögé, örökké, többé* (Papp 1969). – A szabályos hangrendi mintát követő példák közt fentebb említett *tova, tovább* kizárólagossága is csalóka. Azt gondolnánk, mivel képtelenség, nem lehet, s ezért nincs is a *tovább*nak *tovébb* alakja. Ám tévedünk. A régi elemeket őrző peremnyelvjárásokban se szeri, se száma a köznyelvi beszélő számára lehetetlennek tűnő *tovébb* típusú formának. Czuczor és Fogarasi szótára ezt írja: „tájdivatosan [van]: *tovébb*, mint *odébb, arrébb*” (Czuczor–Fogarasi 1862); és tájszótáraink valóban bőven szolgálnak adatokkal: Erdélyben, a Székely- és Csángóföldön, az Őrségben, a Délvidéken, Szegeden, a Szamosháton vagy a Palócföldön, Nógrádban *tovébb*, illetve *toveb, toéb, tujéb, tujébb, tojjébb* és hasonló alakokat is használnak. Íme, egy erdélyi gyökerű irodalmi példa Kemény Jánostól a múlt század harmincas éveiből: „Lidércfénynek az a természetje, hogy akár errébb, akár *tovébb* fordulnak utána, mindéig hátába kerül az embernek” (Kutyakomédia, 1934). – Figyelemre méltó, hogy hasonló a *honnan* kérdő és az *onnan* mutató névmásunk *kissé* pongyola köznyelvi, népies alakja, a *honnét* és *onnét*: a *honnat* és *onnat* egyértelműen tájnyelvi, népi maradt, a *honnét* és *onnét* azonban bejutott a köznyelvbe. – Jelentősen segíthette a vegyes hangrendű alakok előretörését a szó- és hangkörnyezet is. Például az *idébb-odább, errébb-arrább* összetételben is könnyen erőre kaphatott az *odébb* és az *arrébb* változat. A szóbelseji hangkörnyezet többféleképpen is támogathatta az *-é* győzelmét. Például a szóbelseji *-rr-* fog-, fogmederhang és a szó végi *-bb* ajakhang előlképzettsége és hosszúsága is a magas *é* hang rögzülésének kedvezett; az első szótagi magánhangzó minősége pedig különösen az *odébb* esetében segítette az *é* terjedését, hiszen az *o* és az *é* is középső nyelválású (érdemes itt a meglepőnek tűnő, már említett *tovébb* alak elterjedtségére is gondolnunk).

A folyamatban akár még az ún. *nákozás* megbélyegzettségének (stigmatizáció) is lehetett szerepe: ez ugyanis az *á-é* hangtani és alaktani viszonyában megerősíthette a vegyes hangrendű, *é*-vel toldalékolt alakok elsőbbségét, köznyelvi rangját az illeszkedő, egységes hangrendet mutató formákkal szemben.⁸

⁷ A *hová* hiányzik a szóvégmутató szótár címszavai közül.

⁸ A feltételes mód jelen idejének egyes szám első személyű alanyi ragozásában ugyanis szintén a hangrendileg szabályos mély hangrendű, hosszú *á*-val hangzó *-nák* végződésű igealakok szorultak ki az igényes köznyelv mintaváltozatából.

4.1. Adódik a kérdés: szótáraink miért nem jelzik az *arrébb*, *odébb* formák térnyerését és valós érvényét? – A múlt század közepén, hétkötetes értelmező szótárunk szerkesztésének idején az alakok bizonyára még kiegyensúlyozottabb viszonyban voltak egymással. Az ÉrtSz. nyilvánvalóan tudatos megfontolással, a hangrendi szabályosság érdekében – részben önkényesen – választotta azt a fentebb már említett megoldást, hogy kizárólag az illeszkedő, mély hangrendű változat példamondatait (*arrább*, *odább*) használta a szemléltetéshez. A szerkesztők az *onnét*, *honnét* típusú formák analógiájára is támaszkodhattak: ezek ugyanis országos, köznyelvi elterjedtségük ellenére valóban népies formák maradtak (ma is azok).⁹ Leginkább azonban szótári hagyományainkra építettek.¹⁰ Úgy látszik tehát, hogy a nyelv művelői szempont, a nyelvvédő, sőt nyelvalakító szándék időnként és helyenként nem nyíltan, hanem rejtve érvényesül értelmező szótárunkban: úgy, hogy a szótár a használati gyakoriságot voltaképpen torzítva mutatja be – már a múlt században is.

4.2. Későbbi szótáraink részben vagy egészben egyszerűen követték a kialakult gyakorlatot, az alapmegállapítást és a minősítést nem vizsgálták felül. A változatlanságot segítette, hogy az *arrább*, *odább* kérdésére nem irányult külön figyelem, továbbá az, hogy nyelvjárási alapon sincs okunk, lehetőségünk valamely megszokott megfelelésre építve az *arrébb*, *odébb* változatot előnyben részesíteni.¹¹ A döntő érv pedig nyilvánvalóan a már említett hangrendi illeszkedés törvénye. Ebben is része lehet a nyelv művelői megközelítésnek, amely – egyébként elvileg helyesen – a szabályosat igyekszik előnyben részesíteni a szabálytalannal szemben, amikor a nyelvünk alapvető szabályosságait követő vagy az azoktól eltérő jelenségeket mérlegeli és érté-

⁹ Ezek azonban nem **onnát*, **honnát*, hanem az alakilag is eltérő felépítésű, semleges értékű köznyelvi *onnan*, *honnán* alakokkal állnak szemben.

¹⁰ Korábbi értelmező (szerepet is vállaló) szótáraink egyértelműen tájdivatosnak, népiesnek minősítik a nem illeszkedő formákat (vö. Czuczor Gergely – Fogarasi János: A magyar nyelv szótára, Pest, MTA, 1962, Pest; Balassa József: A magyar nyelv szótára, Általános Nyomda, Könyv- és Lapkiadó Rt. nyomása, Budapest. Akadémiai, 1940). A 19. század derekán, a magyar nyelv hivatalos nyelvvé válását követő nyelvi átrendeződések idején a szépirodalomnak és az egyéni nyelvhasználatnak, a szerkesztő saját tájnyelvi gyökereinek szükségképpen nagyobb szerep jutott egy-egy jelenség megítélésében, mint később, a 20. század végén, különösen pedig az ezredfordulótól napjainkig, az informatika korában.

¹¹ Az *á-é* ugyanis nem része olyan, a köznyelvet meghatározó megfelelésnek, mint amilyen pl. az *ő-zés*, az *ő-ē/e* viszony. Mivel köznyelvünk alapja nem valamelyik *ő-ző* tájnyelv, nem kíván külön indoklást, hogy értelmező szótáraink zömmel az *e-ző* alakokat teszik meg címszónak az *ő-zők* helyett (noha egy-egy szó megtöri ezt az egyneműséget, pl. *bögre*, *kör*, *sör*, *tejföl* stb.).

keli. Bizonyára ez a nyelvvédő igyekezet fogalmazódik meg értelmező szótárainkban is; ezeket ugyanis olyan kiváló nyelvészeink állították össze, akik a nyelvőrszerepet is komolyan vették, és nyelvművelő szótáraink összeállításában is jelentős részt vállaltak. Csakhogy az értelmező szótár nem tehet mást, mint hogy megpróbálja minél pontosabban megállapítani az időszak, az éppen érvényes használati értéket: ez esetben azt, hogy a választékos nyelvhasználatban ma az *odébb* és *arrébb* használatos inkább, s az *arrább*, *odább* szorult háttérbe.¹²

5. A nyelvművelésnek is az adhat rangot, ha nyíltan fogalmazzuk meg a használatra vonatkozó ajánlásainkat, és indokolni is tudjuk őket.¹³ Ahhoz azonban, hogy javaslatot tegyünk, szükség van a tényleges nyelvhasználat és nyelvállapot minél alaposabb ismeretére. Ehhez kell megbízható támpontot adniuk az értelmező szótáraknak, az állományt és a használatot bemutató munkáknak. A minősítő, leíró, jellemző rész megállapításainak nem szabad keveredniük a használatra vonatkozó tanácsokkal. A leírásban, a minősítésekben különösen kerülendő a valóságos állapotnak a kívánatoshoz való – bármilyen csekély mértékű – közelítése. Egy jelenség, egy elem köznyelviségét pusztán annak szabályossága vagy szabálytalansága alapján – további értékelés nélkül – még nem tudjuk meghatározni.

Hasonlóképpen fontos, hogy az értelmező és tanácsadó szótárak megállapításai, illetve útmutatásai a szépirodalmi szövegek mellett az igényes tudományos, médianyelvi és beszélt nyelvi jelenségeket is használják fel a stilisztikai minősítések, a nyelvhasználati értékelések kialakításában. A szépirodalmi szövegekre külön is érdemes figyelniük. Egyfelől kétségtelen, hogy ezek nyelve, nyelvi elemei és jelenségei meghatározó jelentőségűek voltak az igényes köznyelvi minta kialakulásában, ezért helyénvaló, hogy értelmező szótáraink nagy jelentőséget tulajdonítottak íróink, költőink irodalmi nyelvi megoldásainak, a tőlük származó nyelvi példáknak. Másfelől azonban értelmező szótárainkban némileg egybemosódik az igényes köznyelviség és a szépirodalmi megjelenés vagy kedveltség. Fogalmi tisztázatlanság is lappanghat ennek háttérben: mintha – kimondatlanul – a szépirodalom nyelve a mindenkor igényes köznyelvnek nemcsak bizonyosfajta mintája és iránytűje lenne, hanem vele lényegében meg is egyezne. Ma leg-

¹² Például az *előbb* ~ *elébb* határozószói alakpár esetében is az *előbb* a teljesen szabályos, ezt tarthatjuk keletkezéstörténeti szempontból eredetibbnak, mégis az ajakműködés tekintetében a *-bb*-hez idomuló *ő-s* változat lett mára köznyelvivé.

¹³ Erre vonatkozóan korábban már többször tett ajánlást, sőt programot is kidolgozott az MTA Magyar Nyelvi Bizottsága (pl. Balázs 1996, 1999).

inkább a divatos nyelvi jelenségek, a beszélt nyelvi és a közösségi véleményközvetítő üzenőháló felületeinek nyelvhasználatára, az írott beszéltnyelviség szülte nyelvi elemekre kell különös figyelmet fordítanunk. Vigyáznunk kell arra, hogy egyetlen új vagy éppen terjedő, divatos, népszerű elemet vagy jelenséget se minősítsünk további alapos vizsgálat és értékelés nélkül köznyelvinek, főképpen pedig ne tekintsük mintaszerűnek.

Érdeemes a nyelvhelyesség, a nyelvművelés szempontjait a leíró és a történeti nyelvvizsgálat, továbbá a nyelvi (nyelvhasználati, műfaji, stílusbeli) rétegződés szempontjaitól is tisztábban, pontosabban elválasztanunk. Ha így járunk el, nem csupán állapotleírásunk és történeti magyarázataink lehetnek hitelesebbek, de a nyelvművelést is hatékonyabbá tehetjük: tanácsainkat még érvényesebben, még inkább követésre érdemes módon fogalmazhatjuk meg.

Szakirodalom

- Balázs Géza 1996. Egy lehetséges magyar nyelvstratégia körvonalai. *Magyar Nyelvőr* 250–63.
- Balázs Géza 1999. A magyar nyelvművelés állapota. Tudománypolitikai áttekintés, javaslatok. (Tanulmány az MTA Magyar Nyelvi Bizottság felkérésére.) *Magyar Nyelvőr* 9–27.
- Balázs Géza – Zimányi Árpád (szerk.) 2007. *Magyar nyelvhasználati szótár*. Pauz-Westermann Kiadó. Celldömölk.
- Papp Ferenc 1969. *A magyar nyelv szövegmutató szótára*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- URL1. Kálmán László: *Hátrébb a hátrábbal!* <https://m.nyest.hu/hirek/hatrebb-a-hatrabbal> (Letöltés: 2013. 10. 9.)
- URL2. Balázs Géza: *Hátrébb vagy hátrébb az agarakkal?* https://magyarnemzet.hu/archivum-magyarnemzet/2009/08/hatrabb-vagy-hatrebb-az-agarakkal#google_vignette (Letöltés: 2009. 08. 03.)
- URL3. <https://nagyszotar.nytud.hu/index.htm>

H. Tóth Tibor

a nyelvtudomány kandidátusa (CSc)

E-mail: h.toth.tibor@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0762-4807>

E. BÁRTFAI LÁSZLÓ

MÁTRIX – TÖBBSZÖRÖS HONFOGLALÁS

Kivonat

Egyes idegen szavak visszatérő hullámokban kerültek be a nyelvünkbe. Különböző formákat öltöttek, mint például *imágó* ~ *imázs* ~ *imidzs*, vagy újra megjelentek ugyanabban az alakban, mint a *monitor*. Nem ritka, hogy a szókinszben egyszerre vannak jelen az egymással rokon jövevények. Mind a mátrix, mind a *matrica* ilyen, mindkettő a latin *matrix* szóra vezethető vissza.

Kulcsszavak: kettős honfoglalás, etimológia, mátrix, szószemantika

László Gyula kettős honfoglalás elmélete a nyelvészetben is alkalmazható. Egyes idegen (főként nemzetközi) szavak meg-megújuló hullámokban hatoltak be a nyelvünkbe. Más alakot öltöttek, mint az *imágó* ~ *imázs* ~ *imidzs*, vagy ugyanabban az alakban tűntek fel ismét, mint a *monitor*. A jelenségnek több magyarázata lehet. A korábban meghonosodott alak ódivatúvá vált, vagy szigorúan kötött jelentése miatt bizonyult alkalmatlannak az új dolog, jelenség megnevezésére. Egyre gyakrabban esik meg az is, hogy a nyelvhasználóknak nincs tudomásuk a korábban már meghonosodott alakról. A *mátrix* és a *matrica* is ilyen, mindkettő az 'anyaöl' jelentésű latin *matrix* szóra vezethető vissza, ezért közös elemük a tartalmazás és az átörökítés. A használatból kikopott *mátra* köznevet az 1577 körüli esztendőktől adatolták 'anyaméh; méhlepény, magzatburok' jelentéssel is.¹

A *matrica* szó a francia *matrice* közvetítésével a XIX. század közepén jelent meg a magyarban. A sokszorosító iparágak elterjedésével a nyomdászatban 'anyadúc, anyaminta, betűanya, betűminta', a szobrászatban 'anyaminta, öntőminta' jelentéssel használják mind a mai napig. A bemélyített formák a női, a kiemelkedő idomok a férfiprincípiumnak felelnek meg. A *matrica* ikerszava a *patrica* ('apaminta, betűbélyeg'). A XIX. század közepéig még a *matrix*–*patrix* páros járta. Az első magyar nyelvű enciklopédiát felülte ezt olvashatjuk: „*Patrix* a' formametsző által aczélba vágott bélyeg, mellynek egy lágyabb anyagba ütésével a' *matrix* készül. A' *patrix* a' betűket visszafordítva mutatja” (Közhasznu 1833: 118). Az új képrögzítési eljárás

¹ A kérdéskör csenddel kapcsolatos vonatkozásait is tárgyalom Csendmátrix (Dunatükör, XIV. évf. 39. megj. 2016. 1. sz. 76–82) című tanulmányomban.

elterjedését követően, a XIX. század hatvanas éveiben a *fényképi mátrix* 'fotónegatív' szókapcsolat is feltűnt olykor.

A hagyományos hanglemezek gyártásánál először elkészülő matricát nevezik apalemeznek, erről készül az anyalemez, amelyből a példányszám függvényében több másolatot, úgynevezett fiúmatricát készítenek, és ezeket erősítik fel a présgépekre. A XX. század beköszöntével tűnt fel a *matrica* szó 'levonókép, lehúzos kép' értelemben. Kaffka Margit *Levelek a zárdából* (1905) című elbeszélésében Lillike titokban ajándékot kért az édesanyjától: „És olyan levonókép is jó lesz, amit úgy hínak, hogy: matric” (Kaffka 1905/1969: 40).

A XIX. századi orvosi tankönyvekben a *mátrix* sejtközi állományt vagy zsírszövetet, eret, ideget magában foglaló környező állományt is jelentett. Thanhoffer Lajos anatómus írta összehasonlító szövegtanában: „A festék réteget a bőr *matrix*ának, anyjának is nevezik, mert benne a sejtek szaporodni képesek” (Thanhoffer 1883: 355). A litológiában a kőzetek vázát adó, többnyire egynemű anyagokat nevezték így, amelyek a magma gyors lehűlésekor szilárdultak kristályos vagy üveges állagúvá, és korábban képződött ásvány- és közetszemcséket, ritkábban növényi vagy állati zárványokat tartalmaznak.

A történészek a XIX. század derekától kutatják rendszeresen a magyar diákok késő középkori és újkori egyetemjárását. Legbecsebb forrásaik a vizsgált alma mater (Bázel, Bécs, Jéna, Leiden, Tübingen, Utrecht, Wittenberg stb.) matrikulái. A *matricula* vagy *matricola* a latin szó kicsinyítő képzős származéka. A peregrinusnak is nevezett vándordiákok beiratkozásakor írták be a nevüket (esetleg még országuk nevét) ebbe az anyakönyvbe. A *matrikula* 1786-tól tűnik fel 'a plébánián vezetett jegyzék, anyakönyv' értelemben (TESz. 2: 862–3). Az „élőknek és holtaknak lajstromá”-val a *mátrix* 'táblázat' jelentése mutat szoros rokonságot.

A matematikában a sorokba, illetve oszlopokba rendezett mennyiségek téglalap alakú táblázatát illetik ezzel a szóval. Werner Heisenberg német fizikus úgy vélte, hogy a Bohr-féle atommodell túlságosan is szemléletes, amit nem támasztanak alá kísérleti eredmények. 1925-ben a hidrogénatom megmérhető adatait kétdimenziós, négyzetes táblázatokba rendezte, és kiszámította a frekvencia-, a hely- és az impulzusmátrix értékeit (vö. Heisenberg 1969/1975: 87). E kvadratikussal ($n \times n$ -es) mátrixokkal végzett műveletek során született meg a kvantummechanika. A logikában nem honosodott meg a kifejezés. Willard van Orman Quine kezdetben az x -et tartalmazó, kvantor nélküli mondatokat nevezte mátrixnak (vö. Quine 1950/1968: 122. 66. j.), de később átvette Rudolf Carnap szóhasználatát: nyílt vagy nyitott mondat (*open sentence*).

Több technikai megoldás is a hasonlóság, a táblázatszerű elrendezés miatt kapta a nevét. A mátrixnyomtató fejrészének a papír előtt kifeszített festékszalagra ütő apró tüit és az Audi A8 személygépkocsi LED Matrixnak nevezett fényszóróinak diódáit is egymás alatti és feletti sorokban rendezték el a fejlesztők.

Az utóbbi évtizedekben a televíziók adáslebonnyító stúdiójában is megjelent egy mátrix nevű berendezés. Kezdetben az egyik készülék valamelyik kimenetét egy másik eszköz valamelyik bemenetével kapcsolták össze, egy harmadikét pedig egy negyedikkével és így tovább. Külön-külön vezetékekkel, egyesével alakították ki az éppen szükséges kapcsolati hálót, és az adott összeköttetést csak úgy tudták megváltoztatni, ha szétbontottak, majd újra kiépítettek mindent. A mátrixnak nevezett berendezésnek számtalan bemenete és kimenete van, de számítógéppel pillanatok alatt összekapcsolhatók. A készülék előlapján az egyik gombot megnyomva ilyen funkcionalitású stúdiót kapunk, egy másikat megnyomva pedig olyat, akár a világ másik végéről. Alighanem az adásvezérlő labirintusa, a korszerű tévéstúdió virtuális valósága szolgált mintául Larry és Andy Wachowski *The Matrix* (1999) című filmjéhez, melyben a távol-keleti harcművészetet idéző lassított felvételeket a létért folytatott harc elcsépelte közhelyeivel, nagy gondolkodók emésztetlen bölcsességeivel elegyítették.

A *mátrix* újabban – mintegy a *brancs*, *brancsbéli* 'szakmabeli, céhbeli' helyébe lépve – valahová tartozást is jelent. Litkey Farkas vitorlázó, a balatoni Kékszalag tizenháromszoros győztese egy alkalommal a következőket nyilatkozta: „Nagyon erős tradícióink vannak [...], van kihez fordulni tehát a fiatalabb nemzedéknek. Ez egy mátrix, ha lemész a kikötőbe, biztos tudsz valakitől kérdezni” (URL1).

Madame de Pompadour és XV. Lajos háziiorvosa, François Quesnay már elmúlt hatvanéves, amikor megjelentette a *Tableau Économique*-ot (1759). Gazdasági táblázatában a termékek és a jövedelem úgy áramlanak a három társadalmi osztály (földtulajdonosok; fölművesek; iparosok, kereskedők, bankárok) között, mint a vér az emberi szervezetben. Az általános egyensúly fogalmi megragadásának elméleti értékét azonban csorbítja a nehezen áttekinthető kifejtés. Kétszáz év múltán, 1955-ben az új-zélandi születésű William Phillips input-output táblázatba foglalva tette szemléletessé Quesnay fiziokrata elméletét, mely szerint a gazdaság egyedüli forrása a föld, így egyedül a földművesek munkája tekinthető produktívnak.

A gazdaság szerkezetét élesen kirajzó input-output elemzést Wassily Leontief orosz származású amerikai közgazdász dolgozta ki a múlt század harmincas éveinek végén. A nemzetgazdaság termelését egy négyzetes mát-

rix segítségével mutatta be. A táblázatban minden egyes ágazat kétszer szerepel: sora is, oszlopa is van. A sorok a kibocsátást (termelést), az oszlopok a felhasználást (fogyasztást) mutatják. A főátlóba (diagonális) azok a mezők tartoznak, amelyeknek sor- és oszlopindexe megegyezik. Az önfogyasztás tartozik ide, például az, hogy a mezőgazdaságban megtermelt terményekből mennyi marad a mezőgazdaságban, azaz mennyit használnak fel helyben (Leontief 1961/1977: 20).

Fogyasztó \ Termelő	Mezőgazdaság	Ipar	Háztartás
Mezőgazdaság	25	20	55
Ipar	14	6	30
Háztartás	80	180	40

Ullmann István 1951-ben a szinesztézia jelenségét ábrázolta mátrix alakjában. A nemzetgazdaság ágazatközi jószágáramlására emlékeztető táblázataiban a különböző érzéki területek egymás közti „adásvételét” jelenítette meg John Keats és Théophile Gautier a verseiben (Ullmann 1951/1963: 281). A módszernek számos követője akadt, mint például a neves keletnémet lexikológus, Thea Schippan (1972/1975: 180–1), az erdélyi P. Dombi Erzsébet (1974: 74. skk.) vagy az almeriai egyetem professzora, Carmen María Bretones Callejas (2001: 13), illetve az érzékterületek keveredése az ösztönös megnyilvánulások kapcsán (Balázs 2021: 152; 2022). Szemléltetésül álljon itt néhány magyar példa! Dsida Jenő versében a látás a képadó, a hallás a képfogadó: „*Színek zengése! / Fények zúgása!*” (*Templomablak*, 1938), míg Szabó Lőrinc költeményében a hallás a képadó, a látás a képfogadó: „*bolond / hangokkal tarka a délelőtt*” (*Szerelmes junius*, 1925). A mátrixba a szinesztézia valamennyi esete besorolható, még Csáth Géza „békányálzagú hang”-ja (1908/1994: 47) is. A főátló azonban üres, mert az azonos sor- és oszlopindexű mezőkbe csupa olyan szókép tartozna, amelynek elemei ugyanarról az érzéki területről származnak. A „*látva lássanak*” (Ady Endre: *Sem utódja, sem boldog őse...* 1909) figura etymologica vagy a „*vak fény*” (Babits Mihály: *Búcsú a nyárilaktól*, 1936) oximoron nem illeszthető ide.

A játékelmélet megalkotói a közismert kártya- és táblás játékok rajongóinak stratégiái mellett a szabadpiac egymástól független versenytársainak merőben célracionális cselekvését vették alapul. Neumann János 1928-ban megjelent tanulmányában a kétszemélyes, zéró összegű játékokra bizonyította a minimax tételt (Neumann 1928: 295–320). A cselekvők érdekei szö-

ges ellentétben állnak egymással: az első játékos maximalizálni szeretné a nyereségét, amelyet a második játékos minimalizálni akar; a második játékos is maximalizálni szeretné a nyereségét, amelyet viszont az első játékos akar minimalizálni. Neumann bizonyította először a két megközelítés egyenértékűségét: az első játékos várható nyereségének maximuma egyenlő a második játékos várható veszteségének minimumával. Az egyes játéktípusokat rendszerint mátrixokkal jelenítik meg. A kimenetmátrix a cselekvési lehetőségeket, a lehetséges kimeneteket mutatja be A és B játékos szemszögéből, a preferenciamátrix pedig azt mutatja meg, hogy A és B hogyan rangsorolja döntései lehetséges következményeit (vö. például syi 2008: 151).

A mátrixok olykor az empirikus szociológiában is hasznos elemzési eszköznek bizonyulnak. Havasi Éva azt vizsgálta tanulmányában, hogy milyen társadalmi tényezők játszanak szerepet a házaspárok párválasztásában. Ha a férfi és a nő társadalmi tagozódásban elfoglalt helyét összekapcsoló házasságkötések mátrixában kizárólag a főátlóban szerepelnek gyakorisági adatok, akkor az adott társadalom örökletes születési, házassági és foglalkozási csoportokra, kasztokra tagolódik. Minél több és minél magasabb szám jelenik meg a diagonálon kívüli mezőkben, azaz minél egyenletesebb az adatok megoszlása, a házasságkötéseket tekintve annál nyitottabb a vizsgált társadalom (Havasi 1977).

A nyelvészek is előszeretettel használnak mátrixokat. Kálmán László és Kicsi Sándor András a tulajdonnevek disztribúciós elemzését végezte el. Mátrixaik oldalrovataiban lexémák, fejrovataiban todalékok, illetve szerkezetek szerepelnek. A táblázat törzsrészébe írt + és – jelek közvetve vagy közvetlenül az egyes lexémák viselkedését írják le (Kálmán–Kicsi 2012: 384. skk.). Károly Sándor (1970: 232) nevezetes táblázata a szóalakok és a lexikai jelentések lehetséges kapcsolódásait tartalmazza. A poliszémia meghatározását például úgy kapjuk meg, hogy összeolvassuk a táblázat megfelelő oldal- és fejrovatának szövegét: *ugyanaz a szóalak, hasonló jelentés*. Kicsi Sándor András *Takarékos szemantika* (2008/2009: 87) című tanulmányában részben egyszerűsítette, részben továbbfejlesztette Károly Sándor mátrixát. Táblázata szemléletesen ábrázolja a szószemantikában előforduló legalapvetőbb típusokat, melyek tömör meghatározása szintén az oldal- és fejrovaatokból olvasható ki: enantioszémia – *azonos szó ellentétes jelentés* (például *kölcsönöz* 'kölcsönkér', illetve 'kölcsönad').

a szó \ a jelentés	különböző	azonos
azonos	teljes szinonímia	normál eset
hasonló	szinonímia	poliszémia
ellentétes	antonímia	enantioszémia
különböző	normál eset	homonímia

Szakirodalom

- Balázs Géza 2021. Elemi nyelvi formák és ösztönös megnyilvánulások. In: Balázs Géza: *A művészet és a nyelv születése*. MNYKNT–IKU. Budapest. 137–52.
- Balázs Géza 2022. A verbális művészet ősi műfajai. Egyszerű formák és ösztönös megnyilvánulások. *Uránia* II/1. 6–26. <https://doi.org/10.56044/UA.2022.1.1>
- Bretones Callejas, Carmen María 2001. *Synaesthetic Metaphors in English*. International Computers Science Institute Technical Reports, Berkeley (California).
- Csáth Géza 1908/1994. A béka. In: *Mesék, amelyek rosszul végződnek*. Sajtó alá rend. Szajbély Mihály. Magvető Könyvkiadó. Budapest. 47–50.
- Havasi Éva 1977. *A házassági párválasztás társadalmi motivációi*. Diplomamunka. Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem. Budapest.
- Heisenberg, Werner 1925–1926/1975. A kvantummechanika. Beszélgetés Einsteinnel. In: *A rész és az egész. Beszélgetések az atomfizikáról*. Gondolat Kiadó. Budapest. 83–97.
- Kafka Margit 1905/1969. Levelek a zárdából. In: *Csendes válságok*. Elbeszélések. Összegyűjtötte és az utószót írta Kozocsa Sándor. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest. 39–55.
- Kálmán László – Kicsi Sándor András 2012. Újra a tulajdonnevekről. *Nyelvtudományi Közlemények* 108. Budapest. 381–92.
- Károly Sándor 1970. *Általános és magyar jelentéstan*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Kicsi Sándor András 2008/2009. Takarékos szemantika. In: *Vázlatok a nyelvtudomány történetéből*. Orpheusz Kiadó. Budapest. 85–93.
- Közhasznú esmeretek tára* 1833. A' Conversations-Lexicon szerént Magyarországra alkalmaztatva. IX. P–Python. Wigand Otto könyváros. Pest.
- Leontief, Wassily 1961/1977. Input-output elemzés. In: *Terv és gazdaság*. Fordította Bródy András. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 19–39.
- Neumann, J. v. 1928. *Zur Theorie der Gesellschaftsspiele*. Mathematische Annalen, Vol. 100. 295–320. <https://doi.org/10.1007/BF01448847>
- P. Dombi Erzsébet 1974. *Őt érzék ezer muzsikája. A szinesztézia a Nyugat lírájában*. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest.
- Quine, Willard van Orman 1950/1968. *A logika módszerei*. Fordította Urbán János. Akadémiai Kiadó. Budapest.

- Schippán, Thea 1972/1975. *Einführung in die Semasiologie*. VEB Bibliographisches Institut, Leipzig.
- syi [Szakadát István] 2008. *Cselekvésemélet dióhéjban. Játék, elmélet, módszer, tan – Weber: újratöltve*. Baccalaureus Scientiæ Tankönyvek. Typotex Kiadó.
- Thanhoffer Lajos 1883. *Az összehasonlító élet- és szövektan alapvonalai*. Franklin-Társulat, Budapest.
- TESz. 2. 1970. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. 2. H-Ó. Főszerkesztő Benkő Loránd. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Ullmann, Stephen 1951/1963. *The Principles of Semantics*. Glasgow University Publications LXXXIV. Basil Blackwell – Jackson, Son & Co. Oxford – Glasgow.
- URL1. Litkey Farkas 2014. *Mi a gyenge szél hiénái vagyunk*. Fehér János interjúja. Index. https://index.hu/sport/2014/06/04/litkey_farkas_interju/ (Letöltés: 2024. 05. 20.)

E. Bártfai László
szerkesztő

E-mail: bartfai.egu@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3409-8531>

Abstract

E. BÁRTFAI, LÁSZLÓ

MATRIX – MULTIPLE OCCUPATION

The historical theory of double occupation can also be applied to linguistics. Some foreign words have entered our language in recurring waves. They have taken on different forms, such as *imágó* ~ *imázs* ~ *imidzs*, or have reappeared in the same form, such as *monitor*. It is not uncommon to find related newcomers in the vocabulary at the same time. Both *matrix* and *matrica* are such, both traced back to the Latin word *matrix* meaning 'womb'.

Keywords: double occupation, etymology, matrix, word semantics

PERGER IMRE

ORSZÁGNEVEK A MAGYAR VASÚTON

Kivonat

A vasútállomások nevének kialakulását és változásait sokan elemezték. Vannak nem hivatalos, de sokak által használt nevek, amelyeknek eredetét homály fedi. Érdekes kérdés, hogy miként kerülhetett be a vasúti használatba egyes távoli országok vagy városok neve, mint Burma, „Mekszikó”, Amerika, India, Kambodzsa, Vietnám, Marchegg. A távoli országok neve a vasúti névhasználatban olyankor tűnik fel, amikor valami egzotikus, félreeső, nehezen megközelíthető helyet akarnak megkülönböztetni. Ezek a nevek legtöbbször csak a belső kommunikációt szolgálják, néhányuk azonban a mindennapi kommunikáció része lesz. Ez a név generációról generációra továbbadódik, eredete azonban lassan a feledésbe merül. Emiatt legtöbbször csak találgatni lehet, hogy honnan származnak ezek a tájidegen, de frapáns elnevezések. A különleges nevek azután is megmaradnak, amikor az eredeti objektum a funkcióját veszti vagy megszűnik. Az érdekes név azonban tovább színesíti a magyar névkincset.

Kulcsszavak: vasútvonalnevek, hivatalos, nem hivatalos nevek, Burma, „Mekszikó”, Amerika, India, Kambodzsa, Vietnám, Marchegg

A vasúton alkalmazott állomásnevek kialakulása, változása már több elemzést megért, és még többet fog, de vannak nem hivatalos, sokak által használt nevek is, amelyeknek eredetét homály fedi. Egyértelműen az antropológiai névadás esetei (Balázs–Takács 2009: 133–7), egyben folklorisztikus nevek (Balázs 2020: 225–33). Ezek közül próbálok meg néhány név eredetét kinyomozni. Különös talány, hogy miként kerülhetett be a vasúti használatba egyes távoli országok vagy városok neve. Általában a vasutasberkekben ismert csak a Burma, „Mekszikó”, Amerika, India, Kambodzsa, Vietnám, Marchegg nevét tartalmazó objektumok sora, de néhány előmerészkedik a mindennapi beszédben is. Dolgozatom kapcsolódik a vasút-antropológiai, vasútnéprajzi kutatásokhoz (Bali–Máté 2008; Balázs–Molnár 2017). A népi vasútnevek pedig földézik bennünk a mesei tulajdonneveket, pl. Amerika, India (Indija), Felső-India (Marosi 1981: 49; Balázs 1983: 49; Balázs–Várkonyi 1987: 49–50; Balázs–Barati–Wolosz 1989: 51–2; Villányi 2023).

Burma: Nagy-Burma, Kis-Burma. Az egzotikus Távol-Kelet ma Mianmarnak nevezett országának hajdani angol neve három helyen is feltűnik

a vasutasköznelyben. A Burma név két vasútvonalat jelent Budapesten: a Kis-Burma és a Nagy-Burma nevű összekötő vágányt. Ezeken rendszeres személyszállítás nem folyt, feladatuk a budapesti vasútvonalak tehermentesítéseként a nagyobb forgalmú dél-pesti vasútállomások teherforgalmának kerülő úton történő elvezetése volt. A két vasútvonalból a Kis-Burma már nem létezik, elbontották, a Nagy-Burma még fizikailag megvan, de hiányzó részei (szakaszok, kereszteződések) miatt évek óta nem járható, és emiatt törölték a vasútvonalak listájából. A harmadik Burma az Ormánság vasútvonala Barcs és Villány között személyforgalom nélkül, egyes részein korlátozott teherforgalommal. Két Burma már megszűnt, a harmadik a teljes megszűnés szélén áll. Nem szerencsés elnevezés.

A Nagy-Burmának nevezett, 1882-ben megépült vasútvonal (Budapest) Szemeretelep–Pestszentlőrinc–Soroksár között köti össze a ceglédi és a kelebiai vasútvonalat. A Budapest–Szabadka–Újvidék–Zimony–Belgrád vasútvonal építéséhez kapcsolódva építették meg a peastszentlőrinci kavicsbányától, és a soroksári állomás előtt kötötték be az épülő új vasútvonalba, hogy ezen szállítsák az építéshez szükséges anyagot.

A Burma név eredete után kutatva több feltételezéssel találkoztam.

- (1) Volt, aki a 3. angol–burmai háborúhoz kötötte a nevet. Ezt cáfolhatja, hogy a vasutat 1881 és 1884 között építették, a háború pedig később, 1885–1887 között zajlott. Egy friss forrás szerint: „Nos, a név eredetét nem igazán ismerjük, de valami olyat hallottunk, hogy valamikor, amikor Burmában (ma Mianmar, és most sincs éppen rendben minden...) valami nagy zrí volt, akkor mi éppen »szolidaritottunk« az országgal, és ezért ragadt rá a név. Hogy mi ebből az igaz? Nem tudjuk...” (URL1).
- (2) Más a burmai király budapesti látogatásával hozta összefüggésbe. Ennek sem találtam nyomát.
- (3) Káldi István vasútmérnök barátom talált egy érdekes adalékot. A *Híd* című folyóirat 2014/4. számában jelent meg Csorba Béla Szolnoktól Sabácig című írása, melyben Koczka József 1914. évi naplójából közöl részleteket. Ebben szerepel Burma, ami egy félsziget a Duna és a Száva összefolyásánál, a vasúti híd közelében. A szerző lábjegyzetben így fogalmaz: „Akkoriban a Burma a Duna és a Száva alkotta félsziget, közvetlenül ez utóbbi torkolatától északra, a magyar oldalon. Mellette vezetett fel a Száva-hídra a két országot összekötő vasút” (Csorba 2014: 95). A Burma név a III. katonai felmérés térképén is szerepel egy magaslati pontként.

1. ábra: Burma a III. katonai felmérés térképén

Köller László és Vörös József (2017) szerint „a kavicságyazathoz szükséges kavicsot Lónyay Menyhért birtokáról [szállították] a mai Szemere-telep állomás melletti bányából. A teljes kavicsmennyiség elszállításához épült ki a 10 km hosszú Nagy-Burma-vasútvonal, amely eredetileg deltavágánnyal kapcsolódott a fővonalhoz Soroksár állomás déli végén.” Így a Belgrád előtti Burma név akár valamilyen szerepet kaphatna a névadásban, hiszen ha az egész vonalat Pestszentlőrincről szolgálták ki, akkor egészen a Száva-parti Burmáig vihették a kavicsot. (Megjegyzendő, hogy a Nagy-Burma a III. katonai felmérés térképén Schhotter Bahn 'kavicsvasút, sódervasút' néven szerepel.) A Burma név korai megjelenését mindenesetre erősen megkérdőjelezi az a tény, hogy a RévaiLex. 1912-ben az országot még „Birna (ang. Burma, a bennszülöttek nyelvén Mranma)” (RévaiLex 3: 327) néven említi, és a „Burma (ejtsd böрма), l. Birna” (RévaiLex 4:128) név csak második alakként, a Birna szócikkre való utalással jelenik meg. Sokkal valószínűbb, hogy a név az I. vagy a II. világháború után keletkezhetett, mivel az ország egy részének 1919-es román megszállásakor a hadiszákmányként összegyűjtött vasúti járműveket a városon belüli feltűnés elkerülése érdekében ezen a vasútvonalon szállították el Romániába. A II. világháború idején pedig a budapesti vasútállomások és vasútvonalak bombázása miatt a Nagy-Burma vágányának fákkal eltakart részeire menekítették a vasúti járműveket, ezt az adottságát felhasználták az álcázására, és így mentettek meg sok mozdonyt és vasúti kocsit. Péterffy Gergely¹, a MÁV-levéltár szakembere sze-

¹ Szóbeli közlés.

rint a Közlekedési Múzeum is nyomozott a Burma nevek eredete után, de sem ők, sem a soroksári helytörténészek nem találtak érdemleges információt. Ő is azt gyanítja, hogy a vadregényes, fás, bokros környékről kapta a nevét a Nagy-Burma, amelyet jó 10 éve gyalog végigjárt. A legvalószínűbb tehát, hogy a névadást a várostól való távolság, e bonyolult megközelítés, a fával, bokrokkal borított, elhanyagolt környezet determinálhatta. A teljesen lepusztult összekötő vágányt 2021-ben törölték a vasútvonalak sorából. Helyén kerékpárutat terveznek.

2. ábra: A két vasútvonal (1941)

Kis-Burma. Az 1918-ban megtervezett vágánykapcsolat megépítésére csak a II. világháború előestéjén került sor. A kelebiai vonal budapesti szakaszának tehermentesítésére megépített Kis-Burma összekötő vágány Ferencváros vasútállomás Nyugati rendező kihúzóvágányából indult el, majd a Nagykőrösi út mentén, Pesterzsébet és Soroksár határán haladva érte el Soroksár vasútállomást, ahol becsatlakozott a Budapest–Kunszentmiklós–Tass–Kelebia vasútvonalba. A kis kapacitású vasúti kapcsolat a városon belül szinte közúti vasútként üzemelt végig a Nagykőrösi úton, ezért az M5-ös autópálya építéséhez kapcsolódva 1983-ban elbontották a Ferencváros felőli részét. A Soroksárhoz vezető szakasza 1996-ig iparvágányként üzemelt. Mára csak Ferencvárosban

az egyik gubacsi kihúzóvágány Burma neve és Soroksár állomás egyik kihúzóvágánya, valamint a helyére megépült utak vonalvezetése emlékeztetnek a hajdani vasútvonalra. Ez az összekötő vágány a nevét egyértelműen a korábbi Burma után kapta, és emiatt jelent meg a Kis- és a Nagy- előtag is. Péterffy Gergely szerint a Burma nevet hivatalos irat először 1951-ben említi. Az Illatos úti aluljáró törzskönyvében szerepel már a Kis-Burma név. Ezek szerint a név biztosan 1951 előtt keletkezhetett, mert a hivatalos beszédbe kerüléséhez több évnek kellett eltelnie.

3. ábra: Nagy-Burma-vasútvonal (Üllői úti átkelés)
(Forrás: <https://villamosok.hu/balazs/bpvasut/ipvg/burma/index.html>)

Burma. A Pécsi Vasútigazgatóság legeldugottabb vasútvonalát a Barcs–Középrigóc–Sellye–Harkány–Siklós–Villány vonalat is Burmának nevezik a vasutasok. A hivatalos használatban ez a név nem jelent meg, de a napi beszédben így emlegetik ezt a távoli vasútvonalat, amelyen a személyszállítás több részletben már megszűnt, és a sínek jelentős részét is eltulajdonították. Egyes szakaszain áruszállítás még van, így ha valakinek hivatalos útja van erre felé, és megkérdezik tőle, hogy hova tart, a válasz egyszerű: Megyek a Burmába. A név eredete egyértelmű: távoli, közúton szinte megközelíthetetlen, vadregényes tájon kanyarog a vonat. A vasúti pályát beborítja a fák

lombkoronája, a sínek közét egybefüggő gyepréteg borítja, rengeteg a vad, a települések elbújnak a fák mögött. Egyszóval olyan az egész vidék, mint egy távoli egzotikus ország: Burma. Feltehetően a névadást a budapesti Burma-vasútvonal analógiája is elősegítette.

India, Indjija. A távoli nagy ország neve két helyen is feltűnt, de érdekes módon egyik sem az ázsiai országra utal: 1. Kapuvárhoz tartozó puszta Sopron vmegye kapuvári j.-ban; Kapuvárral lóvasút köti össze. – 2. I., község Horvát-Szlavonországban, I. Indjija (PallasLex.). India/Indjija: A RévaiLex. szerint „India...2. I. község Horvát-Szlavónországban, I. Indjija.” A címszó szerint „Indjija (India), község Horvát-Szlavónországban, Szerém vármegye rumai j.-ban (1910) 6004 német, szerb és magyar lakossal.” „Jelentékeny vasúti csomópont; itt ágazik ki a m. kir. államvasutak Budapest–Zimonyi vonalából az I.-vinkovcei vonal” (RévaiLex. 10: 559). A hajdan Horvátországhoz, jelenleg Szerbiához tartozó település neve Kiss Lajos (FNESZ 1: 628.) szerint „Indjija ’jugoszláviai helység a Szerémségben Karlócától (Sremski Krlovci) délkeletre’ [1455: Indya: Csánki 2: 247; 1882: Indjija: Juhos: Hnt.130] Puszta szn.-ból keletkezett magyar névadással; vö.1220/1550: Indiam [lat. tárgyragos alak] szn. (VárReg. 51). A vasútvonal megépítésekor az állomásépületre az India név került, és csak a századforduló után cserélték le azt a horvát megnevezésre.

Indiamajor. 1880-ban a kapuvári uradalom bérlői lóvontatású vasutat építettek Kapuvár vasútállomás és Öntésmajor között. Ennek egyik állomása lett Indiamajor. A település a III. katonai felmérés térképén *India puszta* néven szerepel. A Hanyai vonat című filmben Faragó Sándor kapuvári múzeumigazgató elmondja, hogy a major első említése 1547-ben történt, 1597-ben a Nádasdy-összeírás szerint 14 szalmaház, tehát mintegy 60-70 lakos élt a majorságban. A RévaiLex. címszava szerint „India, I. Kapuvárhoz tartozó puszta Sopron vmegye kapuvári j.-ban; Kapuvárral lóvasút köti össze.” A major lakossága a HNT (1907) szerint 151, a HNT (1913) szerint 137, a HNT (1944) szerint 124 lakos. A major 1945 után megszűnt, jelenleg csak egy artézi kút emlékeztet rá, emiatt a Kapuvári GV (gazdasági vasút) már nem használta ezt a nevet. Ha igaz a név XVI. századi eredete, akkor a névadó vélhetően nem az ázsiai India, hanem Kolumbusz Indiának hitt Amerikája lehet. A névadást itt is a lakott településtől való távolsága magyarázza. Ezt a feltételezést erősíti A Hanyai vonat című film kezdő párbeszéde: „Az egyik öregemberhez így szól a filmkészítő: – *Honnan jön, bátyám? – Én, kérem, Indiából.* És a másik riportalanyhoz intézett kérdés: – *Hová*

tetszik utazni? – Én, kérem, Mekszikóba” (URL2). A két helynév az azóta már megszűnt Indiamajorra, illetve a napjainkban Fertőújlak néven ismeretes Mekszikópusztára utal. A film a különleges helynevek keletkezését a normális településektől való távolságukkal kívánja megmagyarázni.

Mekszikópuszta. A Hanság szélén található, a hajdani Esterházy hercegi uradalomhoz tartozó major neve a III. katonai felmérés térképén Mexico. Az 1897-ben megépített Fertővidéki HÉV megálló- és rakodóhelyet épített Mexikó néven, és innen a majorig 3,3 km-es vontatóvágányt is létesített a mezőgazdasági termények elszállítására. A HNT (1907) szerint Moson vármegye nezsideri járásában, a Pomogyhoz tartozó pusztának 183 lakója volt. A HNT (1913) már Mekszikópusztaként említi 204 lakossal. A trianoni béke a pusztát elvágtatta az anyatelepülésétől, emiatt Sopron vármegye kapuvári járásába, Sarród községhez került. A HNT (1944) már 314 lakost említi. A Mexikópuszta nevet 1976-ban Fertőújlak névre cserélték, és a településtől távol fekvő vasútállomás is megszűnt (az állomásépület még áll, de lakatlan), ennek ellenére a környékbeliek még mindig használják a 97 lakosú településre a Mekszikó nevet. A pusztának kisvasúti összeköttetése is volt a gazdasági vasúton Kapuvárral. Ezen a vonalon csak tehervonatok közlekedtek Kapuvárra és a petőházi cukorgyárba. A különleges névnek két magyarázata van. Az egyik változat szerint a nevet a Bécsből származó, 1864-ben mexikói császárrá koronázott Habsburg Ferdinánd Miksa főhercegre emlékezve adta az akkori tulajdonos, a sarródi Esterházy család (URL3). A másik változat szerint a kapuvári uradalom legtávolabbi települése a nevéét az Indiamajorhoz hasonlóan a nagy távolságról kapta. Messze van, mint Mekszikó.

Vietnám, Ho Shi Minh-ösvény. A Vác–Vácrátót–Galgamácsa–Aszód vonal vasutas beceneve a vietnámi vonal. A közbeszédben ritkán szereplő név a Vasútbarát Magazin 2019. április 9-ei cikk címében tűnik fel: Újra vonattal a vietnámi vonalon. A Budapestet elkerülő összeköttetés középső része, a 15 km hosszúságú Vácrátót–Galgamácsa vonalszakasz a francia–vietnámi háború idején épült, 1951. november 4-én adták át. Ezenfelül a névadást segítette, hogy messze van a fővárostól, kiesik a főútvonalakból, és vadregényes részen kanyarog az önálló, 15 kilométeres szakasza. Az elnevezést erősíti az is, hogy a vonal erdős, bokros-dzsungeles tájon át kanyarog. Péterffy Gergely szóbeli közlése szerint apósa hatvani mozdonyvezetőként a Galgamácsa–Vácrátót összekötő vonalról említette, hogy ők Ho Shi Minh-ösvénynek ismerték, aminek eredete a szolnoki fűtőházhoz

kapcsolódik. Az 1985-ben villamosított vonalon a szolnoki mozdonyvezető továbbított egy tehervonatot Aszódról Vácra. Hazaérkezése után a kollégái megkérdezték, hogy milyen volt a vonal. Azt felelte, hogy mint-ha Vietnámban lett volna, a Ho Shi Minh-ösvényen, mindenhol belógtak a bokrok, fák, alig lehetett oldalra kilátni.

Kambodzsa. Vasutasberkekben időnként a Kőbánya–Kispest–Lajosmizse vasútvonalat nevezik kambodzsai vonalnak. Erre Péterffy Gergely hívta fel a figyelmemet arra utalva, hogy a vonal műszaki állapotának is köze lehetett a távol-keleti ország nevének használatához. Véleményét osztva az elnevezést szerintem is az istenhátamögöttség, a lepusztultság, az elhanyagoltság motiválhatta. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a Kambo-dzsa név szépen illeszkedik a Burma és Vietnám névpárhoz.

Amerikai kihúzó. A Keleti pályaudvar egy rövid vágányszakaszát hivatalosan is „amerikai kihúzó”-nak nevezik. A vágány a csarnoki vonatindító vágányok és a tárolóvágányok között teremt kapcsolatot a hajdani Ruggyantaárugyár, a későbbi Taurus előtti vágányszakaszon. A névadás egyik lehetőségeként felmerülhet a gumi alapanyagának amerikai beszerzésére való utalás, de sokkal valószínűbb változat ebben az esetben is a pályaudvar legforgalmasabb területétől való távolság. Ha a csarnoki vágányról kitolt üres szerelvény áthaladt az amerikai kihúzón, akkor már nyugalmas helyre került, nem kell többet foglalkozni vele a csarnoki dolgozóknak.

Marcheggi híd. A hírekben mostanában gyakran emlegetett objektum a Budapest–Vác–Szob vasútvonal felett átívelő, az Angyalföld elágazás és Angyalföld vasútállomás között található, a körvasúthoz tartozó híd. A szobi vasútvonal eredeti neve annak osztrák végpontja miatt marcheggi vonal volt. Marchegg határállomás Ausztriában található Dévénnel szemben, a Morva folyó túloldalán. A híd neve csaknem 100 évig elfeledett volt, a MÁV új budapesti állomásnév-javaslatai között bukkant fel 21 lehetséges budapesti vasútállomás neve társaságában a Földrajzinév-bizottság 2007. június 25-i üléséről készült, 60/572. számú határozatában. Ez a különleges név akkor került be ismételten a köztudatba, amikor mint a millenniumi földalatti lehetséges végállomásaként, illetve a körvasút és a váci vasútvonal közötti átszállási pontként ismertették a fővárosi fejlesztési elképzeléseket.

Összefoglalás

A távoli országok neve a településnevekhez hasonlóan a vasúti névhasználatban olyankor tűnik fel, amikor valamilyen egzotikus, kieső, nehezen megközelíthető objektumot akarnak megkülönböztetni. Ezek a nevek legtöbbször csak a belső kommunikációt szolgálják, néhányuk azonban kitör a szakzsargonból, és a mindennapi kommunikáció része lesz. Az erős nevek azután is megmaradnak, amikor az eredeti objektum a funkcióját elveszíti vagy megszűnik, de az elnevezésük továbbra is színesíti a magyar névkincset. Őrizzük meg sokáig!

Szakirodalom

- Balázs Géza 1983. *Tulajdonnevek a magyar népmesékben II.* (Magyar Névtani Dolgozatok 30.) ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest.
- Balázs Géza – Várkonyi Ildikó 1987. *Tulajdonnevek a magyar népmesékben III.* (Magyar Névtani Dolgozatok 72.) ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest.
- Balázs Géza – Barati Antónia – Robert Wolosz 1989. *Tulajdonnevek a magyar népmesékben IV.* (Magyar Névtani Dolgozatok 80.) ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest.
- Balázs Géza 2020. *Nyelvszokások. A nyelvszokások mint szimbolikus nyelvi cselekvések.* Inter–IKU. Budapest.
- Balázs Géza és Molnár Gergely (szerk.) 2017. *Szemed a pályán legyen! Mozdonyfüstös néprajz.* Magyar Szemiotikai Társaság. Budapest.
- Balázs Géza – Takács Szilvia 2009. *Bevezetés az antropológiai nyelvészetbe.* Pauer–Westermann–Inter–PRAE.HU. Celldömölk–Budapest.
- Bali János – Máté György (szerk.) 2008. *Talpfák. Néprajzi írások a vasútról.* ELTE BTK Néprajzi Intézete. Budapest.
- Csorba Béla 2014. Szolnoktól Sabácig. *Hid* 5: 69–101. https://epa.oszk.hu/01000/01014/00113/pdf/EPA01014_hid_2014_4_069-101.pdf
- FNESZ= Kiss Lajos 1988. *Földrajzi nevek etimológiai szótára I–II.* Akadémiai Kiadó. Budapest.
- HNT (1907), HNT (1913), HNT (1944) = *Magyarország helységnévtára.*
- Keller László 1990. A soroksári vasúti csomópont csatlakozó, összekötő és iparvágányai története (1882–1990). *Vasúthistória Évkönyv.* KÖZDOK. 271–90.
- Keller László 1992. A Budapest–Kelebia (Zimony fővonal és a csatlakozóvonalak története). *Vasúthistória Évkönyv.* KÖZDOK. 337–8.
- Keller László 1998. A hazai vasutak működése és gazdálkodása az első 5 éves terv időszakában (1950–1954). *Vasúthistória Évkönyv.* MÁV Rt. Vezérigazgatóság. 65–103.

- K. Juhász Erzsébet 1998. A Cséry-féle iparvasút, a kőbányai gőzmozdonyú iparvasút, és a köztemetői gőzmozdonyú vasút. *Vasúthistória Évkönyv*. MÁV Rt. Vezérigazgatóság. 259–89.
- Köller László – Vörös József 2017. A Budapest–Kelebia–országhatár vasútvonal története. *Sínek Világa* 1: 24–9. (Elérés: <https://www.sinekvilaga.hu/a-budapest-kelebia-oroszag-hatar-vasutvonal-tortenete?index=1>)
- Lelkes György 2001. *A Magyarország 1903–1912 között törzskönyvezett lakott helyei a XX. század végén*. Magyar Országos Levéltár. Budapest.
- Lovas Gyula 1995. Az első hazai gazdasági vasút a Hanságban. *Vasúthistória Évkönyv*. KÖZDOK. 316–54.
- Marosi Teréz 1981. *Tulajdonnevek a magyar népmesékben*. (Magyar Névtani Dolgozatok 13.) ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest.
- Pammer László 2008. Másfél évszázad keskeny nyomtávolságú vasúton Észak-Nyugat Magyarországon. *Vasúthistória Évkönyv* 2003–2007. MÁV Rt. Vezérigazgatóság. 114–61.
- PallasLex. = *A Pallas nagy lexikona* 1–18. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1893–1900. [Elektronikus kiadások: Arcanum Adatbázis Kft., Budapest, 1998.; In: Arcanum DVD könyvtár 6. – Lexikonok, adattárak. Arcanum Adatbázis Kft., Budapest, 2004. Elektronikus elérhetőségek: <http://mek.oszk.hu/00000/00060/>, <http://mek.niif.hu/00000/00060/html/index.html>.]
- RévaiLex. = *Révai nagy lexikona* 1–20. Szerk. Révai Mór. 21. Szerk. Varju Elemér. Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt., Budapest, 1911–1935. [Hasonmás kiadás: Babits Kiadó, Szekszárd, 1995–1996. Elektronikus kiadás: Digitalmedia Hungary, Budapest, 2007. Elektronikus elérhetőség: 3–12, 14–5. <http://mek.oszk.hu/06700/06758/>.]
- Villányi Péter 2023. Az Óperenciás-hegyektől az Óperenciás-tengerig. 140 éves nyomozás a Magyar Nyelvőrben. *Magyar Nyelvőr* 537–40. <https://doi.org/10.38143/Nyr.2023.4.537>
- URL1. Fűrjes Szabolcs 2024. Építéshez, meneküléshez: a Nagy-Burma. <https://itthonrolhaza.hu/epiteshez-menekuleshez-a-nagy-burma/> (Letöltés: 2024. 05. 05.)
- URL2. Kisvasút, kisfilm – minden kapuvár blog.hu. https://kapuvar.blog.hu/2009/12/16/kisvasut_kisfilm (Letöltés: 2024. 05. 20.)
- URL3. Tamás Katalin 2018. Hol van Mekszikópuszta? Ilyen gazdag élővilágot csak kevés helyen találni az országban. <https://femina.hu/utazas/mekszikopuszta/> (Letöltés: 2024. 05. 20.)

További internetes források

- <https://www.vasmag.hu/hirek/ujra-vonattal-a-vietnami-vonalon>
- <https://iho.hu/hirek/ha-a-201-es-valto-meselni-tudna-150405> (2008/2015)
- <https://itthonrolhaza.hu/volt-egyszer-egy-vasut-nagy-burma-az-epito-es-a-menekulo-utvonal/>

Európa a XIX. században (a III. katonai felméréssel) | Arcanum Térképek
Kapuvári Gazdasági Vasút – Wikipédia (wikipedia.org) https://hu.wikipedia.org/wiki/Kapuv%C3%A1ri_Gazdas%C3%A1gi_Vas%C3%BAt
Burma-vasút – Wikipédia (wikipedia.org)
Kisvasút, kisfilm – minden kapuvár (blog.hu) https://kapuvar.blog.hu/2009/12/16/kisvasut_kisfilm
Magyarország kisvasútjai 02. A Hanyi Vonat – indavideo.hu, https://indavideo.hu/video/Magyarország_kisvasutjai_02_A_Hanyi_Vonat

Perger Imre

okleveles közgazdász,
nyugdíjas MÁV-igazgató

E-mail: pergeri@t-online.hu

<https://orcid.org/0009-0003-5023-6492>

Abstract

PERGER, IMRE

COUNTRY NAMES ON THE HUNGARIAN RAILWAYS

The evolution and changes in the names of railway stations have been extensively analysed by numerous scholars. Some names are unofficial but are widely used and their origins are unclear. An intriguing question is how the names of some distant countries or cities, such as Burma, Mecca, America, India, Cambodia, Vietnam, and Marchegg, came to be used in railway naming. The name of a distant country appears in railway naming when it is used to distinguish an exotic, remote, inaccessible place. These names are typically employed for internal communication, although some have become part of everyday communication. The name is transmitted from generation to generation, yet its origins are gradually becoming obscured. Consequently, it is challenging to ascertain the origins of these peculiar yet catchy names. These special names persist even after the original object has ceased to function or lost its significance. However, the intriguing names contribute to the richness of the Hungarian name tradition.

Keywords: railway line names, official, unofficial names, Burma, Mecca, America, India, Cambodia, Vietnam, Marchegg

LISZKAY ZOLTÁN

SZENT MÁRTON NYARA (ESTATE DI SAN MARTINO)

Többek között attól olyan szép, hogy nálunk történt meg, hogy kellett hozzá Pannónia tagoltabb és zordabb időjárása; a déli tájak derűjébe helyezve lagymataggá válna, a „dolce vita” légkörébe olvadna Szent Márton szívhez szóló

Szent Márton a kettéhasított köpenyét adja a koldusnak
(A szombathelyi székesegyház kapuján található jelenet.
Kép: Balázs Géza)

legendája is. És mégis mindmáig ott az élőbeszéd része: estate di San Martino, Szent Márton nyara, mondják Olaszországban a csupa kegyelem őszi intermezzót értve, amikor néhány hétre visszatér a nyár, és a megszelídült ragyogás olyan simogató, aranyos, mint a bátran zseniális gyermekrajzokon a kezecskékben folytatódó napsugaracskák. (Bárdosi Vilmos is megemlíti az olasz, spanyol és francia változatokat, 2015: 559.)

Ilyen pannóniai Szent Márton legszebb legendája is: bátor, zseniális, kedves, gyermeki és isteni, szelíd üdeségétől megújul, megtisztul a lélek. Világossága kiterjed minden apró részletre, egy drámai találkozás átlényegült jelmezeire, kontrasztosan látjuk a merész ellentétek kiélezett végletességét. Az ég szürke, a fák zöldje bizonytalan már, az út szélén egy nyomorult koldus kucorog, hasztalan próbál rettentő rongyaiba beburkolózni, fázik, kétségbeesett, se kedve, se ereje, hogy továbbhaladjon. A faszor túlsó végén délceg lovas tűnik fel, tartása, vértete, cifra markolatú kardja, ezüstös sisakja, élénk színű köpenye, még a lova büszke ügetése is, minden-minden nagy hatalmú parancsnokra, frontharcosra vall, a közelben légiószállás, mellette már épül a szavárdok lakta Savaria is, és ez a magas lovon ülő centurio-kentaur a létezés másik szélsőségét testesíti meg, a mozgást, a sikert, az erőt, a fennebb stílt, az italoeleganciát; egy reszkető kis koldus neki nyilván semmit nem jelent, észre sem fogja venni poroszkáló lováról, a nyomoronc iránti közönye messziről megjósolható. Majd ott vannak, és megtorpan a fegyelmezett csatamén valami titokzatos utasításra, a sudár harcossal leszáll a nyergéből, odamegy a koldushoz, de semmi jót nem ígér a közeledése, a koldus a fejét lesunyja, és úgy marad még akkor is, amikor hüvelyéből fémes surranással kiszalad a penge, és a mozdulatlan rakás szerencsétlenség az ártatlanul szenvedők mártíryugalmával fogadja, hogy sanyarú földi sorsa immár beteljesedett. De nem sűjt le a mívesen kimunkált, drága gladius, nem oltja ki senki életét, ellenkezőleg, átlényegül békés szerszámmá, és Márton lovag vele hasítja ketté élénk színű köpenyét, hogy aztán a nagyobbik darabot a Jézus-arcú koldus sovány vállára terítse, és ekkor következik el a történet méltó befejezése.

Lenéz a Jóisten az égből, és kedvét leli Márton lovag áldozatában, és menten megjutalmazza, visszarendeli a meleg áramlatokat, a nyarat és a zavartalan napsütést – így mesélik máig Olaszországban. És az, hogy ott, külön hangsúlyozandó, mert nálunk ugyebár az isteni többletet leghagyják az elbeszélés végéről a keresztények is. A jelenlegi magyar változat befejeződik Szent Márton ajándékával; a többi néma csend, ebben a megkurtított verzió-

ban nincs miért visszatérnie a jó időnek sem; Szent Márton nyaráról ezért magyarul jelenleg nem beszélhetünk. Helyette inkább „vénasszonyozunk”.

Vénasszonyok nyara, vagyis Altweibersommer (Bárdosi 2015: 559) mondjuk szemrebbenés nélkül, noha bizonyára ez a leggonoszabb germanizmusunk. Walpurgisnacht-ízű, kellemetlen, az őszi verőfényt valójában eltakaró fogalom, igazán lecserélhetnénk már az Itáliában őrzött pannon hagyománynak megfelelően.

Árad be a sok-sok furcsaság, a közelmúltig ismeretlen rítusok, a magyar naptárban nem szereplő ünnepek, bizarr beszerzési szokások; miért, miért nem, ha ezeknek a kultuszoknak hódolunk, valamit mindig vásárolnunk kell.

Szent Márton nyara nem ilyen, az a miénk, és nem kerül pénzbe, hogy eredeti formájában értékeljük, szeressük. Tehát rajta, aki hallja, adja át, hogy a könyörületes Szent Márton legendájához igenis hozzátartozik Isten mosolya által a nyár visszatérése! És ha ismét helyén lesz a legenda, és ismét csorbíthatlanul, a „vénasszonyok nyarát” elfelejthetjük. És mondhatunk Szent Márton nyarát Soprontól a csángóföldi Magyarfalváig.

Szakirodalom

Bárdosi Vilmos 2015. *Szólások, közmondások eredete. Frazeológiai etimológiai szótár*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.

Lisz kay Zoltán

magyar–német szakos középiskolai tanár,
fordító, író

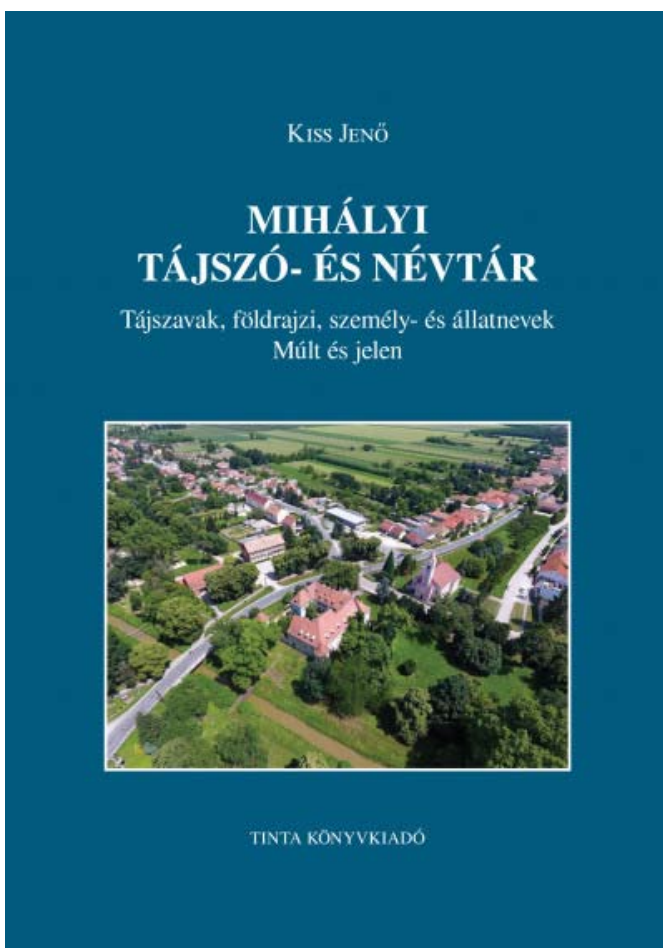
VÖRÖS OTTÓ

**KISS JENŐ: MIHÁLYI TÁJSZÓ- ÉS NÉVTÁR. TÁJSZAVAK, FÖLDRAJZI, SZEMÉLY- ÉS
ÁLLATNEVEK. MÚLT ÉS JELEN**

Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2022. 626 lap

Úgy vettem hírért Kiss Jenő új könyve megjelenésének, hogy új, bővített kiadásban látott napvilágot a Mihályi tájszótár. Kézbe véve derült ki számomra, hogy nem erről van szó. Ez már nem tájszótár, hanem a szeretett szülőföld megbecsült emlékeinek lexikona. A benne szereplő

adatok legrégebbi és legutolsó dokumentálása közötti időtartam 824 év. A szócikkekben megjelenik mindaz a kulturális (gazdasági és szellemi) érték, amelyet a mindenkori mihályi települési közösség létrehozott, nyelvileg megjelölt, gondozott, utódainak tovább örökített a maga

nyelvi eszközeivel, a rábaközi Mihályi nyelvjárásával. Egy tartalmas tudósélet munkája a világra már nyitott gyermekkortól mostanáig. Nem befejezett és nem véges, csak abbahagyott. Ahogy Kiss Jenő is vallja, mert a nyelvnek az a természete, hogy a világ változását a maga változtatásával mindenkor tükröznie kell. Ennek a szemléletnek is tulajdonítható, hogy az Új mihályi tájszótárba olyan szócikkeket is felvett, amelyeket a régebbi elvek szerint még kihagyott volna, mert nem igazán tájszavak, de a köznyelv számára már archaikusak, csak a hagyományos falusi életmód régebbi világához köthetők (halottsirató, keresztkoma, kertalja, lélekharang).

A könyv tartalmának elrendezésében a „tudós tanár” szemlélete látszik. Az olvasót tartalmilag és fogalmilag eligazító bevezető után tanítja az olvasót a tájszó, a tájszótár fogalmi leírásával, illetve a szócikkek olvasásának segítését szolgáló útmutatójával, beleértve a mihályi nyelvjárás azon jelenségeinek leírását, amelyek a szótári adatok értelmezéséhez szükségesek.

A könyv harmadik egysége az Új mihályi tájszótár, amelyben a szócikkek betűrendes sora után azok elemző értékelésével foglalkozik, adatai sajátos tartalmi többletének jelenségeivel, amelyek a nemzeti nyelv (köznyelv?) egészéhez viszonyítva vehetők számba, pl. a mihályi tájszavak tagolódása: névbeli, fogalmi tájszavak, köznyelvi megfelelőjüktől valamilyen szinten eltérő, társadalmi rétegződésük szerinti, a Ma-

gyar értelmező kéziszótárban szereplő mihályi szavak stb.

A könyv negyedik fejezete a Tulajdonnevek. Ez azért is figyelemre méltó, mert újszerű, önállóan nem szoktak szerepelni tájszótárakban. Ez tartalmazza a földrajzi neveket, a személyneveket, benne a névcsőfólokat, a családneveket és az állatneveket.

A kötet tartalmi részét pontos forrásjegyzék és nagyon gazdag irodalomjegyzék zárja.

A könyvet bizonytalán érdeklődéssel veszik kézbe Mihályi mai lakosai és elszármazottai, akiknek a rájuk hagyott kulturális kincsét gyűjtötte egybe Kiss Jenő professzor úr, de az egyetemi hallgatók tankönyvként is forgathatják, akár nyelvjárástani, akár névtani szemináriumot választanak, és haszonnal kereshetnek fontos adatokat a tudomány képviselői, a történészek, néprajzosok, helytörténészek.

És végül ne felejtsük el, hogy Kiss Jenő a Tinta Könyvkiadó segítségével 80. születésnapja táján ajándékozott meg bennünket. Tisztelettel és szeretettel gratulálunk.

Vörös Ottó

nyelvész, ny. főiskolai tanár
Berzsenyi Dániel Főiskola,
Nyugat-magyarországi Egyetem,
ELTE Savaria Egyetemi Központ,
Szombathely
E-mail: voros.otto@gmail.com

BODNÁR ILDIKÓ

**KOVÁCS LÁSZLÓ (SZERKESZTŐ): MÁRKANEVEK: MARKETING ÉS NYELVÉSZET
HATÁRÁN**

Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2023. 254 lap

A 2023-as év Tinta Könyvkiadónál megjelent kiadványai közül ezúttal a *Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához* sorozat 228. köteteként megjelent *Márkanevek: marketing és nyelvészet határán* című munkát szeretném az olvasók figyelmébe ajánlani. Ezúttal egy igen időszerű és a nyelvészeti érdeklődésű olvasók mellett a marketinggel foglalkozó szakemberek, sőt a szélesebb közönség figyelmére is számot tartó mű bemutatására vállalkozom. A leendő olvasók között a jövő tanárai és más szakemberei, azaz napjaink főiskolai és egyetemi hallgatói feltétlenül ott kell, hogy legyenek.

Kovács Lászlónak, az ELTE Üzleti Kommunikáció és Marketing Tanszék tanszékvezető egyetemi docensének a szerkesztésében megjelent kötet 16 egyetemi oktatónak összesen 14 írását tartalmazza. A szerzők között – a kötet íróit bemutató oldalak alapján – nagyjából fele-fele arányban vannak a jelen foglalkozásuk szerint is a nyelvészetnek, illetve a marketingnek vagy valamely más – akár távolabbi – területnek a kutatói. Azaz az utóbbi csoportban előfordulnak a szerzők között a turizmusnak és a vendéglátásnak, az üzleti kommunikációnak, a médiatudományoknak vagy éppen a földrajztudománynak és az egészségügynek a képviselői. Több kutató pályáján a nyelvészet és a marketing területe már nagyon korán együtt jelentkezett, ahogyan ez a kötet szerkesztőjének a munkásságában is történt. Kovács László a szerzője – számos más

írása mellett – a hazánkban a marketinggel az eddigi legátfogóbb módon foglalkozó monográfiának, a 2017-ben szintén a Tinta Könyvkiadónál megjelent *Márka és márkanév* című, *Márkakutatás és nyelvészet – metszéspontok, lehetőségek és kihívások* alcímet viselő, három és félszáz oldalas kötetnek. A témában konferenciakötetekben és folyóiratban is jelentek meg publikációi, többek között a Magyar Nyelvőr lapjain is olvasható tanulmánya (Kovács 2022).

A szerkesztő a jelen kötet *Előszavában* (7–8) utal többek között arra, hogy a nyelvészetnek és a marketing területének a közelítése nagyon sok új gondolatot szülhet, ahogy az a különböző tudományterületek összekapcsolásakor más esetekben is megfigyelhető, valamint e könyv tanulmányait olvasva is egyértelműen tapasztalható.

Az első hét tanulmány a márkanevek általános összefüggéseit tárgyalja, a második hét viszont – meghatározott témakörökhöz kapcsolódva, mint pl. a turisztikai desztinációknak, a gyógyszeres névadási stratégiáinak, az idősgondozó intézmények logójának, avagy a magánegészségügyi szolgáltatók elnevezésének (tkp. márkanévének) a kérdései – egy-egy speciális területet vizsgál. A sor természetesen még folytatódik.

A tanulmányok többségében megfogalmazódnak a márka legfontosabb jellemzői; közülük a recenziens elsőként Kovács Lászlónak a bevezető tanulmányban olvasható alábbi, az Amerikai Marketing Szövetség definíciójában je-

lentkező sorokat idézi: „A márka olyan név, kifejezés, dizájn, szimbólum vagy bármely más jellemző, amely egy eladó áruját vagy szolgáltatását más eladók termékeitől vagy szolgáltatásaitól megkülönbözteti” (10). Ez a gondolat tér vissza több tanulmányban, így a kötet tizenharmadik írásából idézett alábbi sorokban is: A márka „olyan szimbólumok összessége, melynek feladata termékek és szolgáltatások egy meghatározott gyártóval való azonosítása és egyúttal azoknak más termékektől való megkülönböztetése” (215). Fontos feladatai még a minőség biztosítása és a fogyasztói döntések befolyásolása, illetve amint a továbbiakban olvasható: „Egy név egy cég egyik legértékesebb vagyoneleme lehet” (215). (Az idézetek forrásait lásd a kötetben.)

A Kovács László által írott első tanulmányt, a *Márkanevek: nyelvtudomány és marketingtudomány határán* című írást (9–20) végigolvasva mondhatni, hogy az első perctől otthonosan mozgunk az olyan fogalmak világában, mint márkák, márkanév, márkázás, védjegyek, marketing és szlogenek. Az oldalakon táblázat mutatja be a jó márkanév előnyeit egyrészt a vállalat, másrészt a fogyasztó számára. „A marketing és a márkázás szempontjából a releváns kérdés, hogy a márkanév segíti-e egy termék eladását” (11–2). Ebből a szempontból megkülönböztethetők jó, illetve rossz márkanév, ugyanakkor ezek a fogalmak relatívak, és a vélemények akár nyelvenként is eltérőek lehetnek. Nagy hangsúlyt kap a fenti oldalakon a márkanév nyelvi jel volta, amelyet a nyelvészet igen sok részterülete is vizsgálhat a fonetikától és a stilisztikától (például a hangszimbólika megjelenése miatt) a helyesírási vonat-

kozásokon és a morfológián át egészen a jelentés- és a névtanig; ez az itt utolsónak említett nyelvészeti ág talán a legfontosabb területe és helye a márkanév nyelvtudományi vizsgálatának. A nyelvészeti áttekintést az egyes tanulmányok rövid bemutatása követi, kiemelve a kötet interdiszciplináris voltát, továbbá egyenként hangsúlyozva, hogy az adott írásként járulnak hozzá a terület további feltérképezéséhez. Kovács László neve – lévén a társszerzője a kötet második felében található további tanulmányoknak is – még fel fog tűnni a könyvben.

A kötetben másodikként Balázs Géza nyelvészprofesszor tanulmánya szerepel, melynek címe: *A márkanév helyesírása* (21–30). A tíz oldal terjedelmű írás a márkanévvel kapcsolatos helyesírási szabályozást tekinti át. Megtudjuk például, hogy először A magyar helyesírás szabályainak (AkH.) 1984-es 11. kiadásában jelentkezik – a tulajdonnevekre vonatkozó pontok között – külön alcímmel is a témakör. Egyet kell értenünk a tanulmány szerzőjével, aki ezt írja: „A márkanév helyesírásának megítélését nagyban nehezíti a formák változatossága, a névválasztás, névhasználat divatja, valamint az idegen névadási, helyesírási formák összetettsége” (24), továbbá az is, hogy sokszor nem elegendőek a nyelvi tényezők, hanem elengedhetetlen egyes nyelven kívüli tényezők ismerete is (pl. kötelező a jogi bejegyzési forma követése). A Balázs Géza által készített táblázatok (25–6) rubrikái kevésnek bizonyulnak minden márkanév besorolásához, így egy külön, összesen tíz alpontot megkülönböztető – *Példák, ellentmondások, további szabályozási lehetőségek* című – fejezet foglalkozik a problémás

esetekkel, majd a szerző felveti egy jövőbeli, mindenképpen következetesebb szabályozás kérdését, nagymértékben egyetértve Fercsik Erzsébet javaslatával, aki az esetek nagy részében a kötőjeles írásmódot tartaná követendőnek, és akitől több gondolatot is idéz. Ezek egyike a pedagógiai vonatkozása miatt fontos: „A kötőjeles írásmód elfogadása a márkanevek toldalékolásának tanítását is megkönnyítené” (29).

Misad Katalin pozsonyi nyelvész, kisebbségkutató szakember *Márkanevek és fajtanevek kétnyelvű környezetben* című munkája (31–45) mind a márkanevek szempontjából, mind pedig a kétnyelvű környezetre való tekintettel rendkívül tanulságos írás, hiszen a szlovákiai nyelvtörvényekig (az ún. államnelyvtörvényig) visszanyúlóan elemzi a Szlovákiában magyarra fordított márkák nevének jellemzőit. Példaanyagát a szerző a tej és tejtermékek, a malomipari termékek és a húskészítmények köréből vette. A bemutatott példák meggyőzően bizonyítják a tanulmány egyik kulcsmondatának igazságát: „A szlovák megnevezések magyarra fordítását végző személyek nem ismerik a standard magyar szaknyelvi terminológiát, ezért a magyar nyelvű megfelelésekben erőteljes lesz a szlovák nyelv hatása” (35). Pedig a „vyrážkový kenyer” rozs- vagy rozsos kenyér lehetne, a „félfekete kenyér” pedig a „félbarna kenyér” standard elnevezést kaphatná, a „liszt, sima” pedig magyarul „sima liszt”-ként hangozhatna. Misad Katalin összefoglalóan megállapítja, hogy ezek „jellemzően ad hoc fordítások”, amelyek mind lexikai, mind grammatikai és helyesírási szinten a többségi szlovák nyelv hatását tükrözik. A nyelvi különfejlődés kockázata,

mondhatni veszélye miatt fontos lenne a magyarországi terminológiához való alkalmazkodás, állapítja meg tanulmánya összefoglalásában a szerző.

A márkanevet a szlogenbe! Egyszerű és hatékony módszer a szlogen megalkotására című tanulmány (46–61) szerzője Papp-Váry Árpád, aki a több egyetemen is betöltött fontos posztjain kívül a *Magyar Marketingszövetség* alelnöke is (hogy csak egy dolgot emeljek ki igencsak szerteágazó tevékenységéből), és e tanulmánya mellett szerzőként, illetve társszerzőként még két további írással is jelen van a kötetben. A marketingoldaljeles képviselőjeként is számos nyelvészeti-stilisztikai megjegyzése, tanácsa van a szakma képviselői számára. Tanulmányából egy sor érdekességet is megismerünk a marketing kapcsán, például megtudhatjuk, hogy a szlogen szó eredeti jelentése csatakiáltás volt, melyet a gall harcosok hallattak a csaták idején, nagyon hatásosan. Ezt a hatást ma is sokan szeretnék kiváltani szlogenjük révén. Korábbi munkájának 13 pontját idézi, hogy bemutassa, milyen is a jó szlogen. Itt csak egyetlen pontot ragadok ki a sorozatból: a jó szlogen (vagyis jelmondat) „megkülönböztet: eredeti, egyedi, más, mint a versenytársaké” (48). A szlogenek hatásának nélkülözhetetlen összetevőit, alapvető jellemzőit mutatja be a tanulmány további része, melyben gazdag angol és magyar nyelvű példaanyag utal a rímek, az alliteráció, az ismétlések, az ún. „megfordítás”, továbbá a kétértelműség szerepére. „*The best surprise is no surprise*”, ami a Holiday Inn szállodalánc szlogenje, és a megfordítás (egyúttal látszólagos ellentét) egyik példája, hiszen tekintettel e szállodák egységesen magas színvo-

nalára, velük kapcsolatban a meglepetés csak rossz lehetne. A kétértelműség egyik magyar esete pedig a következő: Soproni: „*Az élet habos oldala*” (52–3). A habos jelző utal a sörre, de mint az élet habos oldala, a pozitív dolgokra általában is vonatkozik, amelyek itt mint a sörivás egyenes következményei jelentkeznek. A tanulmányban szól továbbá arról, hogy mennyire elcsépelet és értelmetlen a „több mint...” kezdetű szlogeneknek a túlnyomó többsége, illetve hogy a „Márkanévet a szlogenbe!” a legjobb megoldások egyike, csak meg kell fogadni a tanácsot, lásd pl. a közismert kakaóreklámot: „*Mi az, amit iszol? Kakaó? Nem, Bedeco*” (56–7).

Papp-Váry Árpád következő írásának társszerzője Lukács Rita, aki többek között a Metropolitan Egyetem Marketing Intézetének és ezen belül több angol nyelvű alap- és mesterszaknak a vezetője. Az igen gazdag példaanyagot felvonultató, *A betűszó mint márkanév – miért válasszuk névadáskor és miért ne válasszuk véletlenül se?* című tanulmányt (amely címében a fentebb említett ellentétes megfordítást alkalmazza) a kötet 63–77. oldalain találjuk. Először kiemelek néhány olyan példát, amelyek igencsak felkelthetik a tanulmány iránt az érdeklődést. Itt először csaknem húsz igazán nagy céghez, zömmel világcégekhez kapcsolódó betűszó kapcsán tehetjük próbára tudásunkat, vagyis ismerjük-e, hogy e betűszók kire, mire vonatkoznak. Érdekes történetek, olykor még pletykák is kibontakoznak a lapokon, így megtudhatjuk, miért OK az OK, IKEA az IKEA, milyen okból született a KFC mozaikszó, milyen szándékosan provokatív betűszavak bukkannak fel olykor, s vajon miért nem

működnek, vagy csak nagyon rosszul az olyan betűszavak, mint PIG, BUM, GAF, DIE (72). A betűszóba beleérthető negatív jelentés éppúgy kedvezőtlenül hat, mint amikor az emberek viccelődni kezdenek a név rovására, pl.: MÁV (Megint Átmentünk Valakin) (72). A konklúzióban érdekes ellentmondás fogalmazódik meg, vagyis hogy noha a marketinggel, brandinggel, dizájnnal foglalkozó szakemberek a betűszavak elkerülése mellett érvelnek, azt érzékelhetjük, hogy ezek száma egyre csak növekszik.

Takács Judit nyelvész a névtani kutatások, többek között a márkanév kutatások egyik hazai képviselője. A 79–94. oldalig terjedő tanulmánya: *Márkanévek névtani vizsgálata: magyar kutatástörténeti áttekintés*. A tanulmány a címnek megfelelően a márkanév kutatás területének hazai előzményeit és történetét tárja fel. Nagyon gondos felsorolásából a hatvanas évekig visszamenőleg egészen elrejtettnek s talán elveszettnek is gondolt tanulmányok, folyóiratcikkek és könyvrészletek sem maradnak ki. A legrégebbi hivatkozás Kálmán Béla 1947-es írására történik (*Szivarkáink neve*), de azt sem érdektelen tudni, hogy helyesírási szótárban márkanévek először az 1961-es *Helyesírási tanácsadó szótárban* bukkantak fel, s ezek a *Ford*, a *Pobeda* és toldalékolt alakjaik voltak. Régi anyagokban rálelni a *Fecskére* és a *Kossuthra* mint cigarettákra, s eszünkbe juthat, hogy akkortájt *Vimet* és *Szidolt* használhattunk takarításkor. A szerző összegzésének egyik mondata juthat itt eszünkbe, az, hogy a márkanéveket „egy időszak [...] verbális emlékének” is tarthatjuk. Illetve álljon még itt a szerző értékelése a márkanévekről: „Megköze-

lítési lehetőségeinek sokszínűsége még a tulajdonnévtípusok között is kiemelkedő” (90). A tanulmánynak köszönhetően a 2020-as évekig terjedően kapunk igen alapos áttekintést mindazon magyar nyelvészeti kiadványról, amelyek eddig e területen fellelhetőek.

A meglepő címmel – „*Hájfájer, balensziázs és ájviszrokker*”: *márkanevek kiejtési módjai* – megjelent Veszelszki Ágnes-tanulmány a különféle tevékenységei miatt is a területen régóta igen otthonosan mozgó kutató írása (95–110). A szerző a Nemzeti Közszolgálati Egyetem tanszékvezető egyetemi docense, kutatásvezető, folyóiratok főszerkesztője, számos könyv és tanulmány szerzője, a marketolingvizitika szakszó megalkotója. Tanulmánya első részében a márkanévvalasztás kritériumairól szól részletesen, a másodikban pedig egy közel száz márkanévet tartalmazó korpuszt elemez abból a szempontból, hogy milyen helytelen kiejtési változatokat produkálnak a hétköznapiak gyakran egyetlen idegen nyelvet sem beszélő fogyasztói egy-egy üzlet vagy márka nevének kiejtésekor, és miért. „Több felhasználói stratégia is megfigyelhető: [...] betűejtés, a feltételezett eredet szerinti kiejtés (hiperkorrekció), ejtéskönnyítő magánhangzó betoldása, illetve népetimológia.” Mielőtt a helyes kiejtést is tartalmazó táblázatot ki-ki át tanulmányozza, javasolom a címbeli szavak eredetijeinek a kitalálását!

A kötet második felében elsőként Benczes Réka és Béni Alexandra *Támasz vagy tündérmese? A magyarországi idősgondozó intézmények elnevezései és logóhasználati gyakorlata* (111–25) című munkáját olvashatjuk. A szerzők – bevezetésükben és az első fejezet-

ben – az európai és a magyar társadalom elöregedésének kérdéséről írnak, majd részletesen beszámolnak arról, hogyan kutatták fel a vizsgálatukban feldolgozott közel félszáz logót. A logókból az idősotthonok kapcsán kétféle megközelítés bontakozik ki. A legújabb metafora- és metonímiaelméletek egyikét, a kognitív megközelítést felhasználó írás az egyik oldalon a funkcionális, a másikon a figuratív logókat különíti el; az előbbieknak a metonimikus, az utóbbiaknak a metaforikus képesség a jellemzője. Ahol a logón épület van, az az ÉPÜLET AZ INTÉZMÉNY HELYETT metonímiát példázza, ahol kéz nyúlik ki segítően, az a TESTRÉS AZ EMBER HELYETT rész-egész metonímiára utal. A lemenő nap vagy az ős, őszi természet képe az öregség metaforikus felfogását tükrözi. Vannak képi megoldások, ahol nehezebb a kétféle ábrázolás elkülönítése, de nem ez az igazi probléma. A gond azzal van, hogy a TÜNDÉRKERT-féle logók az infantilizálást, mások (elesett öregek képe) a függőséget érzékeltetik, „ami nem jelent egyértelmű elmozdulást (az öregségről való) újfajta gondolkodás irányába” (120).

Hidasi Judit tanulmánya, *A japán márkanévek világa* (126–40) a méltán nagyon híres japán márkák eredetét mutatja be, utalva nem is egyszer a japán nyelv sajátosságaira, amelynek néhány jellemzője fel is tűnik a márkanévekben. A korábban a szigetország több egyetemén is oktató, számos interkulturális vonatkozású könyvet kiadó professzor asszony legnevesebb japanológusaink egyike. Írása egy egész sor Japánból, az autók, az órák, a divat és a kozmetikumok területéről származó márkanév és logó eredetéről számol be igen olvasmányos stílusban. A tanulmányt a márkákra

vonatkozóan gazdag képanyag is kiegészíti. Egyes márkanévek gyakran családnevekre mennek vissza, mint a *Minolta* (japánok ejtésében: *minoruta*) is. Az ország a világ legsikeresebb brandépítőinek egyike, „folyamatosan az első tíz ország között szerepel” az országok rangsorában (138). Érdekeség, hogy Japán nemzetközi megítélése jobb, mint belöldi önértékelése (138). Márkanéveik presztízse ugyanakkor rendkívül fontos a számukra.

Katona Norbert, a Neumann János Egyetem egyetemi docense és Szabó Rita egészségügyi marketing- és PR-szaktanácsadó közös munkája *A márkák és a márkanévek szerepe az egészségiparban – Budapesti magánegészségügyi szolgáltatók márkanéveinek vizsgálata* (141–59). A tanulmány ugyancsak hosszabb gyűjtő- és elemzőmunka nyomán született meg. Többek között részletesen vizsgálták az intézménynév által kiváltott asszociációkat. Az *Istenhegyi Klinika* márkanév kapcsán egyértelműen kiderült: „A nagy presztízzsel bíró elhelyezkedésre utaló márkanév magasabb minőséget és szakértelmet sugározhat” (153); ugyanakkor maga a klinika elnevezés is sokkal hatásosabb, mint az intézet vagy centrum megnevezések. Idegen eredetű elnevezések kapcsán gyakran asszociálódnak a magas árak, de például a nagyobb megbízhatóságra nem feltétlenül utalnak. A szerzőpáros írása három táblázattal is segíti a témakörben való tájékozódásunkat, és rámutat az intézmények megfelelő elnevezésének a fontosságára. Az ügyfél-orientációban – írják összegezésükben a szerzők – a tudatos márkaépítésnek a szerepe kiemelkedő. Az intézménynévnek – mint márkának – bizalmi funkciót és presztízstényezőt egyaránt képviselnie kell.

Kegyes Erika egyetemi oktató, aki magyarországi és ausztriai munkahe-lyén – ez utóbbi az Innsbrucki Egyetem – hosszabb ideje kontrasztív nyelvészeti témákkal foglalkozik. A jelen tanulmányának címe: *Gyógyszernevek: névadási stratégiák és trendek a farmakológiában* (160–84). Az írásban – a témának megfelelően – nagy szerepet kap a szabályozás kérdése, valamint a farmakológiai névadás és névképzés vizsgálata. A nevek vonatkozó szabályozásban a tiltó jellegűeknek éppúgy fontos szerepük van, mint a támogatóknak; egy-egy példán érzékeltetve ezt: egyrészt „kerülendő a fonetikai egyezés más gyógyszernévvel”, másrészt „azonos generikus név esetében határozottan támogatott a gyártó nevének névelemként való feltüntetése”. Az igen összetett kérdéskört feldolgozó tanulmány nem véletlenül a kötet leghosszabb tanulmánya. Évszázados, de ma már nem követendő hagyományok állnak az *Ezerjófű* vagy a *Kígyómarás ellen* és hasonló gyógyszernevek mögött, viszont megmaradt az a kíváncsi, hogy a gyógyszernév ne tartalmazzon negatív asszociációs elemeket. A közepkorig mennek vissza az olyan elnevezések, mint a *Minden-bajra-jó-csepp*, vagy az *Útibetegség ellen*, de talán az a szokás is, hogy a betegek elferdítik a gyógyszerek megjegyezhetetlenek tűnő nevét, illetve értelmet próbálnak adni nekik, így lesz például a *Darmolból* a *Durmol* nevű gyógyszer.

A Kovács László, Keller Krisztina és Kaszás Nikoletta szerzőhármas érdekes és gondolatébresztő tanulmánya a *Bor, Badacsony, Tihany – Márkanévek és szlogenek a Balaton-felvidék kontextusában* címet viseli (185–214). A társszerzők mindketten a turizmus és vendéglátás

területét oktatják egyetemi munkahelyükön. A tanulmány egyik kulcsszava a desztináció szó. E fogalom napjainkban igen elterjedt neve valamely turisztikai úti célra utal; a tanulmányban a Magyarország területén található 11 nagy desztinációt látjuk felsorolva, majd többet is a kisebb területre vonatkozóak közül. Ezek egyike a címbeli *Bor; Badacsony, Tihany* desztináció. Hogy miként alakítható, milyen feltételei vannak az utazóknak ajánlott úti célok márkanevének a kiválasztásában, milyen gondolatok és asszociációk fogalmazódnak meg a kísérletben részt vevőkben a három kulcsszó elolvasása nyomán, mindezt végigkísérhetjük a tanulmány lapjain. A márkanevben csalogatóan összekapcsolódhat két teljesen más helynév is: *A Balaton-felvidék – a magyar Provence; A Balaton-felvidék – a magyar Toszkána*; ezt mind a magyar, mind a külföldi utazók számára (az utóbbi esetben természetesen idegen nyelven) érdemes megfogalmazni. Az összefoglaló leszögezi, hogy a desztinációk is márkázhatók, annak ellenére, hogy neveik „nem, vagy ritkán módosíthatók”. A tanulmányt írók egyik óhaja, hogy a tanulmány elolvasása nyomán az olvasó már „gondolatban a következő, Balaton-felvidéki kirándulást vagy nyaralást tervezze” (203).

Kovács László és Szőke Viktória közös tanulmánya a *Márkanévek a mezőgazdaságban* címet viseli (214–30). A szerzőpáros hölgy tagja közgazdász és geográfus, aki a települési kapcsolatrendszerek vizsgálata mellett a mezőgazdasági hálózatrendszerekkel is foglalkozik. A tanulmányból többek között jellegzetes mezőgazdasági márkaneveket ismerünk meg, és a mezőgazdasági gépek, a különféle növényvédő

szerek, műtrágyák és vetőmagok, továbbá élelmiszerek elnevezéséről, az egyes elnevezések pontos eredetéről kapunk részletes áttekintést. Ezeket az ismereteket a 219–24. oldal táblázatai közvetítik jól áttekinthető, könnyen követhető módon. A mezőgazdasági márkanevek szólhatnak – mint fogyasztói márkák – közvetlenül a fogyasztóhoz (B2C), de sokszor inkább az adott terület szakemberei között ismertek (B2B). A gépek esetén a szakmai összefüggésre való utalás számokkal és rövidítésekkel történik; az elnevezések köre, az élelmiszerek és borok esetén a fajtanév kell, hogy megkönnyítse az értékesítést, pl. Frittmann Ezerjő esetén a felhasznált szőlőfajta az ezerjő, más borok esetében viszont a termelő, a borász(at), a pincészet neve jelenik meg az ital címkéjén.

Papp-Váry Árpád *Az országnevé mint márkanev – politikai névcserék és marketing-névváltoztatások* (231–48) tanulmánya zárja a kötetet, elsősorban a címben említett két szempontból foglalkozva az országnevekkel. Hogy mennyire bizalomkeltő is egy-egy országnevé, az számos dologtól, például a hangzásától és a beleképzelt jelentés(ek)től is függ. A témára két bevezető fejezet hangolja rá az olvasót. *Rossz név, rövidebb élet; Jó név, magasabb profit* fejezetcímek alatt olvashatunk hasznos információkat egyrészt a rossz és a jó személynévnek az emberi élethosszban játszott szerepéről, illetve egy-egy márkanevének a marketing szempontjából játszott szerepéről. „A kutatások azt bizonyítják, hogy akinek a neve pozitív asszociációkat vált ki, sokkal jobban boldogulnak az életben” (233), s ezzel párhuzamosan „egy valóban hatásos márkanevvel kiválóan lehet hatni az érzelmekre, a szívre, és a pénztárcák is

könnyebben megnyílnak” (235). Ezután tér rá a tanulmány az országneveknek és esetleges megváltoztatásuknak a kérdésére. Érdekesnek nevezhető az *Országos viccek* alfejezet. Az angol nyelv beszélői sok ország nevébe „hallanak bele” valamilyen, gyakran valóban vicces értelmet, így Magyarország neve: *Hungary* a *hungry* (=éhes) szóval, Görögországé: *Greece* a *greasy* [grizi] (=zsíros) szóval hozható kapcsolatba, *Chile* nevét a *csilivel* kapcsolják össze stb. A 238. oldalon pedig közel harminc volt gyarmati ország esetében olvashatjuk el egykori és mai nevüket. A lista elkészülte óta is több olyan országról hallhattunk, amely ismételten más nevet választott magának. Az új országnév a legtöbbször új kezdetet is jelent, bizakodást a jövőben, elfordulást a gyarmati múlttól. A névcseré jelensége azonban nemcsak Afrikában játszódott le, de a volt Szovjetunió utódállamaiban s néhány további európai országban is. A hazai olvasók számára különösen érdekes Magyarország idegenek által használt nevééről, annak jellemzőiről olvasni. A marketing szempontjából sem mindegy, hogy milyen nevet választ magának az ország, milyen asszociációk kötődnek majd hozzá. A politikai névcserék mellett előfordulnak a marketing szempontját előtérbe helyező országnév-változtatások is. A tanulmány konklúziójának egy tanulságos részletét idézem: „Fontos kiemelni, hogy szerencsére ritkán ítélnék meg egy országot pusztán a (márka)nevéről. Ha az ország tesz érte, ha olyan kvalitásai vannak, akkor másról is ismert, legyenek azok a turisztikai attrakciói, a kulturális öröksége, az exportált termékei, az itt élő emberek vagy akár a kormányzati politika” (245).

A fentebb elemzett utolsó tanulmány után *A kötet szerzőinek* névsora olvasható a 249–54. oldalon, így megismerhetjük a jelenlegi és korábbi működésüket, publikációs tevékenységüket, sokszor a tanulmány témájával való találkozásuknak, kapcsolatuknak az alakulását.

Nagyon színvonalas, a nyelvészek és marketinggel foglalkozó szakemberek számára egyaránt bátran ajánlható kötetet forgat, aki a Kovács László által szerkesztett új könyvet a kezébe veszi. Valamennyi írás egyértelműen bizonyítja, hogy milyen erős, mondhatni szétválaszthatatlanul szoros a kapcsolat a marketing és a nyelvészet között. A kötet tanulmányai nyomán ki-ki akár ahhoz is kedvet kaphat, hogy valamely – a könyvben nem szereplő, de számára érdekes – terület márkanéveit önállóan kutatni kezdje. Befejező gondolatként Kovács László szavait kis változtatással ismételve a leendő olvasók nevében írom: Köszönet a Tinta Könyvkiadónak, hogy felvette a kötetet a nyelvészeti szakkönyveinek listájára, és segített annak fizikai megvalósulásában.

Szakirodalom

Kovács László 2022. Márkanévek: a márkanevkutatás és a nyelvtudomány metszéspontjában. *Magyar Nyelvőr* 60–70.
<https://doi.org/10.38143/Nyr.2022.1.60>

Bodnár Ildikó

Miskolci Egyetem BTK
 Modern Filológiai Intézet
 Alkalmazott Nyelvészeti és
 Fordítástudományi Tanszék
 E-mail: ildikobodnar@gmail.com
<https://orcid.org./0009-0002-5405-1498>

NYELV, KULTÚRA ÉS TUDOMÁNY

KÖSZÖNTŐ KÖTET A MAGYAR NYELVŐR ALAPÍTÁSÁNAK 150. ÉVFORDULÓJÁRA

Szerkesztette: Tolcsvai Nagy Gábor, Laczkó Krisztina, Tátrai Szilárd. Magyar Tudományos Akadémia, 2023. 306 lap

A Magyar Nyelvőr második megmentő szerkesztője, Balassa József 1941-ben megírta a Nyelvőr addigi történetét. A Magyar Nyelvőr jelenlegi szerkesztősége 2022-ben négyrészes sorozattal, majd 2022 novemberében külön kötettel (Balázs 2022) emlékezett meg a 150 éves folyóiratról. A Magyar Tudományos Akadémia nyelvészei egy évvel később külön emlékeztek meg a Magyar Nyelvőr folyóirat megalapításának 150. évfordulójáról. A Tolcsvai Nagy Gábor, Laczkó Krisztina és Tátrai Szilárd által szerkesztett kötet műfaja a tudományban főleg személyiségnek szánt „köszöntőkötet”, amibe tudvalevőleg rendszerint mindenki arról ír, amiről akar. Jelen esetben ugyanez történt. Minden megszólított, felkért szerző hozta-adta a maga témáját, és általában érintetlenül hagyta a köszöntés tárgya, a 150 éves Magyar Nyelvőr, a magyar kultúra és nyelvtudomány talán legfontosabb folyóirata. A Nyelvőrré lényegében pusztán Pethő József és az egyik szerkesztő, Tolcsvai Nagy Gábor reflektált. Előbb tekintsük át a kisebb-nagyobb kitérő tanulmányokat!

Domonkosi Ágnes és Ludányi Zsófia korrektül összefoglalja az utóbbi évtizedek nyelvmenedzselési feladatait, pozíciójuknál fogva kiemelve az MTA Nyelvtudományi Intézetében (jelenleg HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont Nyelvhasználati és Nyelvi Tanácsadási Kutatócsoport) folyó nyelvalakító tevékenységet, nem mellőzve az elődök munkájának szinte kötelezővé vált leértékelését: „A létező nyelvhasználati

kézikönyvek (pl. Grétsy–Kovalovszky szerk. [1980–1985]; Grétsy–Kemény 2005) nyelvszemlélete azonban elavult, rendszerezésük és minősítési szempontjaik ellentmondásosak, hiányoznak belőlük a korszerű kutatási eredmények”, amely eredmények természetesen kizárólag a saját csoportjuk eredményei. Egyébként pedig alapvetően fontos és nélkülözhetetlen forrás a két említett könyv.

Laczkó Krisztina a magyar helyesírási szabályzat 190 évvel korábbi létrejötté kapcsán ír a szabályzatok kodifikáló, presztízsalakító szerepéről.

Borbély Anna és Bartha Csilla a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú (BUSZI) jelentőségét hangsúlyozza, mivel azon vizsgálatok sorába illeszkedik, amelyek „nagyértékben hozzájárultak a terület magyar nyelvtudományon belüli legitimációjához, valamint a szociolingvisztikai megközelítésekben reprezentálódó funkcionális, társadalmi nyelvszemlélet formálásához”. Kontra Miklós a nyelvi szépség kapcsán az erdélyi, székely beszédmód magyarországi esztétikai megítéléséről értekezik. Korábbi, e témába illeszkedő írása nem a Nyelvőrben, hanem a Magyar Nyelvben jelent meg 1997-ben (Hol beszélnek legszebben és legcsúnyábban magyarul?). Sándor Anna a Nyitra-vidéki nyelvsziget visszaszoruló magyarnyelvűsége kapcsán hangsúlyozza a szlovák nyelvi dominanciát, továbbá felmondja a kötet hangadóinak és a határon túli nyelvi irodák képv.

selőinek a „korszerű” nyelv-művelés-ellenesség kapcsán felhozott leckéjét: „a központi magyar standard kitüntetett helyzete hatással van e nem domináns regiolektus visszaszorulására. Ugyanis a központi magyar standard funkciójának túlhangsúlyozása, nem egyszer erőltetett elsajátíttatása (sic!) a helyi regionális nyelvváltozat stigmatizációjához vezet, mely nem annyira a központi magyar standard elsajátítását segíti elő, sokkal inkább a magyarság rohamos beolvadását gyorsítja fel, hiszen ez a konfliktusoktól sem mentes nyelvi helyzet csökkenti a beszélők nyelvi otthonosságérzetét s ezzel együtt a vernakuláris nyelvváltozatok presztízsét.” Vagyis a Nyitra-vidéki nyelvsziget (és kiterjesztve az összes határon túli magyar) beszélőire óriási hatással van az elnyomó magyarországi nyelv-művelés. Nyilván egyszerűbb és „bátrabb” ezt támadni, mint az államnyelvi nyomást. Péntek János a bevezetőjében megemlíti az induló Magyar Nyelvőrt a „közös haza” folyóirataként, majd az 1990 utáni hazai és határon túli nyelvi helyzet jellemzéseként hozzáteszi, hogy korábban ő is „közös normában” gondolkodott, de később módosult az álláspontja: „túljutottunk az egyetlen norma és egyetlen helyesség feltételezésén, és helyettük többé-kevésbé elfogadottá vált a normalizálás és a helyénvalóság kategóriája. A kétnyelvű régiókban csak ez lehet a nyelvi otthonosság biztosítója, noha – be kell vallanunk – ezt talán legkevésbé az anyanyelv-pedagógiában sikerült érvényesíteni. Mint annak tudomásul vételét is, hogy kétnyelvű környezetben természetesen a nyelvhasználatban gyakori kontaktuselemek, román eredetű szavak és a román hatást mutató szerkezetek. Mint ahogy az is természetes, hogy veszélyeztetett nyelvi helyzetben

a beszélők fontosnak tartják a nyelv »tisztaságát.«” Gondolataira mindig oda kell figyelni, akkor is, ha esetleg nem minden részletkérdésben értünk egyet. Összegzéséből emeljük ki a következőket: „A nyelvalkítás 20. század végi programja párhuzamba állítható a kétszáz évvel korábbiakkal, most pedig – újabb harminc év elteltével – az is megítélhető, milyen mértékben teljesülhettek ezek a célok. A mérleg alapvetően pozitív. Kétségtelen ugyanis, hogy az anyaország és a peremrégiók nyelvváltozatainak viszonyában a szétfejlődést a közeledés, az egységesülés váltotta föl, a beszélők szabad mozgásában és az elektronikus kommunikációban akadálytalanná, határtalanná vált a nyelvhasználat. A szakmának és a nagyközönségnek viszont jórészt tudomásul kellett vennie azt az evidenciát, hogy kétnyelvű régiókban a beszélők is kétnyelvűek, és hogy az ő nyelvváltozatuk eltér az egynyelvűekétől, továbbá azt is, hogy a nyelvváltozatoknak, a dialektusoknak saját normájuk is van, ennél fogva abszolút helyesség sincs, csak helyénvalóság. Ezek elismerése erősíti a beszélők nyelvi öntudatát, otthonosságát. Van azonban egy olyan vészes folyamat, amely éppen 1990 után erősödött föl. Akár nyelven kívülinek is tekinthetnők azt a statisztikai tény, hogy mindenütt csökken a magyar anyanyelvűek száma, fogyatkoznak, apadnak a helyi közösségek. Ez azonban közvetlenül érinti magát a nyelvet is, hiszen a nyelv a beszélőkben él.”

A Nyelvőr gyakori szerzője volt Gósy Mária, a jelen kötetben a beszédhangok, szavak időviszonyainak kutatásáról számol be. Hoffmann István az Akadémia és a helynevek kutatásának kapcsolatáról szól; 1918-ig a Nyelvőrben „mintegy 380 hosszabb-rövidebb közlemény látott napvilágot: többnyire magyarázat

nélküli névlisták, de népi névmagyarozatok, a nevekhez kapcsolódó hiedelmek leírása is előkerül némelyik írásban”; most pedig az Akadémia által finanszírozott és a tanulmány írója által szervezett Magyar Nemzeti Helynévtár Program (MNHP) törleszti a magyar tudományosság évszázados adósságát. S. Varga Pál a finnugor nyelvrokonság és a modern magyar nemzettudat kapcsolatát vizsgálja, s megállapítja, hogy a korábbi „eredetközösségi gyökerű” nemzettudat beépült a modern magyar nemzettudatba, a „finnugor nyelvrokonság tana ugyanakkor, amely elválaszthatatlan volt a modern episztémé történetiségétől, transzformizmusától, nem tudott bekerülni ebbe a rendszerbe – sikerült viszont megrendítenie és képviselőit ellenállásra sarkallnia”, melynek következménye, hogy a „hun–magyar és a finnugor rokonság csatájában tehát, a magyar nemzeti tudatot tekintve mindkét fél alulmaradt – nagy úrt hagyva ezzel maga után; azóta vágyteljesítő teorémák jönnek és mennek, hogy ezt az úrt kitöltésék, sok kárt okozva és eleve kudarcra ítélve”, ám lehetséges a diszszonancia feloldása. Gyáni Gábor a magyar nyelv irálytani (írasmódot, stílust illető) tanítását a nemzeti homogenizálás és kulturális nacionalizmus teendői közé helyezi, majd példákat hoz arra, hogy ennek milyen nyoma van a 20. századi népi írásbeliségben. Két néprajzos is úgy köszönti a Nyelvőrt, hogy nem kapcsolódik az ünnepelthez: Kósa László a gyermekcsere és nyelvtanulás szokásáról, Paládi-Kovács Attila a szótörténetnek az anyagi kultúra kutatásában játszott szerepéről ír.

A nyelvinorma-relativizálás párhuzama az irodalomtudományban az egyes számú irodalomtörténet helyett hangsúlyozott többes számú: *A magyar*

irodalom történetei. A nyelvi norma egysége nem tekintendő értéknek, ehhez kapcsolódik az irodalomban a posztmodern stratégiák által rétegzett szövegvilág, „amelyek, ha nem is bírtak/bírnak paradigmafelforgató erővel, a regionális esztétika hatóköréből kilépve figyelmet és pozíciót vívtak ki a kortárs (össz)magyar irodalomban”, összegzi gondolatait N. Tóth Anikó a kortárs szlovákiai magyar próza „nyelve(i)”-ről szólván, ismételtlen figyelmen kívül hagyva, hogy hol is jelenik meg az írása. Tallián Tibor Kodály és a nyelvészet kapcsolatáról értekeznek – főleg Kodály művei, feljegyzései alapján – anekdotikus és elemző módon, szerencsére nem feledkezik meg a Nyelvőrben 2007-ben közölt, e témába vágó tanulmányról (Dobozi Eszter: Kodály Zoltán nyelvészeti munkái).

Prószéky Gábor a magyar nyelvtechnológia „atyja” jó stílusú és érdekesítő írásában összefoglalja az informatikai technológiák magyar nyelvben megjelenő evolúcióját, és Simonfai László hasonlata nyomán így tekint a jövőbe: „A nyelvvvel foglalkozó írások és előadások kapcsán szokás – a valójában negatív példát modelláló – Bábel képét előhúzni, ám ha a megoldás irányába szeretnének lépni, okosabb egy másik bibliai kép ideidézése: a pünkösdé. Ott mindenki a saját nyelvén hallotta ugyanis ugyanazt az üzenetet.” A digitális szövegek olvasásának pedagógiai vonatkozásait mutatja be Gonda Zsuzsa. Ha eddig nem tudtuk volna, akkor hangsúlyozzuk: „a pedagógusnak rendelkeznie kell alapvető informatikai ismeretekkel, nyomon kell követnie a technikai újításokat, fel kell készítenie a diákjait a különböző szoftverek alkalmazására, és fel kell dolgoznia a technológia hatását a saját szaktárgyára és tudására.”

A 16 kitérő írás után két, a 150 éves

Nyelvőrre valóban reflektáló írásról szövegek, az egyikről részletesebben.

Pethő József a magyar stilsztika fél évszázados eredményeit áttekintve a Szathmári István alapította Stíluskutató csoport tevékenységét emeli ki, majd szorosabban ír a Magyar Nyelvőr kapcsán. Fontos észrevétele, hogy 1971–1975 között 54, míg 2017–2021 között 37 stilsztikai jellegű tanulmány jelent meg a lapban, ami mutatja ugyan a stilsztika visszaszorulását, ám biztónak tartja a kognitív stilsztika mint elméleti alap megszilárdulását: „Bízzunk abban, hogy a magyar stilsztika további útjában, remélt fejlődésében a Magyar Nyelvőrnek is a múltjához, hagyományaihoz méltó szerepe lesz ezután is.”

A kötet egyetlen, valóban a Nyelvőr 150 éves történetét bemutató, elemző írása az egyik szerkesztő, Tolcsvai Nagy Gábor tanulmánya (*A Magyar Nyelvőr 150 éves történetének korszakai. A helyesség értelmezése a programokban*). A szerző csaknem harminc évig (1994–2021) volt a Nyelvőr szerkesztőbizottságának meghatározó tagja. Helyesen állapítja meg, hogy a Nyelvőr többször került bajba, amikor egy-egy emberen múltott a megmentése, például: „1920-ban a *Nyelvőr* nemcsak új felelős szerkesztőt kapott Balassa József személyében, hanem küldetésében szembesülnie kellett a trianoni határmegvonásnak

a magyar nyelvet és a magyar kultúrát súlyosan, létében érintő következményeivel. És biztosítani kellett a Nyelvőr fennmaradásának anyagi alapjait. A Magyar Nyelvőr 1920-ban saját kiadóhivatala gondozásában jelent meg, 1939-től az Országos Néptanulmányi Egyesület hivatalos folyóirata lett. A Nyelvőr a korábbiakhoz képest kis terjedelemben, összevont számokkal tudott megjelenni, és ez így is maradt az 1940. évfolyamig, amely két számmal már csupán 60 oldalt tett ki. A Nyelvőr történetében ezután hatévnyi szünet következett, 1946-ig. [...] 1946. évfolyam első füzeté az Országos Néptanulmányi Egyesület hivatalos lapjaként jelent meg...” Nézőpontja: „Olyan megértő és értelmező nézőpont szükséges a történeti folyamatok vázolásához, amely a szándékok és eredmények megnyilvánulását egyrészt általános kulturális és nyelvtudományi keretben képes kezelni, mint ahogy a Nyelvőr szerkesztését általános kulturális és nyelvtudományi elvek határozták meg, bizonyos fokig leválasztva azokat a közvetlen történeti meghatározottságról.” A korszakokat ő is, akárcsak az általa nem idézett Nyelvőr-történetek (Balassa 1941, Balázs 2022) a szerkesztők személye szerint határozza meg; s ezekhez rendel – gondolatébresztő – tudomány- és nyelvelméleti irányzatokat:

A Magyar Nyelvőr első korszaka: Szarvas Gábor szerkesztővel: a szelekciós és kodifikációs standardizáció
Simonyi Zsigmond programja: korpusztervezési döntések
A Magyar Nyelvőr a két világháború között: a nyelvi túlélés ügye
A Magyar Nyelvőr újjászervezése 1946 után: a rendszergrammatikai nyelvművelés megalapozása
A Magyar Nyelvőr Lőrincze Lajos szerkesztésében: a rendszergrammatikai nyelvművelés kidolgozása
A Magyar Nyelvőr az ezredfordulón: a helyesség komplex funkcionális megalapozása

Az utóbbi korszakkal kapcsolatban megállapítja: „A Nyelvőr az elmúlt három évtizedben korszerű, nemzetközi színvonalú folyóirattá alakult Keszler Borbála irányításával. A lap szakmai tematikája szélesebb lett. [...] A magyar nyelv (általában a nyelv) egyre gazdagabb és elmélyültebb ismerete bontakozik ki a *Nyelvőr* hasábjain is. [...] Látszólagos ellentmondásként állapítható meg, hogy a Nyelvőrben csökkent a nyelvi tervezéssel, nyelvműveléssel kapcsolatos közlemények száma az ezredfordulón. A változásnak több oka is van, és ezek az okok nem a Nyelvőr szerkesztési elveiből következnek. A nyelvhelyességi kérdések az ezredforduló európai kulturális irányai miatt eleve háttérbe szorulnak. A nyelvi pluralizmus, vagyis az egy nyelven belüli pluralizmus és az interkulturális hatások által kezdeményezett tanult két- vagy többnyelvűség más szociokulturális közegben jeleníti meg a helyesség kérdését, mint az egy körülhatárolt, rendszerében egységes nyelv ismeretében. A nyelv egyéni és közösségi identitásban játszott szerepe átalakult, az egy nyelven belüli változatok az egyéni és csoportidentitás kifejezőivé és megértő feldolgozóivá alakultak, másnyelvi (főképp angol) kontaktushatásokkal kiegészülve. A Nyelvőr – sok más fórumhoz hasonlóan – ezekről a jelenségekről rendszeresen közöl kutatási eredményeket.” Mivel gondolatai a Magyar Nyelvőr további küldetéséhez is fontos adalékot jelenthetnek, a standarddal kapcsolatos részösszegzését is hosszabban idézem: „Az ezredfordulón a standard szerepe átalakul, körvonalai eltolódnak, továbbá az idegen szavak és grammatikai minták »kölcson«-státust kapnak. A nyelvi

tervezésnek ezt a megváltozott helyzetet fel kell dolgoznia, amennyiben érdemben válaszolni kíván a nyilvánvalóan fölmerülő problémákra. A szükséges válaszokhoz azonban kiterjedt, adatokon alapuló kutatásra van szükség. Az ezredforduló utáni helyzet különös élességgel mutatkozik meg a határon túli magyar közösségek általában a nyelvhez, illetve specifikusan a magyarhoz való viszonyában, nyelvi gyakorlatukban. A nyelvi tervezés, nyelvművelés várható és elvárható fejleményeit a *Magyar Nyelvőr* a szakmai tematikus hagyományaival és nyitott fórumával tudja segíteni. A szokatlanul nagymértékű társadalmi és kulturális változások és a korábban ismeretlen mennyiségű adatok, ismeretek után bizonytalansággal újabb szintézisek formálódnak a helyességről és a nyelvi tervezési szükségletekről is.”

Talán itt érdemes lett volna az öszszefoglalót abbahagynia, de illesztett még egy Kitérő alcímű gondolatsort is az íráshoz, amely nem nélkülözi a tájékoztatlanságot, valamint a már-már kötelező „akadémikusi gögőt”, amelylyel sikerült négy köztiszteletben álló, nemzetközi hírű magyar védnököt, öt külföldi nyelvészt (a nemzetközi tanácsadó testület tagjait), valamint a legtöbb magyarországi egyetemet lefedő 13 magyar nyelvészt megsértenie: „A Magyar Nyelvőr szerkesztése 2022. januárjától méltatlan eljárásban az alapító Magyar Tudományos Akadémiától független intézményhez került. A Magyar Nyelvőr néven 2022-ben megjelent négy folyóiratszám törölte a százötven évnyi szakmai színvonalat és elhívottságot (sic!), megtörte a tudományos folytonosságot. A négy lapszamban 26-ból 15 cikk nem nyelvész, nem szakember tollából szár-

mazik, többek között gépészmérnök, villamosmérnök, közigazgatási szakértő, agrármérnök és rehabilitációs foglalkoztató kíván nyelvi kérdésekben laikus eligazítást adni.”

Pusztán a tények kedvéért: hivatalos sajtónyilvántartás szerint a Magyar Nyelvőr 2019-ben a Magyar Nyelvtudományi Társasághoz került, amely társaság 2020-ban adta át a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának. Azóta nem történt változás a tulajdonos személyében. 2020-tól a lap tulajdonosa változatlan. Ezzel nem is volt probléma (már a nyolcadik szám készült ebben a felállásban és teljes egyetértésben) 2021 őszéig. 2021 őszén a lap szerkesztőbizottsága nyilvános akciót indított a tulajdonos ellen. A tulajdonos ennek hatására döntött a lap átalakításáról.

S hogy miért nem érdemes egy tudományos területen dolgozó embernek elragadtatnia magát? Azért, mert akkor kiderül, hogy mit ér a tudománya. Az MTA Nyelvtudományi Bizottsága 2022-ben levette a tudományos lapok listájáról a Magyar Nyelvőrt. Tolcsvai akadémikus a 2022-es négy lapszám kapcsán „laikus eligazításról” beszél, a független nemzetközi minősítő viszont az új szerkesztőség által gondozott évfolyamok alapján felminősítette lapot.

A Magyar Tudományos Akadémia már kétszer, 1905-ben és 1920-ban cserben hagyta a Nyelvőrt, és harmadszor

is: 2023-tól ismételten nem támogatja; viszont támogatta a jelen, köszöntőnek gondolt kötetet. (Letölthető itt: <https://www.eltereader.hu/kiadvanyok/> https-www-eltereader-hu-media-2023-11-btk-tolcsvai_a-magyar-nyelvor_web-pdf/)

Szakirodalom

Balassa József 1941. *A Magyar Nyelvőr története*. Országos Néptanulmányi Egyesület. Budapest.

Balázs Géza 2022. *A Magyar Nyelvőr viharos története 1872–2022*. MNYKNT–IKU. Budapest. (Jót s jól! IKU-kiskönyvtár 4.) A könyv ingyenesen letölthető az MNYKNT Magyar Nyelvőr honlapján: <https://nyelvor.mnyknt.hu/a-magyar-nyelvor-tortenete/>; valamint az MTA Könyvtár honlapján is: https://real.mtak.hu/154070/1/A_Magyar_Nyelvor_viharos_tortenete-online.pdf

Balázs Géza

egyetemi tanár,

a Magyar Nyelvőr felelős szerkesztője
(2022–)

Színház- és Filmművészeti Egyetem
Doktori Iskola

és Németh Antal Drámaelméleti Intézet
(Budapest)

Partiumi Keresztény Egyetem
Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszék
(Nagyvárad)

E-mail: balazs.geza@szfe.hu

<https://orcid.org/0000-0003-3440-2959>

ANYANYELVI PRAKTIKÁK

Pölcz Ádám (szerk.): Anyanyelvi praktikák. Módszertani útmutató a 3–18 éves korosztály anyanyelvi fejlesztéséhez. Társ szerkesztő: Takács Róbert. Ötlet és szakmai irányító: Balázs Géza. Petőfi Media Group, Budapest, 2024. 210 lap. ISBN 978-615-6774-01-9

A gyerekek, kamaszok és fiatalok anyanyelvi képességeinek fejlesztése ropant szerteágazó és kihívásokkal teli feladat az óvodapedagógusok, a tanítók és a magyartanárok számára. Ez a tevékenység nagyon sok területet foglal magában a beszédértés és a kifejezőképesség fejlesztésétől kezdve a szóbeli és írásbeli szövegértésen és -alkotáson át a kommunikációs készség fejlesztéséig.

Napjainkban a pedagógusok képességfejlesztő munkáját nehezíti, hogy egyre több gyermek szenved a virtuális autizmus jegyeitől és a figyelemhiányos hiperaktivitás következményeitől. Az alfa generáció – a 2010 után születettek – tagjainak jellemzője például, hogy nehezebben tanulnak meg beszélni, kisebb a szókincsük, mint az előző nemzedékeké. Ez a társas kapcsolatok hiányára vezethető vissza. Soha nem volt nagyobb szükség arra, hogy a pedagógustársadalom összefogjon, minden tagja elfogadja, hogy az anyanyelvi képességek fejlesztése nemcsak az óvodapedagógusok, a tanítók és a magyartanárok feladata, hanem minden szaktanáré. Soha nem vált annyira szükségessé, mint most, hogy érvényesüljön a nevelőtestület egységének az elve. És még ez is kevés lesz, ha nem sikerül az oldalunkra állítani a szülőket és a nagyszülőket, hiszen az anyanyelvi nevelés a családban kezdődik.

A pedagógusok igyekeznek alkalmazkodni a megváltozott nevelési és oktatási helyzethez. Keresik az új mód-

szertani utakat, igyekeznek új ötletekkel színesíteni foglalkozásaikat, óráikat, hogy kellőképpen tudják motiválni a tanítványaikat, de ezeknek a törekvéseknek a megélőí és élvezői többnyire csak a saját csoportjaikba, osztályaikba járó gyerekek.

Milyen jó lenne ezeket a jó gyakorlatokat közkinccsé tenni! – merült fel Balázs Gézában az ötlet, hogy készüljön egy módszertani útmutató a 3–18 éves korosztály anyanyelvi fejlesztéséhez. A kiadvány célja: a magyar nyelvi kultúra fejlesztése sokak számára fontos, ezért olyan partnerek támogatták professzor úr elképzelését, mint a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport, a Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága és a Petőfi Kulturális Ügynökség (PKÜ) Kazinczy Műhelye, utóbbi az ötlet megvalósítójává vált. A törekvés beleilleszkedik abba a modern, elméletileg megalapozott, közösségi hatókörű nyelvstratégiába, amelyet a rendszerváltozás után az MTA illetékes bizottsága felkérésére Balázs Géza (1996, 1998, 1999, 2001, 2005), illetve Balázs Géza és szerzőtársai (2004) dolgoztak ki és indítottak el. Párhuzamos törekvés az ún. szalutogén kommunikáció és pedagógia, melynek részletes leírását adja Balázs László (2023), valamint a nyelvstratégiához újonnan illeszkedő digitális pedagógia kapcsán Arató Balázs és Balázs Géza (2023), Szőke-Milinte Enikő

(2023), Szűts Zoltán és Szűts-Novák Rita (2023).

A most ismertetendő kiadvány bevezetőjében Balázs Géza *Élő magyar-órák* címmel összefoglalja a gyakorlati nyelvstratégia néhány lépését, eseményét (9–13).

2023 áprilisában Balázs Géza a PKÜ Kazinczy Műhelye nevében felhívást intézett a határon innen és túl élő pedagógusokhoz, elméleti szakemberekhez, hogy tegyék közkinccsé módszertani tárházuk gyöngyszemeit. Olyan írásokat (ismertetőt, tudósítást, beszámolót, esettanulmányt, cikket) vártak, amelyek az anyanyelvi nevelésben sikeresnek bizonyult feladatot, munkamódszert, játékot mutatnak be irodalom- és nyelvtanórán, szakkörön, önképző körben, könyvtárban, irodalmi esten, kiránduláson, óvodában, iskolában és iskolán kívül, akár a családban. Az ígéretük szerint a legjobb írásokat a Kazinczy Műhely által szerkesztett anyanyelvi kiadványban jelentetnék meg. A felhívásra sok munka érkezett a 3–18 éves korosztály anyanyelvi képessége fejlesztésének lehetőségeiről. Nem volt könnyű helyzetben a szerkesztőbizottság, de a végeredmény egy olyan hiánypótló mű lett, amelyre valamennyien büszkék lehetünk. A kiadvány három téma köré szerveződik.

Játékok

A fejezet mottója lehetne, amit Ciavoiné Létei Andrea Hajnalka a munkájának bevezetőjében így fogalmazott meg: „A játék a megértés és a túlélés eszköze lehet gyermeknek és felnőttnek egyaránt. Olyasfajta tanulás, amikor a »játékvezető« és a »játéktárs« a »játéktérben« úgy »játszanak«, hogy közben egymáshoz és

a játékszabályokhoz is igazodnak azért, hogy megvalósuljon egy nemes, igényes feladat, ami jól átgondolt és következetes munkát igényel: az anyanyelv megszerettetése, az irodalmi és a nyelvtani ismeretek összefüggéseinek megértése, megélése, helyes használata a hétköznapokban.” A játékok leírása, bemutatása az óvodától a felső tagozatos irodalomórákon ível át. Az írások gazdagon illusztráltak, a figyelemfelkeltő címek érdekes tartalmakra utalnak. A „játékok megalapozhatják az olvasói szokásokat, hogy a gyermekek rendszeresen olvaszanak, és tervszerűen válasszák meg olvasmányaikát, hogy megtapasztalhassák a »tudok olvasni« élményét, az anyanyelv páratlan szépségét, a könyvtárhasználat lehetőségét, az esztétikai fogékonyságot, s ezekkel párhuzamosan kialakulhat és fejlődhet az értékes és az értéktelen megkülönböztetésének képessége, valamint az »érdemes olvasni« meggyőződés, a »megismerem, hogy megértsem« beállítódás” (*Drámajátékok színes tárháza – Olvasással és játékkal az anyanyelv megtartásáért mélyszórványban*). Ahogy a címből is látszik, Ciavoiné Létei Andrea Hajnalka mindezt egy partiumi mélyszórványban, Élesden gyakorolja.

A következő írás Dihenes Zsuzsánáné: *Népmesemondás az érmihályfalvai óvodában*. A nagyvárad-i Kabai Kitty egy misztériumjáték föllevenítését írja le: „Közel ötszáz esztendő múltán újra életre kelt a Dúsgazdagolás nevet viselő misztériumjáték a húsvét utáni első vasárnap, fehérvasárnap délutánján a Nagyvárad-réti református templomban” (*Dúsgazdagolás vagy Lázár-játék*).

„Hogyan tudjuk lekötni a Z vagy az alfa generáció tagjait? Hogyan tarthat-

juk fenn érdeklődésüket a tanórán vagy a családi játék során? Hogyan tudjuk több érzékszerv oldaláról megerősíteni az ismereteiket? Hogyan generáljuk a gyerekek szabad asszociációit, kreativitását? Erre nyújthat módszert a kíváncsi láda.” Ehhez ad tanácsokat Oláh Mariana („*Kíváncsi láda*” és más *szövegalkotó módszer*), valamint Kulcsár Marianna (*Ötletek irodalmi alkotások feldolgozására felső tagozatban*).

Pásztor Angelika ezzel indokolja módszerét: „Kísérletet teszek arra, hogy létrehozak egy olyan fejlesztőeszközt, mely képes ellenőrizni, mérni és értékelni a tanulók tanulásban nyújtott teljesítményét. Kidolgozása közben arra törekedtem, hogy bármely tantárgyra adaptálható legyen, hiszen mindennapos munkánk során illusztrációkkal és szövegekkel dolgozunk” (*Fiat lux! Műveld a csodát! – Szövegértést-szövegalkotást fejlesztő jó gyakorlat*). És egy ugyan-csak izgalmas óra: „Évek óta meghívom az osztályom diákjait, hogy költözzenek be az én Olvas-Lakomba, és meséljék el, mit olvastak” – ez pedig Gyergyádesz Lászlóné gyakorlata (*Olvas-Lak olvasási verseny – Az olvasás helyzete a mai gyerekek életében*).

Foglalkozásvázlatok

Főiskolai hallgatóként mindig ámultam azokon a társaimon, akik mással írtatták meg a tanítási gyakorlatra az óravázlatukat, vagy egyszerűen lemásolták másét, aztán „megtartották” az órát. Én erre sosem voltam képes. De később tanítóként, magyartanárként nagyon szerettem lyukasóráimon beülni a kollégáim órájára, hiszen sokat tanultam tőlük. Imádtam tanulmányozni a *Tanító* című

újságban megjelent óravázlatokat. Nagyon sok ötletet vettem át belőlük vagy gondoltam tovább. Az egymás tanítása kooperatív módszer nemcsak a tanulók számára hatékony, hanem jól működik a pedagógusok között is. Ezt a célt szolgálja az *Anyanyelvi praktikák* ezen fejezete.

Elekes Anna-Gyöngyi *A szorgos és a rest leány* írása egy vegyes óvodai csoport részletes foglalkozásvázlata. A foglalkozás céljai: a beszéd és a kifejezőképesség fejlesztése, a szókinccs minőségi és mennyiségi gyarapítása, a gyerekek képzeletének gazdagítása. Értelmi és érzelmi fejlesztés a mese által. A szóbeli közlés megértése.

Kocsis Zsuzsanna: *A helyesírás alapelvei – Példa a tanórai differenciált tehetséggondozásra és felzárkóztatásra*. Az óravázlat egy olyan tanítási óra váza, ahol a tanulók színről elnevezett homogen csoportokban tevékenykednek, képességek szerinti bontásban. Piros (tehetséggondozás, páros munka), narancs (tehetséggondozás, csoportmunka), sárga és kék (fejlesztés, frontális munka), zöld (felzárkóztatás, csoportmunka). A mellékletekben a csoportok feladatainak tanári változata olvasható, vagy tanulói feladatlapok találhatók.

Dénes Ágota: *Hej, tulipán, tulipán... – Gyermek kultúra közvetítése népi hagyományaink által*. „Bemutatom, hogyan sikerült megvalósítanom azt, hogy a kultúra, ezen belül a népi kultúra átadása valódi értékek mentén élvezetes legyen. A rendhagyó olvasásórakon a néphagyomány egyes elemei mint ismeret- és tudásközvetítő eszközök jelentek meg: találós kérdés, népdal, mondóka, népmese, gyermekjáték, kézműves tárgyak. A cselekvő részvétel

a művelődés, az önművelés lehetőségét teremtette meg a gyerekek számára. Az élmény- és érzelemközpontú foglalkozás nemcsak új ismereteket és tudást nyújtott tanítványaimnak, hanem felkellette érdeklődésüket a népi kultúra értékei iránt is.”

Módszertanok

A „kíváncsi láda”, az Olvas-Lak vagy a dúsgazdagolás után sokak számára bizonyára először hallott módszer: padlóképes mesefeldolgozás. Schlichter-Takács Anett és Csimáné Pozsegovics

Farkashalmi Erzsébet: *Nem azért élünk, hogy együnk, hanem azért eszünk, hogy éljünk.* „A címben megfogalmazott bölcs mondás nagyon találó, hisz a létfenntartásunkhoz táplálkoznunk kell. Különösen igaz ez az állítás a mindig éhes serdülőkorú fiatalokra. Úgy gondolom, hogy az általam összeállított finom falatok kellően ráhangolják majd a diákokat a nyelvtanórára. Bízom benne, hogy a »hasukon« keresztül motiválhatom őket az összetett szavak helyesírására és a szabályzat eszközként való használatára.”

Széplaki Erzsébet: *A zöngésség szerinti részleges hasonulás tanításának rejtelmői (5. évfolyam):* „A beszédhangok tulajdonságainak ismerete nagy szolgálatot tesz a helyesírás tanításakor...”

Beáta mutatja be: „A módszer lehetővé teszi, hogy a mesék, történetek feldolgozása közben a gyerekek a hallottakat elképzeljék, gondolataikat, érzelmeiket különböző kellékek, eszközök segítségével kifejezzék. A gondolatársítás, a képzelet által létrejött belső képeket padlóképekben jeleníti meg. Hangok, asszociációk által kapcsolódik egymáshoz a képzelet és a valóság világa, megkönnyítve a megértést, a tudás elsajátítását” (*Padlóképes mesefeldolgozás egy kortárs mesével*).

Egy másik érdekes és valószínűleg a gyerekeket könnyen megragadó módszer: *Képregények, képregényalapú mediatis közegek magyarórán* (Schlichter-Takács Anett – Csimáné Pozsegovics Beáta – Fogelné Pálos Ani-

kó). Nyelvtanóra a múzeumban? „Mit keres az irodalom és a nyelv egy szabadteri múzeumban? – tehetnénk fel joggal a kérdést. A néprajz és vizsgálatának mindenkori tárgya nem választható és nem vizsgálható külön a mindenkori beszélt köznyelvtől. A néprajzi gyűjtések, tárgyak, gyűjtemények mára komoly megőrző szerepet töltenek be a nyelv szempontjából is. A múzeumi látogató sokszor nem csak ismeretlen kultúrával találkozik: nem ismeri a kiállított tárgyak, bemutatott szokások funkcióját, és sokszor már a szavak sem jelentenek semmit. A tárgyak többsége már nem része a mindennapi életünknek, ha hagynánk, a feledés homályába merülnének” (Farkas Gergely: *Mintagyakorlat: „Dörcön innen, gyótán túl...” – Somogyi nyelvjárások és tájszavak a Szennai Skanzenben*). A mintagyakorlatot 2024 tavaszán, a magyar nyelv hetén, az Anyanyelvi piknik sorozatban élőben is bemutatták a szennai falumúzeumban, ezzel azt is jelezve, hogy az *Anyanyelvi praktikák* nem pusztán ötletgyűjtés és anyagközlés, hanem élő gyakorlat is. Schlichter-Takács Anett – Fogelné Pálos Anikó – Farkas Gergely: *Mesefeldolgozások múzeumi környezetben*. A szerzők egy mintagyakorlat írnak le arról, hogyan lehet beilleszteni a Szennai Skanzen „Meseház” című múzeumpedagógiai foglalkozását az első osztályos tananyagba. A foglalkozás során a részt vevő gyerekek Somogy régi lakó- és melléképületeit (Rinyakovácsi, Kisbajom, Csököly, Nagykorpad és Somogyszob), udvarait végigjárva a parasztgazdaságoknak a mai gyerekek számára ismeretlen nevű és funkciójú tárgyait, hagyományait, szavait ismerik meg mesébe ágyazva.

Gyergyádesz Lászlóné: *Rimes nyelvtan, avagy rigmusok (tanítóver-*

sek) a magyar nyelvtan oktatásában. Ez a „mnemotechnikai módszer nemcsak segít megtörni, illetve feloldani a diákoknak a magyar nyelvtannal szembeni eleve meglévő ellenállását, hanem kedvet is csinál nekik a nyelvtani szabályok tanulásához.” Egy hasonló jó ötlet ugyanattól a szerzőtől: *Színkódolás az irodalom- és nyelvtanórán*.

Alighanem mindeddig egyedülálló Kabai Kitty gyermek-istentiszteletekhez készített módszertani útmutatója: „*A Látuk az ő csillagát*” című módszertani útmutató gyermek-istentiszteletekhez a Nagyvárad-réti Református Egyházközség és a Csillagocska Alapítvány megbízásából készült. Egyedisége, hogy a bibliai történeteket a néphagyomány és a jeles napok párhuzamában és ezeknek megfelelően meséli óvodáskorú gyermekek számára. A történet elmélyítéséhez a népi gyermekjátékokat és a korosztálynak megfelelő népdalzsoltárokat hívja segítségül.”

H. Tóth István – Zámbóné Kis-Illés Magdolna: *Hangulatátölelés Weöres Sándortól*. „Dolgozatunkkal a magyarul olvasók szépirodalmi és szakmai olvasottságához akartunk hozzájárulni. Miközben Weöres Sándor *Ringató* című verséről vetettünk fel értelmező gondolatokat, tekintettel voltunk a mindennapi gyermeknevelés lehetőségeire, annak kiteljesítésére és színesítésére is.”

Minya Károly: *Élménynyelvtanóra élőnyelvi példák alapján*. „Gyakran hallani, hogy a nyelvtanóra száraz, unalmas. Ennek élvezetesebbé tételében segíthet a jól megválasztott indukciós szöveg, a nyelvtani ismeretanyag illusztrálására szolgáló szó, példamondat, szövegrészlet. Úgy vélem, hogy az elemzések, bemutatások során minél több szabad, élőnyelvi példára van szükség, olyanra, amely közel áll a diákokhoz – minden

(nyelvi) szinten. Elsősorban a helyesírási, nyelvhelyességi, valamint a leíró nyelvtani ismereteket elmélyítő órákon van kiemelt szerepük.”

Az *Anyanyelvi praktikák*ban közreadott játékok, óra- és foglalkozástervek, módszertani útmutatók rengeteg kincset rejtenek magukban. Lehetőséget nyújtanak arra, hogy a kollégák egymást tanítva egymástól tanuljanak. Ugyanakkor minden olyan szülő figyelmére is számítot tart, aki szívéen viseli gyermekének anyanyelvi nevelését, hiszen az alapokat a szülők rakják le a gyermek megszületésének pillanatától.

A könyv ingyenesen olvasható és letölthető itt: <https://drive.google.com/file/d/1bnzSgUsXwJrCrz0tE7lcWqHfSBa2cOsE/view>

Szakirodalom

- Arató Balázs – Balázs Géza 2023. Hol a tudás, amit elvesztettünk az információban? A digitális pedagógia diszkurzív-intuitív megközelítése antropológiai és jogi nézőpontból. *Magyar Nyelvőr* 755–76.
<https://doi.org/10.38143/Nyr.2023.5.755>
- Balázs Géza 1996. Egy lehetséges magyar nyelvstratégia körvonalai. *Magyar Nyelvőr* 250–63.
- Balázs Géza 1998. *Magyar nyelvkultúra az ezredfordulón. A–Z.* Budapest.

- Balázs Géza 1999. A magyar nyelv művelés állapota. Tudománypolitikai áttekintés, javaslatok. (Tanulmány az MTA Magyar Nyelvi Bizottsága felkérésére.) *Magyar Nyelvőr* 9–27.
- Balázs Géza 2001. *Magyar nyelvstratégia.* Magyar Tudományos Akadémia. Budapest.
- Balázs Géza (szerk.) 2004. *A magyar nyelv jelene és jövője I–II.* MTA Társadalomkutató Központ. Budapest.
- Balázs Géza 2005. „A magyar nyelv elé mozdításáról...” *Vitairat a nyelv művelésért.* Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Balázs László 2023. Az iskolai kommunikáció egy rejtett dimenziója – szalutogén pedagógiai kommunikáció. *Magyar Nyelvőr* 692–712.
<https://doi.org/10.38143/Nyr.2023.5.692>
- Szőke-Milinte Enikő 2023. Pedagógiai kommunikáció az információs társadalomban. *Magyar Nyelvőr* 583–622.
<https://doi.org/10.38143/Nyr.2023.5.583>
- Szűts Zoltán – Szűts-Novák Rita 2023. A social media és az okoseszközök kommunikációs jellemzőinek hatása a pedagógiára. Elméleti alapvetés a kommunikáció és a neveléstudomány kapcsolatáról. *Magyar Nyelvőr* 565–82.
<https://doi.org/10.38143/Nyr.2023.5.565>

Széplaki Erzsébet

Magyartanár díjas, érdemes tankönyvíró
 E-mail: csopike9@gmail.com

A NYELVŐR POSTÁJA

Azt már hallottam, hogy mi az ördög bibliája, a kártya népies megnevezése, de mi található az ördög szótárában?

Az ördög szótára Ambrose Bierce amerikai szerző könyve, amely 998 nagyon maró hatású definíció gyűjteménye, és 1881 és 1887 között íródott. Az amerikai újságokban részletekben jelent meg, végleges változata könyv formájában 1911-ben, és igen vegyes fogadtatásban részesült. A szerző a 19. század végi, 20. század eleji Amerika egyik kiemelkedő prózaírója, mondhatni szükségképpen koronázta életművét egy olyan – azóta is gyakorta idézett – aforizmagyűjteménnyel, amelynek Az Ördög szótára a címe, és ennek a következő meghatározását adta: „A természetleírás művésze, ahogy azt a varangyosbékák látják. Egy vakond által festett tájképet előtű báj vagy egy történet, melyet egy zöld araszoló hernyó írt.” Tehát nem szokványos definíciókat tartalmaz, hanem vicceseket, cinikusokat. Például: „A cinikus embernek annyira torz a látása, hogy a dolgokat olyannak látja, amilyenek, és nem olyannak, amilyenek lenniük kellene.” „Az agy az a szervünk, amellyel azt gondoljuk, hogy gondolkodunk.” „Pénz: áldás, amelynek semmi haszna, amíg meg nem válunk tőle.” „A fogorvos az a személy, aki fémet rak a szájba, és a pénzérmét pedig kiveszi a zsebedből.”

Hogyan toldalékoljuk a *tarot* szót, s miként írjuk a kártyalapok nevét: kis vagy kezdőbetűvel? Pl.: Kelyhek Nyolcas vagy kelyhek nyolcas; Tizenhatos Nagy Arkánum vagy tizenhatos nagy arkánum?

A *tarot* szó végén néma hang van, a kiejtése [taró], ezért a toldalékokat és az utótagokat kötőjellel kapcsoljuk: tarot-t, tarot-val, tarot-parti. A tarot-kártya neveit is kis kezdőbetűvel kell írni (kelyhek nyolcas, tizenhatos nagy arkánum), ugyanúgy, mint a francia kártyában a kőr ászt, pikk ászt, treff hetest vagy mint a magyar kártyában a makk királyt, tők alsót stb.

Mit jelent az *ugronc* szó?

Az *-nc* képzővel képzett szavak többsége a nyelvújítás korában született: *kedvenc*, *újonc*, *bérenc*, *kegyenc*, *iffonc*, *udvaronc*, *nyomoronc*. A szövegkörnyezettől függően több jelentése is lehet az *ugronc* szónak. Jelentheti a sakkfigurát, a lovat. Például: „Az élet egy sakkjáték; mikor elvégződött, minden összekerül egy szekrénybe: király, királyné, futár, tornyok, ugronc, földészek – mind egy helyre!” Ez a szöveg a sakkfigurákat sorolja fel. A tornyok a mai szóhasználatban a bástyákat jelenti, a földész a parasztot vagy gyalogot. Másrészt használható az *ugronc* kifejezés olyan valakinek, valaminek a jellemzésére, aki vagy ami ugrik, pl. ürge mozgású, tűzrölpattant ember, gyerek; bolha, nyúl, kenguru stb. „A balháról. Még erről a kis ügyes ugroncáról is tud valamit a babona” (Sirisaka Andor: A babonáról. 1886. Pécs.

Ramazetter). „Persze valamirevaló mérnök sem nyelvészkedik, legfeljebb olyan tapsifüles ugronic, mint én” (Illés Endre: Festett egek).

Helyes-e a *legluxusabb* kifejezés? Főnév vagy melléknév?

A *luxus* szó A magyar nyelv értelemző kézisztóra szerint elsősorban főnévi értelemben szerepel: fényűzés, pompa; az, ami meghaladja valakinek az erejét. A sajtónyelvben viszont előfordul különleges igényeket is kielégítő, kiváló minőségben elkészített, megépített jelentésben, azaz melléknévként. A *legluxusabb* szóra több mint 8000 találat van az interneten. Például: „A világ 15 *legluxusabb* szállodája.” „Ilyen volt a *legluxusabb* épületünk a háború előtt.” Megállapíthatjuk, hogy kettős szófajává kezd válni a *luxus* szavunk.

Egy újonnan megjelent plakáton olvasom a következő kérdést: **Közösségi bankolsz? Helyes ez így?**

Valóban sajtós, tömörítő szószerkezet ez, amelyben az alaptaghoz járul egy képző és az igei személyrag. A *bankol* származékot minden bizonnyal az az igény hívta életre, hogy egy korábban csak körülírással megfogalmazható jelentést ('pénz tart valamelyik bankban'; 'ügyfélként kapcsolatban áll valamelyik bankkal') egyetlen szóval tömörebben, képszerűbben, frappánsabban tudjuk kifejezni. A *közösségi bankolsz* az *e-banking*, illetve a *netbanking* magyarítása, azaz elektronikus, internetes ügyintézés, bankolás. Hasonló szószerkezet: *műszaki vizsgáztatsz*.

Petőfi egyik versének a címe: **Jőj, tavasz, jőj! Egy j-vel írva akkor helyes volt?**

Igen, helyes volt, sőt ma is helyes, ugyanis a szótövet kell megvizsgálnunk. A *jőjj* igénk felszólító módban rövid *ő*-vel két *j*-vel van írva, a szótöve pedig a *jön*. Viszont Petőfi versében a *jő* a szótő, és ezért egy *j* a felszólító mód jele, tehát *jőj*, hosszú *ő*-vel, egy *j*-vel ugyanúgy, mint a *szőj*, *lőj*, *nőj* igék esetében. A vers záró részében is egy *j*-vel szerepel: „Jőj, tavasznak illatos füzére! / Tegyelek föl sírja keresztjére.” Ma már a *jő* és a *jőj* archaizmusnak számít. Egyedül a *-ve* képzős határozó igenév megalkotásakor használatos a *jő* alak: *jőve*. Pl. „Messziről jőve is közel tudott kerülni hozzánk.” Tömör megfogalmazást tesz lehetővé.

Kérdés és válasz a Nyelvőr archívumából

„Engedje meg a t. szerkesztőség, hogy becses véleményét az alábbiak iránt pár sorban kikérhessük. Egy barátunk ugyanis engem és egy másik barátját, kik mindketten családos emberek vagyunk, ekként hívott meg magához:

„N. Farkast és N. Károlyt becses családjával hozzám szívesen elvárom. Kérdés, helyesen van-e így: családjával; avagy családjaival kellett volna mondania? Továbbá a főntebbiekben e kifejezés: családjával egyértelmű-e azzal, ha

a helyett családjukkal mondatott volna? Vagy pedig ez utóbbi helyett a többes családjakkal lett volna a megfelelő kifejezés.”

Forduljunk magához a nyelvhez; keressünk világosan beszélő analógiákat, s halljuk meg, mit beszélnek azok. Minden embernek van teste, lelke, feje, orra, szája, nyelve, torka, nyaka, háta sat.; azaz a birtokos több, a birtok egy; de a birtok megvan külön mindegyik birtokosnak. Mit sugall mindegyikünknek a nyelvértéke, melyik a kettő közül a helyes szerkezet, az-e hogy: „Nincs testeinknek-lelkeinknek hová lenni – Nektek minden szót a szájaitokba kell rágni – Vigyázzatok, hogy torkaitokra ne forrjon ez a dolog – Hátaikon verték el a port”, vagy pedig ez: „Nincs testünknek-lelkünknek hová lenni – Nektek minden szót a szátokba kell rágni – Vigyázzatok, hogy torkotokra ne forrjon – Hátukon verték el a port?” Nem hiszszük, hogy akadna született magyar ember, a ki az utóbbi használatot föltétlenül ne helyeselné, s viszont az előbbit szokatlannak, visszatetszőnek ne találná. Térjünk most a kérdésre. N. Farkasnak van családja s van N. Károlynak is; épen úgy van külön mindegyiknek egy családja, mint van egy orra, feje, nyelve, nyaka, élete sat. A mint tehát viszáson beszélénk, ha így szólanánk: „Az emberek fejeikkel vagy fejével együtt életeiket v. életét is elvesztik”, szintúgy viszáson van mondva: „N. és N. urakat családjakkal v. családjával szívesen látom.” A három közül ebben az esetben az egyedül helyes: „N. Farkast és N. Károlyt családjukkal együtt szívesen látom.” A szerkesztőség (1878. május 15. VII. kötet, 5. füzet 221–2.)

Szakirodalom

A magyar helyesírás szabályai. Akadémiai Kiadó. Budapest, 2015. (AKH.)

G. Varga György 1994. Néhány nem tiszta szófaji kategória vizsgálati módjáról. In: Rácz Endre – Szathmári István: *Tanulmányok a mai magyar nyelv szófajtana és alaktana köréből.* Tankönyvkiadó. Budapest. 55–75.

Fábián Pál – Lőrincze Lajos 1980. *Nyelvművelés.* Tankönyvkiadó. Budapest. 41.

Minya Károly
nyelvész, főiskolai tanár
Nyíregyházi Egyetem, Nyelv- és
Irodalomtudományi Intézet
E-mail: minya.karoly@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-2421-358>

MÉDIANYELVEZET

Molnár Tamás (1921–2010) filozófus évtizedekkel előbb írta, hogy a kultúra terén bekövetkezik a média uralma. Olyan civilizációban élünk, melyben a képek és a számok uralkodnak; a kultúra azonban a nyelvvel kezdődik! A verbálisból a vizuális „kultúrába” való, jelenlegi átmenetben rejlő nagy veszély a nyelv elszegényedése.¹ Nem vagyok nyelvész, de szeretem a szépet, a jót, a rendet, a szabályozottságot, az anyanyelvemet. Csaknem fél évszázada élek Németországban. Mint átlagos értelmiségi egyre aggodóbban hallom, olvasom, érzékelem a magyar nyelvhasználat színvonalának romlását. Czakó Gábor *Nyelvédesanyánk* című kötetében közölt nézete szerint a külföldre szakadt magyarság tagjai előnyösebb helyzetben vannak, mint a hazaiak, ugyanis nem kell roskadozniuk a honi nyelvi környezet nyomasztó súlya alatt. Kodály Zoltán írta 1974-ben: „a nyelvhelyesség ügye nem nyelvészeti szakkérdés, hanem közügy, mindnyájunk ügye.” (A Nyelvőr gondolatfölvető írása ezzel kapcsolatban: Bősze 2022.)

Az állam közszolgálati tevékenysége keretében működtet televízió- és rádiócsatornákat. Ezeknek értékes tartalmat kell továbbadniuk közvetítésére alkalmas módon megformálva, valamint kiemelt feladatuk (lenne) a magyar nyelv példaadással való művelése. A televízió adataiból többnyire csak az esti híreket nézem, a később felhozandó példák is ezekből származnak. Lehangelő, hogy ugyanazokat a fordulatokat hallani mindenkitől, riporterek, politikusok ismétlik rutinmondataikat. A műveltség területén is lenne mit pótolniuk a megszólalóknak. *Oltárszentség* ünnepe, hangzott el az *Oltáriszentség* helyett. Egy színész nyilatkozik: „A keresztény kultúra ötezer éves.” 2017-ben nagyszombati mise a bazilikában – így a tudósító: „a körmenetben ott a bíboros, utána az *adminisztráció*.”

Idegen szavak

Évszázada, hogy Kosztolányi Dezső panaszkodott: „Új nyelvújítás kezdődött [...], mely régi elterjedt szavainkat is fonákra fordítja, s elangolosítja, elfranciásítja, elnémetesíti” (*Mindent bevallhatok*). Példaként hozza, hogy a pirosítóból *rúzs* lett, a körkérdésből és vitaestből *ankét*, a kirándulásból *weekend*, a szerelmeskedésből *flirt*. A kocsiszínből *garage*, a mozcisillagból *star*, a kiföldelésből pedig *exhumálás* lett. Végül levonta a tanulságot: az írónak kutyakötelessége megtanulnia anyanyelvén.

Egy Balaton-parti étterem szórólapján olvasom: „Lájkolj minket a Facebookon és kövess instagramon”. Miért választják sokan az idegen, főként angol kifejezéseket? Számptalan oka lehet: tunyaság, divat, „korszerűség”, igazodási kényszer? Esetleg azért, mert így hitelesebbnek tűnnek, a műveltség látszatát kelthetik. Áradnak az angol szavak a nyelvünkbe. Többek vagyunk, ha az angol szavakat mondjuk?

¹ A nyelvészek inkább úgy mondják, hogy a nyelvhasználók kifejezőkészségének szűkülése, „szegényedése” (a lektor megjegyzése).

Ahelyett, hogy törekednénk az *idegen szavak* visszanyomására, egyes adók mintha szándékosan ez ellen hatnának. Két olyan sorozat is található az M5 műsorában, amely ezt erősíti: *Kunszt* és *Svenk*. Az első pillanatban fel sem tűnt, hogy a „művészet” szó helyett a német kifejezést vezették be. Mint egykori sikeres amatőrfilmes, számomra ismert volt a hazai filmes szakmába ugyancsak a németből beszüremkedett és elterjedt *svenk* szó, ami a vízszintes kameramozgást jelenti. Ez a szakzsargon azonban még nem jogosítja fel a műsorkészítőket, hogy ne igyekezzenek a műsoruknak magyar címet adni.

Az idegen szavak helytelen kiejtése is gyakran észrevehető. Különösen feltűnő és súlyos hiba ez, ha a televízió- és rádióbemondók, műsorvezetők követik el. Ízelítőül álljon itt néhány kirívó példa arra, ahogyan az idegen szavakat ejtették: *klavier* (Bachtól „Das Wohltemperierte Klavier” – helyesen kiejtve: klavír); a bécsi *kurier* (helyesen: kurír); *fauvizmus* (francia művészeti irányzat, a „vadak”: fővizmus); *Brej-írás*, magyarul pontírás (ez viszont nem angol, hanem francia! Braille: Bráj); *csiabatta* (az olasz kenyérfajta, a ciabatta neve helyesen kiejtve: csabatta). A bemondó a *Voralberg* szót v-vel ejtette, holott tudvalevő, hogy a németben a „v” (fau) „f”-nek ejtendő. Tudósítottak egy magyar televíziós film Emmy-díjazásáról, a narrátor *Prix Európát* ejt (priksz: sic!). Különösen az *angol kiejtés* hibás. „K end H” hangzik el gyakran (K&H, vagyis „ká és há”), holott ha *and*, akkor kei end eif! Menekültügyben gyakran mondják, hogy *ósn viking*. Ha „ósn”, akkor viszont `vaikiņ! Legutóbb az M5-ön hallom, hogy Max „Plenk”, holott a német *Planckot* planknak kell ejteni. Végül néhány szó, ahogyan az eredeti szavakat ejtették: *germánvingsz* (Germanwings); *bank of Kína* (Bank of China); *knou-hau* (know-how); *linusz Pauling* (Linus Pauling).

Ha bizonytalanok vagyunk kiejtési kérdésekben, kérdezzünk meg szakembert, nézzünk utána szótárban! (pl. Magay Tamás: *Idegen nevek kiejtési szótára*)

Mi a megoldás?

Mitől várható a média nyelvezetének példamutatóvá válása? Korábban létezett a *mikrofonengedély* (és mikrofonbizottság), ma ennek csak az emléke van meg, az is csak a legidősebbek körében. Balázs Géza (1999b, 2000a, b) több kötetében foglalkozik a médianyelvvél, de külön könyvet is írt a Magyar Rádió nyelvi és mikrofonbizottságának történetéről, illetve általában a média (rádió) nyelvéről (Balázs 2014). Nyelvstratégiára lenne szükség, amelyben szabályoznák nemcsak a közszolgálati, hanem a kereskedelmi médiában hivatásosan foglalkoztatottak szakmai követelményeit (a médianyelv, médianorma és médianyelv kritikai megközelítésére lásd: Balázs 1996, 1997, 1999a). Óhatatlanul eszembe ötlik Kocsis Zoltán karmester nagy felhördülést kiváltó kezdeményezése, amikor a Nemzeti Filharmonikusok újdonsült vezetőjeként előírta a tagok próbajátékát minőségellenőrzés céljából. Az eljárás kiváltotta jó néhány tag nemtetszését, különösképpen azokét, akik tudták magukról, hogy már nem felelnek meg a követelményeknek. A „vizsgáztatás” azonban lezajlott, a zenekar pedig előnyére megújult. Nem lenne haszontalan előírni egy szigorú magyar nyelvvizsgát minden köztvé nyilvánosan megszólaló munkatársának és szer-

kesztőjének még akkor is, ha doktori címe van. Ha ezt bevezetnék, talán – legalábbis részben – biztosítéka lehetne annak, hogy ne nyomják meg indokolatlanul az utolsó szótagot, ne vigyék fel a hangmagasságot, helyesen tagolják és hangsúlyozzák a mondatot, ne kunkorítsák a mondat végét, kerüljék a „lebegtetést”, vagyis hogy a mondat vége nem zárul. A magyar beszéd ereszkedő hanglejtésű, ezt érzékeltetni kell.

Kozonsegszolgalat@mtv.hu. Ezen a címen lehet észrevételeket, kritikai megjegyzést küldeni a köztelevíziónak, amire jobb esetben egy köszönet jön, és nem egy érdemi válasz, de nincs foganatja a beírásnak. Erre én vagyok az élő példa, hiszen hirtelen felindulásból többször kifogásoltam, hogy pl. a képeket kísérő szövegben az egyik alámondó rutinszerűen „idéglenest” mond. Ilyen szó a magyar nyelvben nem létezik, de van ideiglenes vagy időleges. Évekkel ezelőtt (véletlenszerűen?) egyik írásbeli kifogásomra a szerkesztő azt a választ adta, hogy ők nagyon meg vannak elégedve a munkájukkal. Ez az önelégültség, öndicséret méltatlan és kifejezetten káros. Csak az a baj, hogy semmi nem változott! Akkor minek a közönségszolgálat? Egyoldalú „párbeszéd”. Az alázatos, szolgálatkész hozzáállás jobban illene ehhez a köztestülethez.

Korábban a médiumok példát adtak a szép beszédre, ma a televízió a leromlott köznyelvet testesíti meg. Roppant hatalom a média. Észrevétlenül szüremlik az agysejtjeinkbe, képes befolyásolni az egész társadalom nyelvezetét. Ideje lenne visszaadni a közmédia tartását, hogy példája valóban követendő legyen, hiszen az értékközpontú televízióhoz a mintaadó szerep illik.

Szakirodalom

- Balázs Géza 1996. Egy lehetséges magyar nyelvstratégia körvonalai. *Magyar Nyelvőr* 250–63.
- Balázs Géza 1997. A média nyelvhasználatának kritikai megközelítése. *Magyar Nyelvőr* 274–82.
- Balázs Géza 1999a. A magyar nyelv művelés állapota. Tudománypolitikai áttekintés, javaslatok. (Tanulmány az MTA Magyar Nyelvi Bizottság felkérésére.) *Magyar Nyelvőr* 9–27.
- Balázs Géza 1999b. *Médiaműfajok. Összefoglaló az újságok, a rádió és a televízió műfajairól.* Magyar Rádió. Budapest.
- Balázs Géza 2000a. *Médianyelv. Az igényes sajtó/média nyelve.* Magyar Rádió. Budapest.
- Balázs Géza 2000b. *Médianorma. A nyilvános megszólalás esztétikája.* Magyar Rádió. Budapest.
- Balázs Géza 2014. *Rádió és nyelv. A kilencedik művészeti ág élete és...* DUE. Budapest.
- Bösze Péter (összeáll.) 2022. Szakavatatlanok véleménye a nyelvről, nyelvünkről, az orvosi nyelvről és a nyelv használatáról – Böngészés a Magyar Orvosi Nyelvben megjelent írásokban. *Magyar Nyelvőr* 38–59. <https://doi.org/10.38143/Nyr.2022.1.38>

Dr. Gaál Csaba

orvos

Tagesklinik, Ambulante Operationen
Ehingen (Németország)

ÚJ SZAVAK, KIFEJEZÉSEK

buborékautó *fn, jelentéssűrítő összetétel*

A városi manőverezésre és parkolásra tökéletesített, jogosítvány nélkül vezethető, kis méretű elektromos autó, miniautó.

Tojásalakja és futurisztikus, egyben vicces külseje miatt kapta a buborékautó elnevezést. Az olajárak drasztikus megemelkedése miatt Európában virágzik a mikroautók és buborékautók piaca.

beújít *ige, szóképzés*

A régit elhagyva, azzal szakítva új ismeretségre vagy tárgyra tesz szert (gyakran ellop). Valami újat hoz létre.

Valamelyik nap láttam, hogy Pali beújított egy raj choppert, de egy ideje nem látom körözni.

Dánia beújít: padok nélküli iskolát adtak át Varde-ban.

böngészőjáték *fn, jelentéssűrítő összetétel*

Internetes játék, amelyet webböngészővel játszanak, grafikailag kevésbé igényesek, ezért alacsonyabbak a rendszerkövetelmények, mivel úgy tervezték, hogy a rendszerek és eszközök szélesebb körében használhatók legyenek.

A Klánháború egy ingyenes, internetes böngészőjáték, amely a középkorban játszódik. Minden játékos egy kis falut irányít, és küzd a hatalomért és a dicsőségért.

digitális klón *szsz, informatika*

A számítógépes grafika segítségével létrehozott, minél élethűbb emberek és minél emberszerűbb lények a filmvászon vagy a tévében.

Senki sem vette észre, hogy az NVIDIA vezetőjét digitális klónra cserélték egy áprilisi előadáson.

fiatalperc *fn, jelentéssűrítő összetétel*

Az a játékidő, amelyet a labdarúgópályán kell töltenie tétmérkőzésen az U21-es vagy annál fiatalabb labdarúgónak.

Látni kell, hogy a fiatalperc lett a csapat új origója, és ettől elállni nem akarunk. Ez számomra azért furcsa, mert az utolsó meccsen akár egy teljes fiatal csapattal is kiállhatunk, ha addig bebiztosítjuk a helyünket, és kell majd a fiatalperc.

ingatlanozik *ige, szóképzés*

Lakások, házak eladásával foglalkozik.

Miért baj, ha már szinte mindenki, a biztosítós, a lakáskasszás is ingatlanozik? Gondolom, már neked is feltűnt, hogy nagymértékben hígul az ingatlanos szakma.

legyengéz *ige, szóképzés*

Leminősít, becsmérel, kritizál, megsért, lejárta, savaz.

Nem értem, hogy lehet legyengézni egy évadot alig egy hét után. Jól emlékszem, hogy az előző két széria sem volt nagy durranás az első napokon.

Ne gondoljuk azt, hogy csak az érzékenyeket bántja, ha legyengézik, lebéházák őket, hiszen minden lélek károsul, ha ilyen (el)nyomás alatt kell élnie.

nyírosz *fn, szóösszerántás (nyíregyházi + gyros)*

Nyíregyházi kiflis gyros. Félbevágott és vajjal megkent kifli megpirítva, benne gyroshússal, választható feltétekkel, szószokkal.

Hozzánk köthető a nyírségi gombócleves, a szilvalekváros derelye, a mákos kukoricca, a szabocsi töltött káposzta, a nudli, a cinke, a tócsni és a krumplilángos is. De ha a kiflis gyrosról van szó, arról már nem csak a megye jut az eszébe egy idegennek: a nyírosz ugyanis nagyon is nyíregyházi.

okosfólia *fn jelentéssűrítő összetétel*

Üveg- vagy plexifelületre rögzíthető réteg, amely rendezetlen részecskéket tartalmaz, és matt, átláthatatlan felületet képez, azonban feszültség hatására (gyakorlatilag gombnyomásra) ezek a részecskék rendeződnek, és a fólia tökéletesen átlátszóvá válik.

Az okosfólia, digitális árnyékoló vagy más néven az intelligens fólia olyan forradalmi technológia, amely a hagyományos fóliákhoz képest továbbfejlesztett tulajdonságokkal rendelkezik. Ezt az anyagot üvegfalakra, esetenként ablakokra szokás kasírozni, célja pedig a belátásvédelem.

okosbörtön *fn, jelentéssűrítő összetétel*

Olyan börtön, ahol digitális eszközökkel zajlik a hozzátartozókkal való kapcsolat-tartás, a kihallgatás, az ügyintézés. A mesterséges intelligencia segítségével elemzik a fogvatartottak viselkedését, arckifejezését. Ha nem a megszokott módon viselkednek, a rendszer jelzést küld a felügyelőknek, hogy fel kell készülni valamilyen rendkívüli eseményre.

Az ezeröttszáz férőhelyes, high-tech okosbörtönben videóanalizáló és helymeghatározó rendszer is működik majd.

okoslőszer *fn, jelentéssűrítő összetétel*

Farokvezérsíkokkal kormányzott minirepülő, amelyet egy előre programozott parányi számítógép vezérel, és a beépített GPS segítségével tart folyamatosan a célon.

A szárazföldi haderőnem mindig is humánintenzívebb volt, szemben a tőkeintenzív haditengerészettel és légierővel, azonban a rejtés és az álcázás szinte teljes szintű megszűnése, a precíziós tüzérségi löszerek használatának elterjedése olyan agyag-galamb-lövészetté változtatta a háborút, ahol a katona nemcsak a sportlövő, hanem a korong is, és ahol a sportlövőnek elég csak körülbelül a célpont irányába tartani a fegyverét, az okoslőszer úgyis a korong nyomába ered.

okosparcellakő *fn*, jelentéssűrítő összetétel

Olyan parcellakő, amelyen QR-kód található, és okostelefonnal leolvasható az adott sírban nyugvó személy életrajza, tettei, valamint ezen keresztül a látogatók megismerhetik a temető védett sírjait.

A Nemzeti Örökség Intézete két éve indította útjára az úgynevezett okosparcellakövek telepítését, melyeknek segítségével a Fiumei Úti Nemzeti Sírkertben, védett sírokban nyugvó személyeket mutatják be okostelefonok segítségével.

zsugorinfláció *fn*, jelentéssűrítő összetétel

Rejtett áremelés, amikor a gyártók csökkentik a termékek tényleges súlyát, az árat viszont változatlanul hagyják.

Többet fizet, kevesebbet kap: a zsugorinfláció miatt is érdemes tudatos fogyasztóvá válni.

Balázs Géza – Minya Károly

BÚCSÚ HANGAY ZOLTÁNTÓL (1935. MÁJUS 9. – 2024. MÁRCIUS 17.)

Kollégám, tanszékvezetőm volt a Budapesti Tanítóképző Főiskolán, mindenki szerette emberségéért, közvetlen modoráért, világos magyarázataiért. Nyelvészeti-nyelvtani ismereteket, helyesírást tanítottunk a leendő tanítóknak nappali és esti, levelező tagozaton egyaránt.

Az ELTE-n tanult magyar–történelem szakon 1957 és 1961 között. 1961-től 1978-ig a Közgazdasági (Közlekedési) Technikum, illetve Szakközépiskola tanára volt, 1978-ban került a Budapesti Tanítóképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékére. A budai tanítóképző 1975-ben lett középfokú intézményből főiskolává, jómagam ebben az évben nyertem felvételt a Kiss János altábornagy utcai intézménybe. Hangay Zoltán 1997 és 2000 között tanszékvezető lett, 1998-ban nevezték ki főiskolai tanárrá, később elnyerte a professor emeritus rangot. Én 1998-ban mentem át a tanárképző főiskolára, tehát egy évig a tanszékvezetőm is volt. 2001 óta a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen is tanított. 2005-ben vonult nyugdíjba.

Hangay Zoltán történészként kezdte tudományos pályáját. Első könyve történeti: *Rákóczi Zsigmond kora társadalmában*. Rákóczi Zsigmond 1544-ben született, 1604-ben halt meg, élete utolsó évében lett Erdély választott fejedelme. Zűrzavaros, izgalmas időszakban élt, nemcsak a török és az osztrák fenyegette az országot, hanem a főurak egymás közötti folyamatos viszálya is. Ezt az izgalmas korszakot tárja fel eredeti okmányok alapján Hangay Zoltán alapos részletességgel. „Ebbe a katonáskodó, vármegyei tisztségeket betöltő szervitor családba született Rákóczi János és Némethy Sára fiaként Rákóczi Zsigmond a mohácsi csata után tizennyolc, Buda török kézre kerülése után három évvel. A család társadalmi állását tekintve senki sem gondolhatta, hogy mérhetetlen birtok ura, Eger főkapitánya, a király tanácsosa, majd késő öregségében – ha csak rövid egy esztendőre is – Erdély választott fejedelme lesz belőle” – olvassuk az előszó végén. Nagy összefoglaló műve *A pápák könyve. A római pápák Szent Pétertől II. János Pálig* (Budapest, Trezor Kiadó, 1991.) Hiánypótló és érdekes olvasmány, nemcsak a római katolikusok számára, hanem minden állampolgár érdeklődésére is számot tartó könyv.

A közép- és kelet-európai térség történelmi alakulása: „A magyar nép ezerszáz éve él Közép-Európában, lakhelye azonban határos a kelet-európai térséggel. Ezért múltjának egy olyan vizsgálata – amely azt Közép- és Kelet-Európa egészének a keretében, a többi itt élő néppel együtt mutatja be – elsőrendű fontosságú. Mert nemcsak a saját múltunkat és az arról kialakított történelemfelfogásokat kell ismerni, hanem életbevágóan fontos tudnunk a szűkebb és tágabb környezetünkben élő népek történelmi útjáról és vélekedéséről saját múltjukról meg a mienkről is. Csak így alakíthatunk ki reális képet a magyarság történelmi szerepéről és mai helyzetéről” – olvassuk a fülszövegben, s igazat adunk a szerzőnek (I–II., 436 + 942 old., Budapest, Fapadoskönyv.hu, 2014). Ezt a könyvet minden államférfinak és politikusnak ismernie kellene. A hatalmas könyv áttekintést nyújt térségünk történelméről az ősidőktől az 1990-es évekig. A szöveget kiegészítik és szemléltetik a szerző által rajzolt térképek. Az életrajzából kiderül, hogy édesanyja földrajztanár volt, s otthon gyakran rajzolt térképeket. Ezek nyomán Hangay Zoltán is elkezdett térképeket rajzolni, s ennek hatására ébredt fel érdeklődése a történelem iránt.

Tizenhét éven át tanított magyart középiskolában, ehhez a tevékenységéhez kapcsolódott első nyelvészeti munkája: *Magyar nyelv a szakközépiskolák II. osztálya számára* (Viskovits Erzsébettel). A tankönyv 1983-ban jelent meg először, majd folyamatosan többször is kiadták.

Említettem, hogy 1978-ban került a budai tanítóképzőbe, amely 1975-ben felsőfokú intézmény lett. 1986-ban jelent meg közösen írt jegyzetünk: *A magyar nyelv. Jegyzet a tanítóképző főiskolák számára a budapesti program szerint*. Többen írtuk: Adamikné Jászó Anna, Albert Sándorné, Bokor József, Hangay Zoltán, Kálmánné Bors Irén, Király Lajos, Cs. Nagy Lajos, a bajai és a kaposvári kollégákkal dolgoztunk együtt. A címhez szükséges némi magyarázat. A nyolcvanas években vita volt a budapesti és a jászberényi képző tanárai között. A budapestiek a hangtant vették előre, s felfelé építkeztek a nagyobb egységek felé; a jászberényiek a szövegtannal kezdtek, s mentek lefelé a kisebb egységek felé. A szövegtan akkoriban új terület volt, nagyon modernnek tűnt. Mi azzal érveltünk, hogy a szövegtan akkor tanítható, ha ismerjük az azt felépítő kisebb egységeket, különben is a tanítóknak a legfontosabb a hangtan ismerete, ez szükséges a kezdeti olvasástanításhoz és a beszédműveléshez. A minisztérium elfogadta az érvelésünket, így született meg a budapesti programhoz szerkesztett jegyzet, majd a rendszerváltozás után Benczik Vilmos, a Trezor Kiadó igazgatója – tanítóképzős kolléga és eszperantista – ez alapján adta ki *A magyar nyelv könyvét* 1991-ben, ez azóta is használatos, bevált tankönyv. A Trezor Kiadó internetes ismertetésében az olvasható, hogy eddig negyvenezer példányt adtak el, s ez felsőfokú tankönyv vonatkozásában nagyon nagy szám. Hangay Zoltán a jelentéstani és a szövegtani fejezeteket írta meg.

Közös munkánk a *Nyelvi elemzések kézikönyve*, amely a szegedi Mozaik Oktatási Stúdiónál jelent meg 1995-ben. Az alcíme mutatja a tartalmát: *Grammatika és jelentéstani tanároknak, tanítóknak, diákoknak*. A könyv első részét, a grammatikai elemzéseket jómagam állítottam össze, alaposan tárgyalva az elemzési problémákat, vagyis azokat az eseteket, amelyeket gyakran elrontanak, vagy nem tudnak megoldani. Óralátogatásaim alkalmával nagy anyag gyűlt össze. A *Jelentésvizsgálatok és a szótárak* című második rész pedig Hangay Zoltán munkája. Bevezetésében ezt írja: „Ezzel az összeállítással is a szövegek jelentésének a szilárd alapokon nyugvó megközelítését szeretnénk elősegíteni. Véleményünk szerint a szavak jelentésvizsgálatának a jóval alaposabb ismerete és az igazi anyanyelvi szótárkultúra adnak biztos fogódzót az önálló szövegértéshez, -elemzéshez.” Szemléletes jelentésszerkezeti ábrák és a fontos értelmező, szövegmutató, etimológiai, gyakorisági szótárak alapos ismertetése gazdagítja ezt a fejezetet.

Mivel 1998-ban átmentem a tanárképző főiskolára, szétváltak útjaink, ritkán találkoztunk, de sokat beszélünk telefonon, még ennek az évnak az elején is. Megvallom, nagyon hiányzik, mint ahogy nagyon hiányzik a többi jó barát és munkatárs is, Benczik Vilmos, Grétsy László és most: Hangay Zoltán. (Hangay Zoltán életrajza a Napkút Kiadó honlapján olvasható.)

Adamikné Jászó Anna

professor emeritus

ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszék

E-mail: adamiktamasne@t-online.hu

<https://orcid.org/0000-0003-4590-2772>